

EUROPEAN CONFERENCE

Conference Proceedings

VII International Science Conference
«Current problems of modern inventions
and theories»

October 13 - 15, 2025
Sofia, Bulgaria

CURRENT PROBLEMS OF MODERN INVENTIONS AND THEORIES

Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference

Sofia, Bulgaria
(October 13-15, 2025)

UDC 01.1

ISBN – 979-8-89814-225-4

The VII International scientific and practical conference «Current problems of modern inventions and theories», October 13-15, 2025, Sofia, Bulgaria, 151 p.

Text Copyright © 2025 by the European Conference (<https://eu-conf.com/>).

Illustrations © 2025 by the European Conference.

Cover design: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© Cover art: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Babushkina N., Pukhtitska N. Development and evaluation of functional sugar cookies enriched with plant-based ingredients. Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference. Sofia, Bulgaria. Pp. 8-11.

URL: <https://eu-conf.com/en/events/current-problems-of-modern-inventions-and-theories/>

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES		
1.	Babushkina N., Pukhtitska N. DEVELOPMENT AND EVALUATION OF FUNCTIONAL SUGAR COOKIES ENRICHED WITH PLANT-BASED INGREDIENTS	8
ARCHITECTURE, CONSTRUCTION		
2.	Butenko S. THE IMPACT OF RECYCLED AGGREGATES ON THE STRENGTH AND DURABILITY OF REINFORCED CONCRETE STRUCTURES	12
ECONOMY		
3.	Hasanov H. NATIONAL INNOVATION SYSTEMS AND SUSTAINABLE ECONOMIC GROWTH: RETHINKING DEVELOPMENT MODELS IN EMERGING ECONOMIES	15
4.	Курицький В.С. ТРАНСФОРМАЦІЯ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПІД ВПЛИВОМ ЦИФРОВІЗАЦІЇ	18
5.	Пушкарь І.В., Сімагутіна І.В. СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ АНАЛІЗУ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВА	22
6.	Фролов С.О. ЕКСПЕРТНІ МЕТОДИ ОЦІНКИ ПОКАЗНИКІВ РІВНЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ	25
HISTORY		
7.	Ярмолюк О.О., Візитів Ю.М. (НЕ)ВИДИМІСТЬ ГЕНОЦИДУ РОМІВ НА СТОРІНКАХ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ	29
JURISPRUDENCE		
8.	Вереша Р.В. СПЕЦИФІЧНІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ КОНСТРУКЦІЇ УМИСЛУ ПРИ ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОГО ПОСЯГАННЯ	34

9.	Мех С.Ю. ОСНОВНІ ЗАСАДИ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	37
10.	Сліпченко Є.С. ВИБОРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ: ПРАКТИЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ	41
MEDICINE		
11.	Bob A. DIAGNOSTIC SIGNIFICANCE OF ALLERGIC INFLAMMATION MARKERS IN BRONCHIAL ASTHMA IN YOUNG PATIENTS	44
12.	Hryhoriev D. SURFACE MICRORELIEF OF ENAMEL AND DENTIN AFTER DIFFERENT CAVITY PREPARATION METHODS	47
13.	Antonyshyn I., Radchuk V., Horyn K. COMPARATIVE ANALYSIS OF AGE DISPARITIES IN PREVENTIVE BEHAVIOR, RISK FACTORS, AND BARRIERS TO DENTAL CARE (YOUTH VS. ADULTS)	49
14.	Кравченко Б. ТЮТЮНОВА АГРЕСІЯ, ЯК ВИКЛИК ДЛЯ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ	51
PEDAGOGY		
15.	Boyko O. T. TEACHING IN WARTIME: PEDAGOGICAL ADAPTATION AND EMOTIONAL SUPPORT	53
16.	Білик О.В., Обіцька О.М., Цугорка Я.М. ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ЧЕРЕЗ ІНТЕГРАЦІЮ МИСТЕЦЬКИХ ПРОЄКТІВ У НУШ	55
17.	Дяченко К.О., Бондар В.Г. ВИХОВАННЯ ЛЮБОВІ, ПОВАГИ ТА ВДЯЧНОСТІ ДО ЧЛЕНІВ РОДИНИ ЯК ПРОЯВУ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	59
18.	Лучкевич М.М. ІННОВАЦІЙНА ПАРАДИГМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ІТ-ФАХІВЦІВ НА ОСНОВІ МЕТОДОЛОГІЇ DEVOPS	62

19.	Москаленко Є., Проха А. ІНТЕГРОВАНІ УРОКИ ЯК УМОВА АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ	65
20.	Просяник С.О. ОПТИМІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ЗВО В ОНЛАЙН-ОСВІТІ	68
21.	Трофимчук С.І., Федорова Н.В. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЧИТАННЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ	71
22.	Юрчук К.І., Федорова Н.В. ПРОБЛЕМА ЗАСТОСУВАННЯ СЕНСОРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДЛЯ АКТИВІЗАЦІЇ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ В ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	74
PHILOLOGY		
23.	Bosa T.S., Lazarchuk S.F. TRANSLATION OF POETIC WORKS (BASED ON GOETHE'S POEMS)	77
24.	Limborsky I., Li V. CURRENT PROBLEMS OF TRANSLATING BLACK HUMOR: MODERN THEORIES AND INNOVATIVE APPROACHES	84
25.	Арташова О.В. НЕОЛОГІЗМИ, ЩО ВИНИКЛИ ВНАСЛІДОК СВІТОВОЇ ПАНДЕМІЇ COVID-19: ЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТИ	86
26.	Габрієлян А.А., Городніченко І.С., Мірошніченко О.В. СКОВОРОДИНСЬКА КОНЦЕПЦІЯ "СРОДНОЇ ПРАЦІ" ЯК ФІЛОСОФСЬКЕ ПІДґРУНТЯ СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ В УКРАЇНІ	89
27.	Голікова Н.С. ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ НЕОЛОГІЗМИ В ПАРАДИГМІ СУЧАСНОЇ ІНТЕГРАТИВНОЇ ЛІНГВОСТИЛІСТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО)	96

28.	Зайд М.М. РОЛЬ МЕДІА ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ОВОЛОДІННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ	100
29.	Форманова С.В. ПАЛІНФРАЗІЯ В СУЧАСНОМУ МОВЛЕННІ	102
PHILOSOPHY		
30.	Лаврівський В., Карім Ель Гуессаб ФІЛОСОФІЯ АДВОКАТСЬКОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ	107
POLITICS		
31.	Білоцерківська О.М. ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ЛЕГІТИМНІСТЬ У ЛІМІНАЛЬНОМУ СТАНІ: ПАРАДОКС ТЕМПОРАЛЬНОГО РОЗРИВУ ТА РИЗИКИ ПОСТВОЄННОЇ РЕІНКОРПОРАЦІЇ	109
32.	Зєнкін М. ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО КОНТЕНТУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ПОЛІТИЧНУ ПОВЕДІНКУ ВИБОРЦІВ	112
PSYCHOLOGY		
33.	Данчевський М.М., Онуфрієва Л.А. ОСОБИСТІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРАЦІВНИКІВ, СХИЛЬНИХ ДО МАНІПУЛЮВАННЯ У МІЖОСОБИСТІСНІЙ ВЗАЄМОДІЇ	117
34.	Комісаренко С.Л. СІМЕЙНА АДАПТАЦІЯ ЯК УМОВА СІМЕЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ В КРИЗОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ	123
35.	Рак О.О. ЗАСТОСУВАННЯ СЕНДПЛЕЙ-ТЕРАПІЇ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ІЗ ПРОЯВАМИ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ	125
36.	Чайковська О.М., Роїк В.В. ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИН У СІМ'Ї	128
TECHNICAL SCIENCES		
37.	Madimarova G.S., Sutormin N.S., Medetkhan A.B. OGRAPHIC AND GEODETIC SURVEYS FOR THE RECONSTRUCTION OF IRRIGATION NETWORKS IN THE ALMATY REGION	131

38.	Podorozhnyi O., Kochuk S. PROTOTYPE OF A HARDWARE-SOFTWARE COMPLEX FOR MULTI-PARAMETER AIR QUALITY MONITORING	135
39.	Samchenko T., Chernysh R., Pozdnyakova M. AN ANALYSIS OF THE COMBUSTION PATTERNS OF GAS FOUNTAINS WAS CONDUCTED	138
40.	Доля К. В. СИСТЕМА "ЛЮДИНА-МАШИНА", РОЗПОДІЛ ФУНКЦІЙ В ТАКИХ СИСТЕМАХ	140
41.	Несін В.В. ВИЗНАЧЕННЯ СТАНУ ПІДГОТОВКИ ДЕТАЛЕЙ ПІД ЗВАРЮВАННЯ ЗА ВТОРИННИМИ ХАРАКТЕРНИМИ ОЗНАКАМИ ПОВЕРХНЕВИХ НЕМЕТАЛЕВИХ ВКЛЮЧЕНЬ В ЗВАРНИХ ШВАХ	144
TOURISM		
42.	Головач І.І., Ковальчук В.В. ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ ТУРИЗМУ ДЛЯ РОЗВИТКУ КООРДИНАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	147

DEVELOPMENT AND EVALUATION OF FUNCTIONAL SUGAR COOKIES ENRICHED WITH PLANT-BASED INGREDIENTS

Babushkina Nataliia,

Pukhtitska Nataliia

Teachers

Technological-Industrial Vocational College of
Vinnytsia National Agrarian University

Introduction

In the context of modern nutrition, there is an increasing global interest in the development and consumption of functional foods that not only satisfy hunger but also contribute to the maintenance of health and prevention of chronic diseases. Contemporary diets often fail to provide sufficient amounts of essential nutrients such as vitamins, minerals, dietary fiber, and bioactive compounds. Consequently, the enrichment of traditional food products with functional ingredients has become a crucial area of research in food science and technology.

Cookies, as one of the most widely consumed flour-based confectionery products, are traditionally high in sugar and refined flour and lack significant health-promoting properties. Despite their popularity, conventional cookies offer limited nutritional value and are often considered "empty calories." However, through the incorporation of plant-based raw materials with proven functional properties, traditional cookies can be transformed into health-promoting products that maintain their sensory appeal while enhancing their nutritional and biological value.

This research focuses on the development of sugar cookies enriched with **chamomile, stinging nettle, calendula (marigold), and tiger nut (chufa)**. These plant ingredients were selected based on their diverse bioactive compounds, including antioxidants, flavonoids, essential oils, vitamins, minerals, and dietary fibers, which collectively contribute to physiological benefits such as anti-inflammatory, calming, digestive, and cardiovascular support.

- **Calendula (Marigold, Asteraceae family)** – contains carotenoids, flavonoids, and essential oils with antioxidant and anti-inflammatory activity.
- **Tiger nut (Cyperus esculentus, Chufa, Earth almond, Cyperaceae family)** – rich in fiber, healthy fats, and vitamins, supporting cardiovascular and digestive health.
- **Stinging nettle (Urtica dioica, Urticaceae family)** – provides minerals, protein, and vitamins, aiding in detoxification, immunity, and anti-inflammatory responses.
- **Chamomile (Matricaria chamomilla, Asteraceae family)** – contains flavonoids and phenolic compounds, enhancing calming, digestive, and anti-inflammatory effects.

The integration of these plant-based ingredients into flour-based cookies aims to create products that combine the traditional sensory qualities of cookies with enhanced

health benefits, thereby responding to the growing consumer demand for functional foods made from natural ingredients.

Aim and Objectives

The primary aim of our team's research was to develop sugar cookie formulations enriched with plant-based ingredients to improve their functional, nutritional, and sensory characteristics, while ensuring microbiological safety and compliance with regulatory standards.

To achieve this aim, the research pursued the following objectives:

1. To conduct a thorough analysis of scientific literature regarding the use of plant-based ingredients in functional flour confectionery products.
2. To select plant ingredients with high antioxidant, nutritional, and functional properties, including chamomile, stinging nettle, calendula, and tiger nut.
3. To develop sugar cookie formulations incorporating these non-traditional ingredients, determining optimal ratios for taste, texture, and appearance.
4. To evaluate the sensory characteristics of the developed cookies, including color, shape, texture, aroma, and taste.
5. To perform microbiological analyses to verify product safety and compliance with established regulations.
6. To summarize research findings and provide recommendations for the practical application of plant-based ingredients in functional cookie production.

The combination of these objectives ensures a comprehensive approach, encompassing formulation development, evaluation of functional and sensory qualities, and verification of safety and compliance with technical standards.

Materials and Methods

The study utilized a combination of conventional bakery ingredients and selected plant-based additives.

Ingredients:

- Base ingredients: wheat flour, sugar, butter or plant-dairy fat blends, protein concentrates, whey
- Functional oils: linseed, pumpkin, soybean
- Plant-based additives: finely ground chamomile, stinging nettle, calendula, tiger nut

Preparation Process:

1. Ingredient Preparation: All dry ingredients were weighed and sifted, including flour and baking powder. Plant additives were ground to a fine powder. Fats were softened to facilitate incorporation into the dough.
2. Mixing: Dry ingredients were combined separately from liquid components. The two mixtures were gradually blended to form a uniform dough with the desired consistency.
3. Forming: Dough was rolled to a thickness of 5–7 mm and cut into shapes manually or with molds.
4. Baking: Cookies were baked in a preheated oven at 180°C for 12–15 minutes until a uniform golden-brown color was achieved.

5. Cooling: Cookies were cooled to room temperature to stabilize texture and aroma before further evaluation.

Sensory Evaluation:

Cookies were evaluated for:

- Appearance: shape, surface smoothness, color uniformity
- Texture: consistency, crumbliness, and softness
- Taste and aroma: sweetness, herbal notes, natural flavor of added plant ingredients

Scoring was conducted on a 5-point scale for each parameter, and notes were taken regarding additive expressiveness and aftertaste.

Microbiological Analysis:

Performed in accordance with regulatory standards, including evaluation of total microbial count (CFU/g), coliform bacteria (E. coli group), and pathogenic microorganisms (Salmonella species).

Production Recommendations:

- Even distribution of plant powders and finely ground nuts for consistent taste and texture
- Light roasting of nuts to enhance aroma and reduce moisture content
- Dough chilling for 20 minutes before forming to improve shape retention and texture
- Adjustment of liquid content depending on flour type and environmental conditions

Results and Discussion

The incorporation of plant-based ingredients significantly enhanced both the nutritional and functional characteristics of the cookies. Chamomile, stinging nettle, calendula, and tiger nut contributed antioxidants, dietary fiber, vitamins, minerals, and bioactive compounds that support cardiovascular health, digestion, immune function, and anti-inflammatory responses.

Reduction of sugar and flour content lowered the caloric value, while protein concentrates improved amino acid profiles. Linseed and pumpkin oils provided essential omega-3 fatty acids, enhancing cardiovascular health benefits. The addition of herbal powders imparted anti-inflammatory and restorative properties.

Sensory Evaluation:

- The “Chufa” variant achieved the highest overall score (44.67/50) for its balanced taste, aroma, and texture.
- Calendula and Nettle cookies were rated highest for color and visual appeal due to natural pigments.
- All cookie variants had uniform, moderately crumbly texture, a smooth surface, and a natural sweet taste with subtle herbal notes.
- Aroma was pleasant and complemented by hints of honey, herbs, and plant oils.

Microbiological Safety:

- Total microbial counts were within permissible limits.
- No coliforms or pathogenic microorganisms, including Salmonella, were detected.

These findings confirm that the use of plant-based additives does not compromise product safety or quality.

Comparison with Literature:

Previous studies support the efficacy of plant-based enrichments:

- Górška-Warsewicz et al. (2019) – herbal extracts improved color stability and fat quality in shortbread cookies.
- Yalçın et al. (2024) – nettle leaf flour increased protein content and storage stability in gluten-free corn cookies.
- Singh et al. (2022) – basil-enriched cookies enhanced phytochemical composition and sensory acceptability.
- Olech et al. (2021) – oat–buckwheat cookies with herbs showed increased antioxidant activity.
- Świeca et al. (2018) – plant extracts positively affected the durability and sensory characteristics of oat flake cookies.

Further research examples demonstrate that plant-based additives, protein preparations, edible flowers, and polyphenol extracts significantly improve functional, nutritional, and sensory qualities of cookies without adversely affecting consumer acceptability.

Conclusions

The study demonstrated that sugar cookies enriched with plant-based ingredients, including medicinal herbs, protein concentrates, and plant oils, exhibit improved nutritional, functional, and sensory properties. Reduction of flour and sugar, combined with the use of bioactive plant compounds and functional oils, results in lower-calorie cookies with enhanced health benefits.

Sensory evaluation confirmed high acceptability of taste, aroma, color, and texture, while microbiological analyses verified compliance with safety standards. The findings indicate that non-traditional plant ingredients can be successfully integrated into confectionery products, offering new opportunities for health-oriented bakery innovations and promoting a culture of healthy eating among consumers.

References

1. Smith J., Brown L. *Functional Foods and Nutrition*. London, 2020.
2. Lee A., Kim S. *Plant-based Ingredients in Bakery Products*. New York, 2019.
3. Ivanov P. *Organoleptic Evaluation of Confectionery Products*. Kyiv, 2021.
4. Górška-Warsewicz H., et al. (2019). Herbal Extracts in Shortbread Cookies. *Journal of Food Science and Technology*.
5. Yalçın A., et al. (2024). Gluten-Free Corn Cookies Enriched with Nettle Leaf Flour. *Food Chemistry*.
6. Singh P., et al. (2022). Basil-Enriched Cookies: Phytochemical and Sensory Evaluation. *Journal of Functional Foods*.
7. Olech M., et al. (2021). Oat–Buckwheat Cookies with Herbs: Antioxidant Activity. *Food Research International*.

THE IMPACT OF RECYCLED AGGREGATES ON THE STRENGTH AND DURABILITY OF REINFORCED CONCRETE STRUCTURES

Butenko Serhii

PhD, Associate professor, Building Structures Department
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

The contemporary construction sector increasingly faces the imperative of reducing natural resource consumption, which has become a critical factor in the context of sustainable development and environmental safety. One promising solution is the utilization of recycled aggregates in concrete production, which simultaneously reduces construction waste volumes and lowers the carbon footprint of building activities. Nevertheless, questions remain regarding the compliance of such concrete with established strength and durability standards. Therefore, investigating the influence of recycled components on the performance and reliability of reinforced concrete structures is highly relevant.

The effect of recycled aggregates on concrete properties has been extensively studied. For instance, Pacheco-Torgal and Ding [1] observed that the use of concrete debris as an aggregate may reduce the density and modulus of elasticity of concrete mixtures. Silva et al. [2] emphasize the necessity of careful sorting and preparation of recycled materials prior to their incorporation into concrete. Kisku et al. [3] demonstrate how replacing natural aggregates with recycled ones affects compressive strength and water absorption of concrete. In Ukrainian studies, Trykoz et al. [4] evaluated the compressive strength of concrete specimens containing recycled aggregates obtained from construction waste. Kovalchuk and Vykhov [5] analyzed the practical application of recycled aggregates derived from concrete debris generated as a result of military operations, highlighting the importance of adapting technologies to Ukrainian operational conditions.

Despite the growing body of research, there remains insufficient exploration of the impact of specific types of recycled aggregates (e.g., concrete rubble, brick fragments) on the durability of reinforced concrete structures under Ukrainian environmental and climatic conditions, particularly under alternating wet and freeze-thaw cycles.

The aim of this study is to assess the influence of various types of recycled aggregates on the strength and durability of reinforced concrete structures, taking into account the climatic and operational conditions of Ukraine.

Current experimental data indicate that recycled aggregates derived from concrete and brick debris can partially or fully replace natural aggregates in concrete mixtures. On average, compressive strength decreases by approximately 10–20% compared to conventional concrete, depending on the replacement ratio and aggregate processing quality. To mitigate negative effects, modern superplasticizers and mineral additives such as fly ash or micro-silica are recommended. Experimental findings confirm that,

with proper mix design, the resulting concrete demonstrates stable crack resistance and enhanced freeze-thaw durability.

In Ukraine, such technologies have significant potential for use in low-load-bearing structures, including partitions, enclosures, and paving blocks. Given the increasing volume of construction waste, the use of recycled aggregates offers an economically viable solution. However, Ukraine's regulatory framework currently lacks clear standards for the properties and quality control of recycled materials. Comparison with Eurocode 2 reveals methodological differences in the design of concrete structures using recycled aggregates. In light of Ukraine's European integration objectives, harmonization of national standards with EU circular economy requirements is particularly important. Consequently, the scientifically grounded application of recycled aggregates can reduce environmental impact and enhance the competitiveness of the domestic construction industry.

Conclusions

Recycled aggregates hold significant potential for application in Ukrainian construction, particularly in the context of post-war infrastructure restoration. Despite a moderate reduction in concrete strength, the use of appropriate additives ensures adequate compressive strength and crack resistance.

Buildings damaged during military operations generate substantial volumes of concrete and brick waste, which can be processed and used as recycled aggregates, reducing pressure on natural resources and construction landfills. This approach provides opportunities for economically and environmentally efficient infrastructure recovery.

Simultaneously, urgent adaptation of Ukraine's regulatory framework is necessary to align construction practices with current wartime realities, including standards for quality control and material properties of recycled aggregates. Further research is required to evaluate the long-term durability of reinforced concrete structures incorporating recycled components. The use of such materials will contribute to economic development and enhance the resilience of Ukraine's construction sector.

References

1. Pacheco-Torgal F., Ding Y., Jalali S. Properties and durability of concrete containing polymeric wastes: A review. *Construction and Building Materials*, 2013, Vol. 40, pp. 146–158. <https://doi.org/10.1016/j.conbuildmat.2012.11.066>.
2. Silva R.V., de Brito J., Dhir R.K. Properties and composition of recycled aggregates from construction and demolition waste suitable for concrete production. *Construction and Building Materials*, 2014, Vol. 65, pp. 201–217. <https://doi.org/10.1016/j.conbuildmat.2014.04.117>.
3. Kisku N., Joshi H., Ansari M. et al. A critical review and assessment for usage of recycled aggregate as sustainable construction material. *Construction and Building Materials*, 2017, Vol. 131, pp. 721–740. <https://doi.org/10.1016/j.conbuildmat.2016.11.029>.
4. Trykoz L.V., Zinchenko O.S., Kalinin O.A., Nikitinsky A.V. Influence of processing methods of recycled aggregates on concrete strength. *Ukrainian Journal of*

Construction and Architecture, 2024, No. 4(022), pp. 126–133.
<https://doi.org/10.30838/J.BPSACEA.2312.300824.126.1083>.

5. Kovalchuk O.Yu., Vykhov V.V. Characterization of recycled aggregates derived from concrete debris caused by military actions. BMC-2024 – International Scientific-Practical Conference of Young Scientists "Build-Master-Class-2024", November 2024, Kyiv, Ukraine, pp. 219–220.
<https://repository.knuba.edu.ua/server/api/core/bitstreams/056afdf9-9cc8-4bd5-b98f-553b23e5fa6d/content>.

NATIONAL INNOVATION SYSTEMS AND SUSTAINABLE ECONOMIC GROWTH: RETHINKING DEVELOPMENT MODELS IN EMERGING ECONOMIES

Hasanov Hamid,

PhD Student,

The ESRI - The Economic Scientific Research Institute,

Advisor to the Director

Central Branch for Social Insurance and Individual Accounting

State Social Protection Fund of Azerbaijan

In the twenty-first century, innovation has emerged as the defining driver of sustainable economic growth. Traditional models of industrial expansion – rooted in the exploitation of natural resources or low-cost labor – are giving way to systems in which the creation, diffusion, and application of knowledge determine competitiveness. The concept of a National Innovation System (NIS) encapsulates this transformation by emphasizing the institutional, organizational, and cultural structures through which innovation is generated and applied. For emerging economies such as Azerbaijan, rethinking the NIS framework is essential not only for accelerating economic diversification but also for ensuring long-term resilience and sustainability in a rapidly digitalizing world.

According to Freeman (1987) and Lundvall (1992), the NIS approach views innovation as a systemic process in which universities, enterprises, governments, and financial institutions interact dynamically to create and diffuse new technologies. Modern extensions of this theory – such as the Triple Helix and Quadruple Helix models – highlight the importance of collaboration between academia, industry, government, and civil society (Etzkowitz & Leydesdorff, 2023). These frameworks suggest that innovation-driven development is not a linear outcome of research and investment, but a complex co-evolution of policy, knowledge, and social adaptation. Emerging economies that successfully institutionalize this interaction achieve higher rates of productivity growth, technological independence, and global competitiveness.

In the case of Azerbaijan, the innovation ecosystem has undergone significant transformation over the past decade. The country's Strategic Roadmap for the National Economy (2016), the Digital Development Concept (2025), and the forthcoming Innovation Strategy 2025–2030 collectively aim to create an integrated system linking research institutions, startups, and industrial enterprises. These policies emphasize digital infrastructure, intellectual property protection, and venture financing as key enablers of innovation. For instance, the establishment of the Innovation and Digital Development Agency (IDDA) and the Azerbaijan Innovation Center has strengthened institutional capacity for technology transfer and startup incubation. Yet challenges remain in translating policy ambitions into tangible economic outcomes, particularly in terms of commercialization of research and private-sector engagement.

Empirical studies show that countries with mature NIS structures experience higher rates of sustainable growth. The World Bank (2025) reports that every 1% increase in R&D intensity correlates with a 0.4% rise in GDP growth over the medium term, provided that institutional coordination and intellectual capital are strong. However, in emerging economies, fragmented policy frameworks and weak university–industry linkages often hinder innovation diffusion. Azerbaijan faces similar structural constraints: while public investment in digital infrastructure has expanded, private-sector R&D expenditure remains below 0.2% of GDP (State Statistical Committee of Azerbaijan, 2025). Strengthening innovation financing mechanisms – such as venture capital funds, technology parks, and state–business co-investment models – will be crucial to bridge this gap.

Sustainability adds another dimension to the NIS debate. The United Nations (2024) emphasizes that innovation should not only enhance productivity but also contribute to environmental and social goals, including the reduction of carbon emissions, the development of green technologies, and the creation of inclusive labor markets. In this regard, integrating sustainability indicators into innovation policy is becoming a global best practice. Azerbaijan has begun to move in this direction through initiatives such as the Green Growth Strategy (2023), promoting renewable energy technologies, smart agriculture, and circular economy models. Linking these initiatives with national innovation structures can help align technological development with sustainable growth priorities.

The role of human capital remains central to the success of any innovation system. As observed by the OECD (2024), economies that invest in education reform, research excellence, and digital skills development achieve stronger innovation outcomes and faster diffusion of new technologies. In Azerbaijan, continuous professional development programs in universities and public institutions can foster the next generation of innovators, data scientists, and technology entrepreneurs. Partnerships with international universities and participation in EU Horizon programs may further enhance knowledge exchange and access to frontier technologies. Encouraging youth-led startups and innovation challenges can also help embed a culture of experimentation and creativity in the national economy.

Nevertheless, several challenges must be addressed to ensure that Azerbaijan's innovation system evolves sustainably. Institutional coordination remains fragmented among ministries, research agencies, and private entities. Bureaucratic barriers and limited access to risk capital hinder entrepreneurial activity. Intellectual property enforcement, though improving, still requires modernization to attract international innovators and investors. Overcoming these barriers requires not only policy reform but also a cultural transformation that values innovation as a public good rather than a high-risk endeavor. Establishing an independent National Innovation Council could enhance cross-sectoral coordination, set performance benchmarks, and monitor implementation progress across ministries.

Another crucial aspect is digital sovereignty and technological independence. As the global AI race intensifies, emerging economies must ensure that their innovation ecosystems are not entirely dependent on imported technologies. Building domestic

data centers, fostering open-source development, and supporting local research in artificial intelligence, biotechnology, and green engineering are strategic imperatives. Azerbaijan's geographic position – linking Europe and Asia – offers an opportunity to become a regional hub for innovation partnerships and technology-driven trade. By integrating innovation policy into its broader economic strategy, Azerbaijan can move from being a consumer of technology to becoming a co-creator within the global innovation network.

In conclusion, national innovation systems serve as the foundation for sustainable economic growth in the twenty-first century. For Azerbaijan and other emerging economies, the challenge lies in transforming fragmented initiatives into a coherent, adaptive ecosystem that links knowledge creation with economic application. Achieving this requires more than investment – it demands institutional coordination, strong human capital, and a long-term vision that embeds sustainability at the heart of innovation policy. If implemented strategically, a robust NIS can enable Azerbaijan to diversify its economy, enhance productivity, and secure its place within the global knowledge and innovation landscape.

References:

1. Etzkowitz, H., & Leydesdorff, L. (2023). *The Triple Helix: University–Industry–Government Innovation in Action*. New York: Routledge.
2. Freeman, C. (1987). *Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan*. London: Pinter Publishers.
3. Lundvall, B.-Å. (1992). *National Systems of Innovation: Toward a Theory of Innovation and Interactive Learning*. London: Pinter Publishers.
4. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2024). *Innovation Policy Review of Emerging Economies 2024*. Paris: OECD Publishing.
5. Republic of Azerbaijan. (2023). *Green Growth Strategy of the Republic of Azerbaijan*. Baku: Ministry of Ecology and Natural Resources.
6. Republic of Azerbaijan. (2025). *Innovation Strategy 2025–2030 (Draft)*. Baku: Ministry of Economy.
7. State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. (2025). *Statistical Yearbook of Innovation Indicators*. Baku: State Statistics Committee.
8. United Nations. (2024). *Sustainable Development Report 2024*. New York: United Nations Publications.
9. World Bank. (2025). *Innovation, Productivity, and Growth in Emerging Economies*. Washington, D.C.: World Bank Group.

ТРАНСФОРМАЦІЯ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПІД ВПЛИВОМ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Курицький Владислав Сергійович
Аспірант, ХНЕУ ім. С. Кузнеця, м. Харків

Сучасний етап соціально-економічного розвитку характеризується глибокими процесами цифровізації, які охоплюють практично всі сфери діяльності суб'єктів господарювання. Цифрова економіка формує нову логіку взаємодії між працівниками, роботодавцями та суспільством, змінює підходи до управління людськими ресурсами і потребує трансформації соціальної політики. В умовах, коли технологічні інновації радикально змінюють структуру зайнятості, форми трудових відносин і систему корпоративних цінностей, особливого значення набуває здатність суб'єктів господарювання гнучко адаптувати соціальну політику до цифрових викликів [1; 2].

Поняття соціальної політики на рівні підприємства розглядається багатьма дослідниками як багатовимірна категорія, що охоплює сукупність управлінських рішень, спрямованих на забезпечення соціальної стабільності, підвищення добробуту персоналу та гармонізацію інтересів працівників і власників. За визначенням Яременка О. О. [11], соціальна політика є інтеграційним механізмом, який поєднує економічні, правові та морально-етичні складові, забезпечуючи збалансований розвиток суспільства. У мікроекономічному вимірі вона реалізується через внутрішню політику суб'єкта господарювання, яка визначає умови праці, систему соціальних гарантій, механізми професійного розвитку, корпоративну культуру та соціальну відповідальність бізнесу.

Бабенко А. Г. і Холодна А. С. [1] зазначають, що ефективна соціальна політика виступає важливим чинником підвищення конкурентоспроможності суб'єкта господарювання, оскільки створює сприятливий соціально-психологічний клімат, зменшує плинність кадрів і підвищує рівень продуктивності праці. Водночас в умовах цифрової економіки традиційні інструменти управління соціальною сферою поступово втрачають ефективність. Ведерніков М. Д. та співавт. [2] вважають, що ключовою умовою вдосконалення соціальної політики є її цифрова модернізація, яка забезпечує прозорість, інтерактивність і гнучкість прийняття управлінських рішень.

Теоретичне осмислення структури соціальної політики дозволяє виокремити її основні елементи, які в сучасних умовах потребують переосмислення. За Малімоном В. І. [4], соціальна політика має багатокомпонентний характер і включає систему соціального захисту, соціального партнерства, розвитку трудового потенціалу та гуманітарних відносин. Гавриленко І. М. та співавт. [3] підкреслюють, що структура соціальної політики визначається взаємодією економічних і соціальних факторів, які забезпечують стабільність трудового колективу та розвиток людського капіталу. Ярова Л. В. [12] пропонує розглядати

соціальну політику як систему, в якій поєднуються мета, завдання, засоби та ресурси реалізації соціальних пріоритетів суб'єкта господарювання.

Узагальнення наукових підходів дає підстави стверджувати, що структура соціальної політики охоплює такі взаємопов'язані елементи: систему соціальних гарантій, умови праці, розвиток персоналу, корпоративну культуру та соціальну відповідальність. Саме через ці елементи суб'єкт господарювання реалізує свою соціальну місію, формує лояльність працівників, забезпечує стійкість корпоративного середовища та зміцнює зв'язок із громадами. Проте цифровізація значно змінює зміст кожного із цих елементів, трансформуючи їхню функціональну спрямованість і механізми реалізації [6; 8].

Система соціальних гарантій поступово переходить у формат цифрових сервісів. Запровадження HRM-платформ, корпоративних електронних кабінетів працівників і модулів e-benefits забезпечує автоматизацію обліку пільг, гнучкість у формуванні соціальних пакетів та контроль використання ресурсів. Такий підхід, на думку Новікової О. Ф. та її колективу [8], формує нову якість соціальної політики – «цифрову соціальну прозорість», коли працівник має можливість у реальному часі отримувати інформацію про соціальні програми, а менеджмент – відстежувати рівень їх ефективності. Моторнюк У. І. [5] доповнює, що цифровізація сприяє підвищенню адресності соціальних виплат і зменшенню адміністративних витрат, що є проявом ефективності соціальної держави навіть на рівні окремого суб'єкта господарювання.

Вплив цифровізації на умови праці виявляється у зростанні ролі дистанційної зайнятості, використанні гібридних моделей організації праці, впровадженні цифрових інструментів моніторингу безпеки робочого середовища. Шепеленко С. М. [10] акцентує, що цифровізація породжує потребу в нових соціальних стандартах і регламентах, які мають гарантувати не лише технічну, а й психологічну безпеку працівників. Сучасна соціальна політика повинна включати елементи контролю рівня стресу, емоційного вигорання та задоволеності працею, що можливо здійснювати через системи цифрової аналітики персоналу.

Розвиток персоналу – один із найбільш динамічних елементів соціальної політики. В умовах цифрової трансформації він відбувається через інтеграцію електронних платформ навчання (e-learning), мікронавчання, дистанційних курсів, корпоративних освітніх порталів. Armstrong M. [13] підкреслює, що цифрові технології формують нову парадигму розвитку людського капіталу, коли навчання стає безперервним процесом і головним чинником підвищення конкурентоспроможності суб'єкта господарювання. На це вказують і Махмудов Х., Чухліб Р. [9], зазначаючи, що кадрова стратегія, побудована на принципах цифрової компетентності, є запорукою ефективної реалізації соціальної політики.

Корпоративна культура зазнає змін у напрямі формування цифрової взаємодії. Використання внутрішніх соціальних мереж, месенджерів, платформ спільної роботи змінює характер комунікацій, надає їм відкритості та швидкості, але водночас зменшує міжособистісну взаємодію. Рогоза М. Є. та співавт. [9]

зазначають, що в таких умовах постає потреба у формуванні цифрової етики корпоративного спілкування та розвитку культури довіри. Саме соціальна політика покликана забезпечити баланс між технологічними інноваціями та гуманістичними засадами управління.

Цифровізація істотно впливає і на реалізацію соціальної відповідальності. За Назаровою Г. В., Гончаровою С. Ю. [6], цифрові технології відкривають можливості для підвищення прозорості соціальної діяльності бізнесу – завдяки використанню ESG-звітності, відкритих даних, онлайн-платформ для взаємодії з громадами. Це забезпечує зміцнення довіри до суб'єктів господарювання, формує позитивний імідж і підвищує їх соціальний капітал.

Результатом проведеного дослідження є висновок про те, що цифровізація зумовлює якісне оновлення структури соціальної політики. Вона перетворює її з адміністративно-нормативної системи на гнучку, інтерактивну модель управління, що базується на інтеграції цифрових технологій із соціальними практиками. Така модель передбачає наявність чотирьох ключових підсистем: організаційної, економічної, інформаційно-аналітичної та комунікаційної. Організаційна підсистема забезпечує електронне управління соціальними програмами; економічна – цифрове бюджетування соціальних витрат; інформаційно-аналітична – моніторинг соціальних показників та оцінювання ефективності; комунікаційна – взаємодію всіх учасників через корпоративні цифрові платформи. Ця структура відображає нову якість соціальної політики, де технології слугують засобом підвищення соціальної ефективності, прозорості та відповідальності [7; 8].

Узагальнюючи результати, слід зазначити, що цифровізація стає визначальним чинником трансформації соціальної політики суб'єктів господарювання. Вона змінює характер соціальної взаємодії, надає нових форм управлінню соціальними програмами, сприяє персоналізації соціальних послуг і підвищенню рівня участі працівників у прийнятті рішень. Водночас вона висуває нові вимоги до компетентності менеджерів, етичної культури управління та соціальної відповідальності бізнесу. Подальші дослідження доцільно спрямувати на оцінювання рівня цифрової зрілості соціальної політики суб'єктів господарювання та виявлення кореляцій між ступенем цифровізації, продуктивністю праці й соціальною ефективністю.

Список літератури

1. Бабенко А. Г., Холодна А. С. Аналіз соціальної політики підприємства та напрями її вдосконалення. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4492>
2. Ведерніков М. Д., Кошонько О. В., Волянська-Савчук Л. В. Удосконалення системи управління соціальною політикою підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2021. № 2. С. 31–39.
3. Гавриленко І. М., Мельник П. В., Недюха М. П. *Соціальний розвиток: навч. посіб.* Київ, 2001. 484 с.

4. Малімон В. І. *Соціальна і гуманітарна політика: навчальний посібник*. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2012. 352 с.
5. Моторнюк У. І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави. *Економіка та держава*. 2016. № 12. С. 23–26.
6. Назарова Г. В., Гончарова С. Ю. Розвиток соціальної сфери в сучасній економіці: теоретико-практичні аспекти. У кн.: *Соціально-трудові відносини: проблеми науки та практики*. Полтава, 2020. С. 143–160.
7. Назарова Г., Гончарова С., Хоменко П. Стратегічний підхід до соціального розвитку підприємства у повоєнний період. *Економіка та суспільство*. 2022. № 45. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-16>
8. Новікова О. Ф., Залознова Ю. С., Амоша О. І. та ін. *Трансформація соціально-трудової сфери в умовах цифровізації економіки: монографія*. Київ: Ін-т економіки пром-сті НАН України, 2022. 385 с.
9. Махмудов Х., Чухліб Р. Аналіз впливу кадрової стратегії на ефективність соціальної політики в підприємстві. *Науковий вісник Полісся*. 2025. № 2(29). С. 146–158. [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2024-2\(29\)-146-158](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2024-2(29)-146-158)
10. Шепеленко С. М. Формування ефективної соціальної політики вітчизняних підприємств в умовах невизначеності. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2024. № 2. С. 159–168. <https://doi.org/10.33271/ebdut/86.159>
11. Яременко О. О. *Соціальна політика: теоретико-методологічні основи дослідження процесів формування та ефективності реалізації*. Київ: ІЕП НАН України; УІСД ім. О. Яременка, 2006. 480 с.
12. Ярова Л. В. Соціальна політика підприємства: мета і засоби. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2010. Вип. 19. С. 155–164.
13. Armstrong M. *A Handbook of Human Resource Management Practice*. 15th ed. London: Kogan Page, 2020.

СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ АНАЛІЗУ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВА

Пушкарь Ірина Володимирівна

к.н.держ.упр., доцент,
професор кафедри обліку та оподаткування
Запорізький національний університет

Сімагутіна Інеса Валеріївна

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Запорізький національний університет

Основні засоби є ключовим фактором виробничого потенціалу підприємства, визначаючи його технічний рівень і продуктивність. Вони безпосередньо пов'язані з продуктивністю праці, механізацією, собівартістю продукції, прибутком і рівнем рентабельності. Отже, ефективне їх використання безпосередньо впливає на фінансові результати підприємства. В умовах обмеженості інвестиційних ресурсів, а також інтеграції України у світову економіку, виникає потреба удосконалення підходів до аналізу та оцінки результативності використання основних засобів. Зростаючі реформи та зміни в управлінні виробництвом обумовлюють необхідність

Як відзначає Приварникова І.Ю., управління основними засобами неможливе без належної організації їх обліку, аналізу та аналітичної оцінки, що створює базу для прийняття ефективних управлінських рішень [3].

Формування системи показників ефективності використання основних засобів потребує дотримання методичних принципів повноти, об'єктивності та співставності. Система показників повинна відображати всі види витрат ресурсів (капітальних, експлуатаційних тощо), що споживаються для підтримки функціонування основних засобів. Вона має створювати передумови для виявлення резервів підвищення ефективності та інформувати всі рівні управління підприємством про стан справ. До того ж, кожен показник повинен мати чітко визначені правила інтерпретації – нормативи або критичні значення, за якими оцінюється його результат. Це забезпечує обґрунтованість оцінки та дозволяє однозначно визначати позитивні чи негативні зрушення.

Загалом система показників ефективності використання основних засобів охоплює кілька груп.

По-перше, це показники рівня забезпеченості і стану: наприклад, вік і ступінь зносу активів, коефіцієнти оновлення та вибуття, фондоозброєність праці.

По-друге, показники використання: коефіцієнт використання часу роботи обладнання, рівень завантаження виробничих потужностей, коефіцієнти змінності та простою машин і обладнання.

По-третє, узагальнюючі економічні показники: фондоддача (виробіток чи

виручка на 1 грн балансової вартості основних засобів), фондомісткість (необхідність основних засобів на забезпечення випуску одиниці продукції), рентабельність основних засобів, прибуток на вартісну одиницю активів. Також доцільно включати показники руху й структури капіталу – коефіцієнти оновлення, інтенсивності оновлення – оскільки вони відображають інвестиційну динаміку коштів в основних засобах.

Ряд науковців вважають, що сучасні методи оцінки ефективності відтворення основних засобів мають спиратися не лише на традиційні коефіцієнти оновлення й вибуття, а й на комплексний підхід до оцінки відтворювальних процесів, що враховує інноваційний розвиток підприємства [1]. Інші ж обґрунтовують доцільність виокремлення часткових (другорядних) показники ефективності кожного ресурсу (в нашому випадку основних засобів) та узагальнюючих інтегральних показників [2]. Такий підхід дозволяє проводити покроковий аналіз від загального фінансового результату (прибуток, рентабельність) до технічних характеристик основних засобів.

У підсумку, сформована раціональна система показників забезпечує можливість оперативно аналізувати та всебічно оцінювати рівень використання основних засобів, планувати їх оновлення та прогнозувати вплив на загальну ефективність підприємства. Отже, методичний підхід до формування системи показників полягає в комбінуванні техніко-економічних і фінансових індикаторів за раціональною структурою.

Висновки. Проведений аналіз підтверджує, що ефективність використання основних засобів визначає фінансові результати та конкурентоспроможність підприємства. Для її оцінки доцільно застосовувати комплекс показників, що враховують технічний стан, рівень завантаження потужностей та економічну віддачу активів. Формування такої системи має базуватися на принципах комплексності, об'єктивності та зіставності даних, що створює основу для виявлення резервів і підвищення результативності діяльності підприємства.

На основі викладеного можна виділити наступні шляхи підвищення ефективності використання основних засобів:

- впровадження сучасної техніки та прогресивних технологій, удосконалення організації виробництва й праці для скорочення простоїв, втрат робочого часу та як наслідок підвищення продуктивності обладнання;
- прискорення відтворювальних процесів і раціоналізація інвестиційної політики: своєчасне оновлення устаткування та залучення інвестицій за аналізованими пріоритетними напрямками;
- удосконалення системи обліку, аналізу та звітності щодо основних засобів з урахуванням галузевих особливостей і стратегії розвитку підприємства;
- подальший розвиток методики оцінки: вдосконалення формулювання системи показників, використання сучасних статистичних і економіко-математичних методів (зокрема, факторного та таксономічного аналізу) для підвищення точності та надійності аналітичних висновків.

Застосування запропонованих методичних рекомендацій сприятиме більш обґрунтованим управлінським рішенням щодо оновлення і стану використання

основних засобів як вагової складової виробничого потенціалу та забезпечить підвищення загальної ефективності діяльності підприємства.

Список літератури

1. Кодацька Н.О., Сергієва С.В. Сучасні методи оцінки ефективності відтворення основних засобів підприємства. *Молодий вчений*. 2018. № 11(63). С. 433-439.
2. Лопатовська О.О., Нікольчук Ю.М., Бондарук С.Р. Основні засоби підприємства: методика аналізу та ефективність використання. *Трансформаційна економіка*. 2023. №5(05). С. 75-81.
3. Приварникова І.Ю. Особливості управління використанням та оновленням основних засобів підприємств України. *Економічний простір*. 2021. № 52/2. С. 277-286.

ЕКСПЕРТНІ МЕТОДИ ОЦІНКИ ПОКАЗНИКІВ РІВНЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Фролов Сергій Олександрович,
здобувач кафедри економіки та маркетингу
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова

Для оцінки показників інвестиційної привабливості, враховуючи вплив стейкхолдерів будівельних підприємств, застосовується методи експертного аналізу. Для його реалізації використовуються етапи:

- визначення шкали для оцінки;
- формування експертної групи;
- виокремлення якісних показників оцінки;
- застосування розробленої анкети;
- оцінка якісних показників;
- визначення узагальнюючих експертних показників на основі застосування моделі середньої арифметичної;
- оцінка рівня узгодження думок експертів шляхом застосування коефіцієнта конкордації;
- інтерпретація отриманих результатів.

У цьому контексті заслуговують на увагу розробки [1-3].

Експертна оцінка здійснюється в балах від 0 до 10 у науковій роботі [4].

Крім того, запропоновані шкали для оцінки, бали у яких варіюються від 0 до 1, від 0 до 100. У представленому дослідженні для здійснення експертних оцінок використовується значення, які представлені у табл.1.

Таблиця 1.

Шкала, що застосовується для оцінки якісних показників рівня забезпечення інвестиційної привабливості, враховуючи вплив стейкхолдерів, балів
(розроблено автором)

Значення балів	Характеристика рівнів
0	відсутній
1	низький
2	незначний
3	несуттєвий
4	низький помірний
5	помірний
6	високий помірний
7	суттєвий
8	значний
9	високий
10	абсолютний

Для інтерпретації узагальнюючих локальних чинників запропоновано застосовувати шкалу, яка представлена у табл. 2.

Таблиця 2.

Шкала, що застосовується для інтерпретації узагальнюючих локальних чинників, відн. од. (розроблено автором)

Діапазон значень показників	Рівні
0	відсутній
0,01 – 2,0	низький
2,01 – 4,0	несуттєвий
4,01 – 6,0	помірний
6,01 – 8,0	суттєвий
8,01 – 9,99	високий
10,0 і більше	абсолютний

Формування експертної групи здійснюється за визначеними параметрами, які оцінюються за представленою шкалою:

1. Наявність професійної освіти (EIA_1).
2. Рівень участі у проектах, пов'язаних з будівельними підприємствами (EIA_2).
3. Наявність наукового ступеня, вченого звання (EIA_3).
4. Рівень участі у проектах, пов'язаних із взаємодією стейкхолдерів (EIA_4).
5. Досвід роботи у сферах, пов'язаних із будівництвом (EIA_5).
6. Рівень участі у проектах, пов'язаних із формуванням і забезпеченням інвестиційної привабливості (EIA_6).
7. Рівень участі у експертних оцінках (EIA_7).

за представленими критеріями визначено 7 експертів, які можуть брати участь у проведенні дослідження щодо забезпечення інвестиційної привабливості будівельних підприємств, враховуючи вплив стейкхолдерів.

Для формування експертної групи необхідно визначити мінімальну й максимальну чисельність експертів. Мінімальна кількість експертів у контексті проведення дослідження визначається за формулою:

$$N_{min} \geq 0,5 \left(\frac{0,33}{n} + 5 \right), \quad (1)$$

де N_{min} – мінімальна кількість експертів, осіб;

n – помилка експертного аналізу, яка знаходиться у діапазоні від 0 до 1, відн. од. [5].

Для проведення дослідження n дорівнює 0,01.

Мінімальна кількість експертів визначена наступна: $N_{min} = 2,5 \approx 3$ особи.

Максимальна кількість експертів оцінюється за формулою:

$$N_{max} \leq \frac{3 \sum_{i=1}^n G_i}{2G_{max}}, \quad (2)$$

де N_{max} – максимальна кількість експертів, осіб;

G_i – компетентність i -го експерта за шкалою компетентності, відн. од.;

G_{max} – максимально можлива компетентність експерта за визначеною шкалою, відн. од. [5, 6].

Максимальна кількість експертів визначається: $N_{max} = 17,6 \approx 20$ осіб.

Розрахункова кількість експертної групи повинна відповідати наступному діапазону:

$$N_{min} \leq N \leq N_{max}. \quad (3)$$

Отже, побудовано наступну розрахункову модель відповідності:

$$3 \leq 7 \leq 20.$$

Таким чином, виконується відповідність і експертна група визначається у кількості 7 осіб.

Для оцінки інвестиційної привабливості будівельних підприємств експертними методами застосовуються показники, які враховують: наслідки ведення бойових дій на функціонування будівельних підприємств та їх участі у подоланні цих наслідків; стан та особливості функціонування будівельної сфери, економічні траєкторії діяльності будівельних підприємств; стейкхолдерні взаємовідносини та особливості їх здійснення; напрями та особливості забезпечення інвестиційної діяльності; екологічні параметри; безпекові чинники; формування та використання інвестиційно-інноваційних ресурсів на будівельних підприємствах. Це дозволило побудувати основу відносно розробки теоретико-методичного підходу до оцінки рівня забезпечення інвестиційної привабливості будівельних підприємств у контексті створення й реалізації стейкхолдерно-орієнтованої стратегії.

Список літератури

1. Горбатенко В., Петренко І. Метод «Делфі» та специфіка його застосування у прогностичних розробках. Політичний менеджмент. 2008. № 6. С. 174–182.
2. Живко З.Б. Експертне оцінювання при проведенні моніторингу системи економічної безпеки підприємства. Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки. 2014. Вип. 28. С. 111–116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDTU_ek_2014_28_21
3. Пернарівський О.В., Орловська Ю.М. Використання експертних методів при оцінюванні системного ризику в банківській діяльності. Праці Одеського політехнічного університету. 2011. Вип. 3(37). С. 52–57.
4. Яценко М.В., Больман С.Ю. Експертна оцінка моделі менеджменту клінічних випробувань з оптимізованою регуляторною системою на рівні контрактної дослідницької організації. Актуальні проблеми економіки. 2023. № 8 (266). С. 6–18. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2023/08/08.23._topic_Maria-V.-Yashchenko-Svitlana-Yu.-Bolman-6-18.pdf

5. Подолянчук С.В. Формування кількісного й якісного складу експертної групи зі створення моделі моніторингу наукової діяльності у педагогічний ВНЗ. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2014. Вип. 15. С. 177–187. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Mnf_2014_15_21

6. Грабовецкий Б. Є. Основи економічного прогнозування: навч. посібник. Вінниця: ВФ ТАНГ, 2000. URL: <https://buklib.net/books/21986/>

(НЕ)ВИДИМІСТЬ ГЕНОЦИДУ РОМІВ НА СТОРІНКАХ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Ярмолюк Олег Олександрович

здобувач другого рівня вищої освіти «магістр»
Рівненський державний гуманітарний університет

Візитів Юлія Миколаївна

кандидат історичних наук
доцент кафедри історії України
Рівненський державний гуманітарний університет

Геноцид ромів в Україні має глибокі історичні передумови. Від моменту появи ромів у Європі в XI–XIV століттях їхнє життя супроводжувалося упередженнями та недовірою. Через відмінну мову, зовнішність і кочовий спосіб життя роми сприймалися як «чужинці» та викликали страх у місцевого населення. У багатьох країнах Європи з часом почали ухвалюватися спеціальні закони, які обмежували пересування ромів, забороняли їм укладати шлюби з представниками інших народів, змушували до осілости або навіть передбачали вигнання. Так поступово формувалася традиція дискримінації ромів як «небажаних» і «асоціальних» членів суспільства.

Проблема висвітлення історії ромів та геноциду ромського народу в підручниках історії України досі залишається недостатньо розкритою. У більшості навчальних матеріалів ця тема подається фрагментарно, часто лише побіжно згадується у контексті Другої світової війни, без належного аналізу масштабів трагедії та її впливу на українське суспільство. Через це учні мають обмежене розуміння історії ромів як частини багатонаціональної історії України. Виховання толерантності до ромів у закладах загальної середньої освіти відбувається переважно через інтеграцію теми різноманіття, прав людини, міжкультурного діалогу, але практичні форми такої роботи потребують посилення. Формування громадянської позиції щодо «іншого» – у тому числі представників ромської громади – має ґрунтуватися на принципах рівності, поваги до людської гідності, історичної пам'яті та усвідомлення спільної відповідальності за минуле й майбутнє українського суспільства.

В. Бамбула зауважує, що на українських землях, що входили до складу Російської імперії, становище ромів теж було складним. Імперська влада вимагала від них осілого способу життя, примушувала працювати в певних місцях, а дітей іноді відбирали для виховання в державних закладах. У суспільстві поширювався негативний образ ромів як людей, схильних до жебрацтва й злочинності. Це поглиблювало соціальну ізоляцію ромських громад і позбавляло їх можливості повноцінно інтегруватися [3].

Л. Бадрак зазначає, що після Першої світової війни й розпаду імперій роми на українських землях опинилися під владою різних держав – СРСР, Польщі,

Румунії, Чехословаччини. У радянській Україні влада спочатку намагалася інтегрувати ромів через створення колгоспів і трудових артілей, але вже у 1930-х роках почалися репресії проти «бродячих елементів». Це призвело до примусової осілости та втрати традиційного способу життя. У Західній Україні, що перебувала під Польщею та Румунією, роми також стикалися з обмеженнями на пересування та дискримінацією з боку влади [1].

У 1930-х роках у Німеччині утвердилася нацистська расова ідеологія, яка поділяла людей за «біологічною цінністю». Згідно з нею, роми, як і євреї, належали до «нижчих рас», які загрожували «чистоті арійців». Нацисти вважали ромів «асоціальними» і «небезпечними» елементами, тому планували їхню ізоляцію або фізичне знищення. Ці погляди поширилися на всі окуповані території, зокрема й на Україну після 1941 року.

Під час нацистської окупації України розпочалося масове винищення ромів, відоме як Пораймос – ромський Голокост, Калі траш («Чорний жах»). Німецькі війська, підрозділи СС, поліція безпеки та місцеві колаборанти проводили розстріли ромських таборів, знищуючи цілі родини, включно з дітьми. Такі злочини мали місце на всій території України – на Волині, у Київській, Чернігівській, Харківській, Одеській областях та інших регіонах [7].

Під час Другої світової війни геноцид ромів в Україні, який роми називають «Калі траш» або «Пораймос», здійснювався відповідно до конкретних документів і наказів нацистської влади. Ці документи закладали ідеологічні, правові та адміністративні основи для масового винищення ромського населення на окупованих територіях.

Початком расової політики Третього Рейху стали Нюрнберзькі закони 1935 року, зокрема «Закон про охорону німецької крові та честі» і «Закон про громадянство Рейху». Хоча вони були спрямовані передусім проти євреїв, на практиці їх поширили й на ромів. Вони визнавалися «расово чужими» та позбавлялися громадянських прав. Це стало підґрунтям для їхнього подальшого переслідування, ізоляції та знищення.

Л. Бадрак наголошує, що в другій половині 1930-х років політика щодо ромів набула системного характеру. У 1938 році рейхсфюрер СС Генріх Гімmlер видав циркуляр під назвою «Боротьба проти циганської напасті», у якому роми визначалися як «небезпечний елемент» для суспільства. У грудні 1942 року Гімmlер підписав інший документ – «Наказ про остаточне вирішення циганського питання», що офіційно санкціонував депортацію всіх ромів, осіб змішаної крові та членів їхніх родин до концентраційних таборів. Цей наказ фактично означав дозвіл на фізичне знищення ромського народу [1].

М. Тяглий підкреслює, що після нападу Німеччини на Радянський Союз у 1941 році, айнзацгрупи – спеціальні каральні загони СС – отримали наказ знищувати не лише євреїв і комуністів, а й ромів. У їхніх звітах, які надсилалися до центрального управління поліції безпеки Рейху, регулярно фіксувалися розстріли ромських таборів і сімей. Такі операції проводилися по всій території України – на Волині, у Криму, на Поділлі, у Київській, Чернігівській, Харківській, Миколаївській і Одеській областях [7].

За словами науковця О. Белікова, важливу роль у винищенні ромів відігравали також накази німецької військової адміністрації в Україні. У документах райхскомісара Еріха Коха та місцевих комендатур зазначалося, що необхідно «очистити території від бродячих циган», яких звинувачували у шпигунстві чи крадіжках. Насправді це були формальні приводи для масових розстрілів без суду [4].

У місцях утримання – концентраційних і трудових таборах – роми позначалися спеціальним знаком у вигляді трикутника з літерою «Z» (від німецького слова *Zigeuner*, тобто «циган»). Умови їхнього утримання були жорстокими: більшість загинула у результаті розстрілів, від голоду, хвороб або примусової праці.

Таким чином, геноцид ромів в Україні не був стихійним актом насильства. Л. Бадрак наголошує, що він здійснювався на основі офіційних нацистських документів і наказів, що визнавали ромів расово неповноцінними і такими, що підлягають знищенню. Ці директиви – від Нюрнберзьких законів до наказів Гімmlера й розпоряджень окупаційної адміністрації – створили правову систему, у межах якої здійснювався масовий злочин проти ромського народу. Саме на їх основі в Україні було вбито десятки тисяч ромів, і ця трагедія стала однією з найменш відомих сторінок Голокосту в Європі [1].

На думку В. Бакальчука, відомого фахівця в питаннях етнонаціональних відносин, реінтеграції та розвитку громадянського суспільства, геноцид ромів став можливим через поєднання давніх стереотипів, дискримінаційної політики різних держав, нацистської расової ідеології та умов війни, які легітимізували насильство. За різними оцінками, на українських землях було вбито від двадцяти до тридцяти тисяч ромів. Ця трагедія стала однією з найменш досліджених сторінок історії Другої світової війни, але вона є невід'ємною частиною пам'яті про жертви геноцидів ХХ століття [2].

Причини замовчування геноциду ромського населення, відомого як «Калі траш» або «Пораймос», у шкільних підручниках з історії України мають як історичне, так і суспільно-політичне підґрунтя. Ця тема тривалий час залишалася на периферії історичної пам'яті через низку взаємопов'язаних чинників.

Після завершення Другої світової війни радянська історіографія свідомо уникала визнання окремих національних трагедій, зокрема геноцидів, що мали етнічний характер. О. Беліков вказує, що радянська влада прагнула показати війну як спільну боротьбу радянського народу проти фашизму, тому не виділяла окремі групи жертв – євреїв, ромів чи інші народи. Говорити про знищення ромів означало визнати, що нацистські злочини були спрямовані проти конкретних етносів, а не лише проти «радянських громадян». Через це тема «Калі траш» була виключена з офіційного історичного наративу СРСР [7].

За словами ...О. Войтенко та ...М. Тяглою іншою причиною стало обмежене документальне висвітлення трагедії. На відміну від Голокосту єврейського народу, ромський геноцид не мав централізованої системи обліку жертв і свідчень. Багато ромських сімей було знищено повністю, тому не залишилося очевидців або письмових свідчень. Архіви айнзацгруп і військової адміністрації

часто згадували про «ліквідацію циган», але без точних даних. Через відсутність повної доказової бази радянські та навіть пізніші українські історики довго не приділяли цій темі належної уваги [6].

Велику роль відіграла також маргіналізація ромів у суспільстві. В. Бакальчук слушно зауважує, що роми традиційно були однією з найбільш дискримінованих груп населення в Європі, і в повоєнний час до них ставилися з упередженням. Внаслідок цього їхня трагедія сприймалася як менш значуща порівняно з іншими злочинами нацистів. У суспільній свідомості не сформувалося розуміння, що геноцид ромів є частиною загальної історії України [2].

Після відновлення незалежності Україна зосередилася насамперед на вивченні власних національних трагедій, таких як Голодомор, депортація кримських татар або репресії проти українців. Питання ромського геноциду залишалося на узбіччі академічних досліджень і навчальних програм, оскільки не входило до кола «традиційних» тем національної пам'яті. Також бракувало фахівців і наукових праць, які могли б ґрунтовно висвітлити цю сторінку історії для шкільного рівня.

Д. Ворона вважає, що ще однією причиною є нестача державної політики пам'яті, спрямованої на вшанування ромських жертв війни. Лише в останні десятиліття Україна почала визнавати «Калі траш» як окремий акт геноциду. Проте оновлення навчальних програм і підручників відбувається повільно, а тому ця тема часто подається лише побіжно або взагалі не згадується [5].

Таким чином, замовчування геноциду ромів у підручниках з історії України пояснюється поєднанням радянської спадщини замовчування етнічних трагедій, браком документальних джерел, суспільною байдужістю до ромської тематики, пріоритетом інших історичних тем і повільним розвитком політики пам'яті. Лише сьогодні в Україні поступово усвідомлюють необхідність включення історії «Калі траш» до шкільних програм, щоб відновити історичну справедливість і зберегти пам'ять про всіх жертв нацизму.

Список літератури

1. Бадрак Л. С. Доля ромської родини на тлі Другої світової війни : [родина Марценкевичів : І. А. Марценкевич, О. А. Марценкевич]. *Усна історія : теорія, практика та перспективи* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 жовт. 2022 р., м. Вінниця / Вінниц. обл. військ. адмін., Департамент гуманіт. політики, Упр. культури та креативних індустрій, ВОУНБ ім. В. Отамановського. Вінниця, 2023. С. 65–67.

2. Бакальчук В. О. Актуальні виклики процесу інтеграції ромської спільноти в українське суспільство. *Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень*. Дата оновлення: 08.12.2018. URL : <http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/Bakalchuk-5683e.pdf> (дата звернення : 03.07.2025).

3. Бамбула В. Циганська доля – що вітер в полі. Нерідні діти світу. Переяслав-Хмельницький : СПД «Карпук С. В.», 2005. 192 с.

4. Бєліков О. В. Цигани України. Історія та постановка проблеми. *Сходознавство*. 1999. № 7–8. С. 191–198.

5. Ворона Д. Диявол у деталях: як в українських підручниках з історії пишуть про знищення ромів нацистами. URL : <https://arca.org.ua/uk/posts/diyavol-u-detalyah-yak-v-ukranskikh-pdruchnikah-z-stor-pishut-pro-znischennya-romv-natsistami/>

6. Роми : міфи та факти : навч.-метод. посіб. для вчителя з протидії ромофобії / Укр. центр вивчення історії Голокосту ; авт.-упоряд. : О. Войтенко, М. Тяглий. Київ : КВІЦ, 2018. 140 с. : іл.

7. Тяглий М. «Маленька» трагедія на узбіччі «великих історій» : геноцид ромів на Волині (1941–1944 рр.). *Літопис Волині*. 2023. Вип. 28. С. 34-55. URL : <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.05>

СПЕЦИФІЧНІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ КОНСТРУКЦІЇ УМИСЛУ ПРИ ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОГО ПОСЯГАННЯ

Вереша Роман Вікторович

Проректор з наукової роботи
та освітніх інновацій
Академії адвокатури України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Щодо значення виділення кримінальних правопорушень із формальним складом, то воно полягає в тому, що це дозволяє притягувати до відповідальності особу за власне вчинення суспільно небезпечних дії чи бездіяльності, навіть якщо вони не спричинили суспільно небезпечні наслідки.

У формулюванні другої ознаки інтелектуального моменту умисної форми вини (випереджувальне відображення у вигляді передбачення настання суспільно небезпечних наслідків) ми вбачаємо певну неточність. Така ознака може мати місце лише у кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом. Зазначається, що доведення факту бажання вчинення діяння у кримінальних правопорушеннях із формальним складом є зайвим. При цьому в межах такої законодавчої конструкції кримінальні правопорушення з формальним складом залишаються поза ознакою передбачення суб'єктом кримінального правопорушення настання суспільно небезпечних наслідків.

Але при умисному вчиненні кримінального правопорушення з формальним складом неправильним буде сказати, що ознака певного передбачення відсутня взагалі. На нашу думку, при вчиненні таких кримінальних правопорушень суб'єкт передбачає, що, оскільки вчинювані ним діяння є суспільно небезпечними, то вони можуть потягти за собою певні негативні зміни, перш за все, у об'єкті кримінально протиправного посягання. Отже, у кримінальних правопорушеннях із формальним складом встановлення ознаки передбачення ґрунтується на усвідомленні суспільно небезпечного характеру вчинюваних дій і передбаченні, внаслідок їх вчинення, негативних змін у сфері охоронюваних кримінальним законом об'єктів [1, с. 35].

Також формулювання вольового моменту, властивого для кримінальних правопорушень з матеріальним складом «і бажала їх настання», у відношенні до кримінальних правопорушень із формальним складом є некоректним, оскільки формула, яка включає бажання вчинити діяння, як вважається, є умовною і має незначну цінність для реальної правозастосовної практики. Деякі вчені зазначають, що оскільки свідомо і добровільно вчинювані діяння завжди бажані для особи, яка їх вчинює, то умисел у кримінальних правопорушеннях із формальним складом може бути лише прямим [2, с. 163–169]. Тут наголошується, що діяння є невід'ємним від бажання, отже, неможливе без

нього. Тобто, у кримінальних правопорушеннях із формальним складом бажання є невід'ємною складовою самого діяння, а тому окремого встановлення не потребує.

Крім того, у межах розгляду питання про ознаки умислу при вчиненні кримінальних правопорушень із формальним складом виникає проблема визначення виду вини у кримінальних правопорушеннях з усіченим складом. Усіченим вважається такий склад кримінального правопорушення, який є закінченим з моменту здійснення попередньої кримінально протиправної діяльності, тобто на стадії готування або замаху на вчинення кримінального правопорушення [3, с. 96–97]. Такі кримінальні правопорушення вважаються різновидом кримінальних правопорушень із формальним складом, оскільки підстава кримінальної відповідальності пов'язується не з настанням суспільно небезпечних наслідків, а з вчиненням певних суспільно небезпечних діянь. До них, наприклад, відносяться погроза вбивством (ст. 129 КК України), розбій (ст. 187 КК України), створення злочинної організації (ст. 255 КК України), бандитизм (ст. 257 КК України). Ці кримінальні правопорушення мають надзвичайно високий ступінь суспільної небезпечності, але з кваліфікацією вказаних діянь згідно із ст. 24 КК України на практиці можуть виникнути проблеми, оскільки ознаки умисної форми вини для кримінальних правопорушень з усіченим складом (як для різновиду кримінальних правопорушень з формальним складом) не визначені.

Таким чином, при аналізі умислу в кримінальних правопорушеннях із формальним складом вирішальне значення має вольове ставлення не до наслідків, а до самого діяння (його соціальної характеристики). При вчиненні кримінальних правопорушень із формальним складом йдеться про ставлення винуватої особи не до дії, а до її соціального характеру, або до обставин, що визначають цей характер. Однак соціальний, тобто суспільно небезпечний, характер діяння може усвідомлюватись або не усвідомлюватись, але, будучи категорією об'єктивною, він не залежить від волі особи, яка вчинює таке діяння. Проте від волі особи залежить бажання, спрямоване на його вчинення: особа, вчинюючи кримінальне правопорушення із формальним складом, усвідомлює суспільну небезпечність вчинюваного діяння і бажає його вчинити. Тому вольовий момент умислу в кримінальних правопорушеннях із формальним складом визначається бажанням, спрямованим на вчинення суспільно небезпечного діяння.

Також відкритим залишається питання про сутність та кількість ознак умислу, які підлягають встановленню залежно від конструкції суб'єктивної сторони конкретного складу кримінального правопорушення. Так, зокрема, виникає питання щодо необхідності включення до ознак інтелектуального моменту умислу усвідомлення особою протиправності вчинюваного діяння або виключення такої ознаки як усвідомлення суспільної небезпечності діяння. Це обумовлює необхідність визначення сутності кожної з ознак, які входять до змісту умисної форми вини.

У теорії кримінального права існує думка про те, що зміст умислу є певним відображенням психікою винуватої особи об'єктивних властивостей вчинюваного суспільно небезпечного діяння, а отже, він визначається сукупністю тих фактичних обставин, об'єктивних обставин кримінального правопорушення, що мають значення для кваліфікації останнього та індивідуалізації відповідальності, які відображаються свідомістю винуватого, охоплюються його умислом. Ця думка заслуговує на увагу, оскільки лише врахування усіх без винятку обставин вчинення конкретного кримінального правопорушення дозволить правильно здійснити його кваліфікацію і призначати покарання з дотриманням принципів кримінального права. При цьому необхідно детальніше зупинитися на інтелектуальному та вольовому моментах прямого та непрямого умислу.

Список літератури:

1. Вереша Р. В. Кримінальна відповідальність медичних працівників за законодавством зарубіжних держав. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. № 3(28). С. 34–39.
2. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
3. Кримінальне право України. Загальна частина : Навчальний посібник. – Вид. 11-те, перероб. та допов. Київ: Алерта, 2025. 610 с.

ОСНОВНІ ЗАСАДИ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Мех Софія Юріївна,
курсантка 402 навчальної групи
Навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:
Стрельченко Анатолій Миколайович
доцент кафедри вогневої підготовки,
кандидат юридичних наук

Вогнева підготовка є наріжним каменем бойової підготовки особового складу і в умовах воєнного стану набуває особливої значущості. Швидкість прийняття рішень, точність вогню, витривалість під стресом і здатність діяти в умовах неповної інформації — саме ті навички, які визначають життєздатність підрозділу на полі бою. Методика викладання вогневої підготовки у воєнний час має поєднувати класичні педагогічні підходи із гнучкими тактичними завданнями, враховувати обмеження ресурсів і підвищений ризик, а також забезпечувати швидку адаптацію нових навичок, отриманих із бойового досвіду.

Головною метою навчання є формування у військовослужбовців стійких, відтренованих навичок ведення вогню, здатності до швидкого переозброєння, корекції вогню та узгодженої роботи у складі вогневих груп. Актуальність полягає у необхідності скорочення термінів підготовки, підвищенні її ефективності та зниженні кількості помилок в умовах бойових дій. Методика повинна забезпечувати не лише технічну майстерність, але й інтеграцію психологічної підготовки, тактичного мислення та навичок взаємодії з іншими видами озброєння.

Завдання в процесі підготовки включають: систематичну відпрацюваність прийомів прицілювання і стрільби; набуття навичок швидкого переходу між типами боєприпасів і режимами стрільби; відпрацювання реакції на зовнішні стресс-фактори; вміння застосовувати вогонь у різних видах місцевості й уночі; організацію ефективного контролю і корекції вогню. Особлива увага приділяється навчанню стрільбі з укриття, веденню прицільного вогню з нестабільних положень, роботі в умовах обмеженої видимості і застосуванню тактичних маневрів під час обстрілів.

Принципи методики. По-перше, принцип наближеності до бойових умов: навчальні завдання мають максимально відтворювати реальні бойові ситуації, з урахуванням часу, психологічних навантажень, шуму, обмеженої інформації та можливих втрат. По-друге, принцип комплексності: поєднання теоретико-практичної підготовки, тренувань на тренажерах, відпрацювання тактичних

сценаріїв та індивідуальної технічної підготовки. По-третє, принцип поступовості і циклічності: від простих навичок до складних тактичних дій з контролем на кожному етапі, повторне повернення до критичних елементів для їх закріплення. По-четверте, принцип індивідуального підходу: врахування початкового рівня підготовки, вікових і фізичних особливостей, психоемоційного стану кожного курсанта. По-п'яте, принцип безпеки, який залишається пріоритетом незважаючи на необхідність наближення до бойової реальності: навчання ускладнюються, але в межах контрольованого ризику.

Курс вогневої підготовки під час воєнного стану включає модулі: теоретичний (знання про види зброї, баллістику, правила поведінки та безпеки), базову техніку стрільби (правильне прицілювання, положення, контроль віддачі), тактичну стрільбу (вогню на ходу, по рухомих цілях, групова взаємодія), нічну та умовно-нічну стрільбу, корекція вогню і робота спостерігачів, навчання з використанням симуляційних засобів та відеоаналізу. Кожен модуль має чіткі цілі, критерії оцінювання та визначені обсяги практичних занять. Розподіл часу між модулями має бути гнучким і залежати від оперативних потреб підрозділу.

Практичні вправи становлять основу — багаторазове відпрацювання техніки вогню на імпровізованих і штатних стрільбищах, робота у вогневих групах, відпрацювання пересування під вогнем та зайняття укриттів. Використовуються тактичні сценарії — модульні тренування з мінливими умовами, що змушують приймати рішення швидко і в умовах стресу. Симулятори й лазерні тренажери дають змогу імпровізовано відпрацьовувати стрільбу в умовах дефіциту боєприпасів і зменшити знос зброї. Відеозапис і його детальний аналіз (розбір помилок, рекомендації інструктора) є важливим елементом для підвищення якості виконання.

Підготовка має базуватися на чітких навчальних планах із визначенням нормативів і методів контролю. Режим занять — чергування інтенсивних блоків практики з відновними періодами та теоретичними заняттями. Важливо забезпечити злагодженість між інструкторами, медичним персоналом та логістикою (постачання боєприпасів, амуніції). Не менш критичною є організація евакуації при випадках нещасних випадків і наявність планів дій у надзвичайних ситуаціях. Інструктор повинен бути підготовлений не лише у вогневих навичках, а і в організації заходів безпеки, першій домедичній допомозі і психологічній підтримці.

В умовах воєнного стану технічних вмінь недостатньо без психологічної стійкості. Навчання має включати елементи стрес-інокуляції, відпрацювання прийняття рішень під обмеженим часом, контроль дихання і уваги, вправи на збереження функціональності в умовах втрати товаришів або під обстрілом. Корисні тренінги з управління емоціями, відновні методики та групові вправи, що формують довіру і взаємодію в маленьких вогневих підрозділах. Роль інструктора тут — фасилітатор, що не лише дає технічні настанови, а й коректує поведінку під стресом.

Використання технологій і бойового досвіду. Сучасні технології — віртуальна реальність, лазерні системи, електронні тренажери та мобільні додатки для відстеження результатів — значно підвищують ефективність підготовки, дозволяючи адаптувати вправи під конкретні завдання і економити ресурсні витрати. Не менш важливим є систематичне впровадження аналізу бойового досвіду: розбір тактичних епізодів, винесення уроків, адаптація стандартних процедур під умови реального застосування. Комбіноване застосування сучасних інструментів і реального досвіду дає змогу швидко оновлювати навчальні програми.

Оцінювання має бути багатовимірним: точність вогню, швидкість підготовки до стрільби, здатність виконувати завдання в групі, збереження функціональної поведінки під стресом. Важливо ввести періодичні модульні випробування, іспити на придатність у польових умовах і сценарні перевірки. За результатами оцінювання проводиться корекція індивідуальних планів навчання. Застосування електронних баз і журналів занять дозволяє відстежувати прогрес і виявляти «вузькі місця» в підготовці підрозділу.

Проблеми та шляхи їх вирішення. Основні проблеми — дефіцит боєприпасів для практичних стрільб, обмежені можливості стрільбищ, психологічна втома, висока плінність кадрів. Часткові рішення — посилене використання тренажерів і симуляторів, збільшення частки навчання на місцевості з імпровізованими засобами, впровадження коротких інтенсивних курсів для новоприбулих, розвиток систем менторства і паралельний тренінг інструкторів. Логістичні рішення повинні передбачати пріоритизацію завдань і оптимізацію витрат боєприпасів, а також партнерство з цивільними навчальними центрами, де це можливо і безпечно.

Роль інструкторів та підготовка викладачів. Ефективність методики значною мірою залежить від кваліфікації інструкторів. Вони повинні володіти сучасними педагогічними підходами, методами контролю і аналізу, мати бойовий досвід або пройдені курси з адаптації бойового досвіду в навчальний процес. Регулярні курси підвищення кваліфікації, обмін досвідом між підрозділами та створення методичних збірок з кращими практиками є необхідними складовими підтримки рівня викладання.

Висновки і рекомендації. Методика викладання вогневої підготовки під час воєнного стану має бути практично орієнтованою, гнучкою та адаптивною. Рекомендовано: 1) інтегрувати стимуляційні системи для збереження ресурсу боєприпасів; 2) впроваджувати тактичні сценарії, наближені до реальних бойових умов; 3) формувати модулі психологічної підготовки; 4) запровадити багатовимірну систему оцінювання; 5) забезпечити регулярну підготовку інструкторського складу; 6) оптимізувати логістику і використовувати партнерства для доступу до локацій і обладнання.

Список літератури

1. Матросов М.В., Атаманенко І.О., Арабаджі О.М. Методичні рекомендації щодо викладання вогневої підготовки в підрозділах Національної гвардії України. *Молодий вчений*. № 11 (75) (2019). с. 146–150.
2. Мислива О., Лопаєва О. Оптимізація вогневої підготовки поліцейських. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 березня 2021 р.). Дніпро: ДДУВС, 2021. с. 210–212 URL: er.dduvs.in.ua/handle/123456789/6346.
3. Бодирєв Д., Лопаєва О. Особливості вогневої підготовки поліцейських на початково-вих етапах навчання. Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони України в умовах воєнного стану. Збірник матеріалів регіональної науково-практичної конференції (30 червня 2022 р. м. Дніпро, ДДУВС). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. с. 14-15. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/10467/1/3.pdf>.
4. Ульянов О.І., Конєв О.Ю. Теоретико-методологічні засади удосконалення викладання вогневої підготовки у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 3 2019 ОДУВС. с. 191–194 URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/3/48.pdf>.
5. Воробець Х.О. Використання новітніх методик під час викладання дисципліни «вогнева підготовка» у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України. Збірник наукових праць (м. Харків, 31 травня 2019 року), с. 316–318 URL: univd.edu.ua/general/publishing/konf/31_05_2019/pdf/86.pdf.
6. Казначеев Д.Г., Мінченко О.В. Удосконалення вогневої підготовки поліцейських. Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів: зб. тез II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 жовтня 202 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2021. с.20–22.
7. Valieiev, R., Pokaichuk, Y., Zhbanchyk, A., Polyvaniuk, V., Nykyforova, O., & Nedria, K. In the Search for the Golden Mean: Students' Satisfaction with Face-to-Face, Blended and Distance Learning. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2021. 13 (1), 20–40. <https://doi.org/10.18662/rrem/13.1/357> URL: <https://www.lumen-publishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/3039> <https://doi.org/10.18662/rrem/13.1/357>.
8. Казначеев Д.Г., Лопаєва О.М. Особливості формування психологічної стійкості і готовності працівників поліції у процесі навчання з вогневої підготовки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал*. 2018. No 4 (97). С. 82–85. URL: <https://er.dduvs.in.ua/xmlui/handle/123456789/3221>.
9. Волков Ю.М., Казначеев Д.Г. Актуальні проблеми застосування вогнепальної зброї поліцейськими в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. *Електронне наукове фахове видання*. www.isej.org.ua/ No 4. 2020. С. 142–145. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2020/35.pdf.

ВИБОРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ: ПРАКТИЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Сліпченко Єлизавета Сергіївна

Студентка 2 курсу
Дніпровського національного
університету
ім. Олеся Гончара

Науковий керівник:
Заворотченко Тетяна Миколаївна,
доцентка кафедри теорії держави і права, конституційного права та
державного управління,
юридичного факультету Дніпровського національного університету ім.
Олеся Гончара.

Тема проведення виборів під час воєнного конфлікту на сьогодні є особливо актуальною. Україна, яка з 2014 року перебуває в стані збройної агресії, а з 2022 року у фазі повномасштабної війни, зіштовхнулася з надзвичайно складним викликом — як забезпечити дотримання демократичних принципів і водночас уберегти громадян від небезпеки. Проведення виборів у цей період постає не лише як організаційне, а передусім як правове та моральне питання, адже важливо знайти баланс між правом народу на волевиявлення і потребою зберегти стабільність держави.

Сьогоднішні реалії показують, що реалізація виборчих прав під час воєнного стану можлива лише за умови чіткої правової визначеності та узгодженості внутрішнього законодавства з міжнародними нормами і стандартами у сфері прав людини.

Конституційне законодавство України регулює основи організації державної влади, права і свободи громадян та порядок їх реалізації наступними нормативно-правовими актами.

Відповідно до статті 69 Конституції України, народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії. Це положення закріплює фундаментальний принцип легітимності влади, що спирається на волю громадян. Водночас Конституція передбачає і механізми тимчасового обмеження певних прав у надзвичайних ситуаціях. Так, відповідно до ст.64 КУ визначається, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть бути обмежені окремі права і свободи людини, за винятком тих, які є невід'ємними. До таких належать право на життя, заборона катувань, право на правову допомогу тощо, однак виборчі права не входять до числа абсолютних, що відкриває можливість їх тимчасового обмеження законом [1].

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII, стаття 19 передбачає, що під час дії воєнного стану проведення виборів Президента України, Верховної Ради України та місцевих рад не допускається. Це положення має на меті забезпечити безперервність функціонування органів державної влади, стабільність управління та запобігання загрозам національній безпеці. Адже під час війни проведення виборів на частині території, де тривають бойові дії, є фізично неможливим і юридично ризикованим [2].

Україна, як член міжнародної спільноти, зобов'язана дотримуватися міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав і свобод громадян.

Тому на міжнародному рівні питання виборів під час конфліктів розглядається крізь призму права на участь у веденні державних справ.

Відповідно до ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1996 року, ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73, закріплено право кожного громадянина брати участь у виборах, однак допускається обмеження цього права у випадках надзвичайної небезпеки для існування держави, за умови, що такі обмеження не є дискримінаційними та мають тимчасовий характер [3].

Окрім правових заборон, існують численні практичні перешкоди для проведення виборів у період активних бойових дій.

По – перше, значна частина території є небезпечною для життя та здоров'я виборців і членів виборчих комісій, що перешкоджає проведенню голосування у таких районах без загрози для безпеки.

По – друге, забезпечення функціонування виборчих дільниць на тимчасово окупованих територіях або у районах, що перебувають під постійними обстрілами є неможливою. Крім того, існують складності з транспортуванням бюлетенів, забезпеченням охорони дільниць та координацією роботи комісій у таких умовах.

По – третє, мільйони громадян вимушено залишили свої місця проживання, і частина з них перебуває за межами країни, що створює проблеми з реєстрацією виборців та організацією самого голосування.

Також постають питання щодо можливості реалізації виборчого права військовослужбовців, особливо тих, хто перебуває на лінії фронту. Хоча українське законодавство передбачає можливість голосування за місцем перебування, в умовах війни це може бути технічно складно реалізувати без ризику для безпеки.

Разом із тим, слід зауважити, що держава має забезпечити готовність до відновлення виборчих процедур одразу після скасування воєнного стану. Це включає оновлення виборчих списків, організацію голосування для військовослужбовців, переселенців та громадян, які перебувають за кордоном.

Саме тому ми вважаємо, що проведення виборів під час активних бойових дій є недоцільним і може поставити під загрозу життя громадян, безпеку членів виборчих комісій та легітимність волевиявлення. В умовах війни неможливо забезпечити належні умови для голосування на всій території країни, а масові

переміщення населення та перебування частини громадян за кордоном ускладнюють організацію виборчого процесу.

Водночас важливо, щоб тимчасове відтермінування виборів не перетворювалося на тривале обмеження прав громадян. Держава має бути готовою до швидкого відновлення виборчого процесу після стабілізації ситуації: оновлення списків виборців, організація голосування для військових і переселенців, забезпечення прозорості та безпеки на дільницях, а також залучення громадськості та міжнародних спостерігачів.

Лише поєднання захисту життя громадян, чіткої правової регламентації та підготовлених процедур відновлення голосування дозволяє гарантувати реалізацію демократичних принципів та легітимність влади навіть у складних умовах воєнного конфлікту.

Список літератури

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30 – ст. 141. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 28 – ст.250. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n173>
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1996 р. – Ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-08>) від 19.10.73р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#o124

DIAGNOSTIC SIGNIFICANCE OF ALLERGIC INFLAMMATION MARKERS IN BRONCHIAL ASTHMA IN YOUNG PATIENTS

Bob Anzhela

Associate Professor, Department of Internal Medicine #1
I. Horbachevsky Ternopil National Medical University

Introduction. Achieving control is the main goal of the Global Initiative for Asthma Prevention and Treatment and consensus documents on this issue in many countries around the world [1]. Questionnaires are used to assess the degree of control of bronchial asthma (BA), in particular the Asthma Control Test (ACT) [2] and GINA-2025 [3], which provide answers to questions about the frequency of daytime and nighttime symptoms, exacerbations and hospitalizations, the use of fast-acting beta-2 agonists, and restrictions on physical activity. Their simplicity and convenience make it possible to recommend these tests starting from primary care [4], but all questionnaires are subjective, and the results depend not only on the presence of asthma symptoms but also on the patient's psychological state. Non-invasive methods for diagnosing airway inflammation provide an objective assessment of asthma control and demonstrate the patient's response to basic anti-inflammatory therapy. The role of eosinophilic granulocytes in the onset and persistence of the inflammatory process in the airways in asthma is well known. The pro-inflammatory properties of eosinophils are manifested through the action of alkaline proteins, which are cytotoxic and stimulate the degranulation of mast cells and basophils. Since the damaging effect of eosinophils is manifested indirectly through the production of cytotoxic substances such as eosinophilic cationic protein during their activation, which negatively affects the bronchial epithelium [5], Studying the content of cationic proteins may indicate the degree of activation of the main pro-inflammatory cells of allergic inflammation and, therefore, indirectly, the severity of the inflammatory process in asthma.

Research objective. To analyze the relationship between markers of allergic inflammation, eosinophil cationic protein (ECP) and total Ig E in patients with asthma.

Materials and methods. A clinical examination of 45 young patients with asthma was conducted. The main group consisted of 32 patients with asthma who had a history of allergies. The comparison group consisted of 13 patients with asthma without a history of allergies. The control group included 10 relatively healthy individuals. The average age of the main group was 34.2 ± 1.4 years, the comparison group was 43.4 ± 1.2 years, and the control group was 29.2 ± 1.6 years ($p > 0.05$). The mean duration of the disease was 11.54 ± 4.38 years. The correlation was calculated using Pearson's criterion.

Research results. The comparison groups showed certain differences in terms of the severity of asthma and the frequency of its individual phenotypes (Table 1).

Table 1.

Characteristics of asthma progression	I група (n= 32)%	II група (n=13)%	p
Intermittent progression	3,54	5,42	-
Mild persistent asthma	12,98	7,56	p>0,05
Moderate asthma	30,45	10,54	p<0,5
Severe persistent asthma	9,45	3,57	p>0,05
Eosinophilic asthma phenotype	16,45	18,4	p>0,05
Non-eosinophilic asthma phenotype	8,67	15,7	p<0,5

It was found that in patients of group I, the length of stay in the hospital was 11.2 ± 1.32 days, while in the comparison group, the length of stay in inpatient treatment was significantly longer ($p < 0.05$).

We found a significant difference in allergic inflammation indicators in the examined patients. In patients of group I, a significant increase in EOP to 56.3 ± 12.8 ng/ml and total IgE to 127.5 ± 3.12 IU/ml was found compared to the indicators in group II, in which the ECP level was 26.4 ± 8.6 ng/ml and the total IgE level was 62.4 ± 4.08 IU/ml ($p < 0.001$). In the control group, the average ECP level was 41.3 ± 6.8 ng/ml and total IgE was 24.6 ± 2.2 IU/ml, which corresponded to the reference values. The correlation between ECP and IgE levels was positive ($r = 0.46$) and increased in patients with elevated serum ECP levels ($r = 0.68$, $p < 0.01$).

Conclusions. The study shows that in patients with asthma, the level of ECP correlates with the total level of IgE. Unlike the level of IgE, the level of ECP correlates with the severity of asthma and increases with the increase in the values of eosinophilic cationic protein in blood serum.

References

1. Levy ML, Bacharier LB, Bateman E, Boulet LP, Brightling C, Buhl R, Brusselle G, Cruz AA, Drazen JM, Duijts L, Fleming L, Inoue H, Ko FWS, Krishnan JA, Mortimer K, Pitrez PM, Sheikh A, Yorgancioğlu A, Reddel HK. Key recommendations for primary care from the 2022 Global Initiative for Asthma (GINA) update. NPJ Prim Care Respir Med. 2023 Feb 8;33(1):7.
2. Crimi C, Campisi R, Noto A, Genco S, Cacopardo G, Nolasco S, Crimi N. Comparability of asthma control test scores between self and physician-administered test. Respir Med. 2020 Aug-Sep;170:106015.
3. Venkatesan P. 2025 GINA report for asthma. Lancet Respir Med. 2025 Jun 26:S2213-2600(25)00242-5.
4. Bousema S, Bohnen AM, Bindels PJE, Elshout G. A systematic review of questionnaires measuring asthma control in children in a primary care population.

5. Qian G, Jiang W, Sun D, Sun Z, Chen A, Fang H, Wang J, Liu Y, Yin Z, Wei H, Fang H, Zhang X. B-cell-derived IL-10 promotes allergic sensitization in asthma regulated by Bcl-3. *Cell Mol Immunol*. 2023 Nov;20(11):1313-1327.

SURFACE MICRORELIEF OF ENAMEL AND DENTIN AFTER DIFFERENT CAVITY PREPARATION METHODS

Hryhoriev Denys,

Postgraduate Student of the Department of Dentistry
Sumy State University, Sumy, Ukraine

Introduction. The main goal of any adhesive restoration is to achieve a tight and durable adaptation of the restorative material to the hard tissues of a carious cavity [1]. The success of this process depends on several factors that affect the quality of the material–tissue interface, particularly the method of cavity preparation and the adhesive pretreatment of enamel and dentin [2, 3, 4]. The surface profile of enamel and dentin (their roughness), formed after different preparation protocols, may influence the degree of adhesion between the dental hard tissues and the restorative material [5, 6]. However, the influence of the combined surface profile of tooth hard tissues after various pretreatment methods on their adhesive potential remains insufficiently clarified.

Aim and background. To analyze and compare the surface microrelief of enamel and dentin after different methods of cavity preparation, focusing on morphological features that may influence adhesion and surface conditioning.

Materials and methods. The surface of extracted human teeth was studied after cavity preparation by rotary burs and by air-abrasion systems using aluminum oxide particles (50 µm, 0.41 MPa, 45°, 2 mm). The obtained enamel and dentin surfaces were examined using optical microscopy and 3D image analysis in ImageJ software. Roughness parameters (Ra, Rq, Rz) were evaluated according to ISO 21920-1:2021 standards.

Results and conclusions. Rotary preparation produced smoother surfaces with characteristic smear layers and fewer microirregularities, while air-abrasion created a more heterogeneous surface with numerous open dentinal tubules and microretentive structures. The resulting microtopography was more favorable for micromechanical interlocking and adhesive penetration. The combined analysis of quantitative roughness parameters and qualitative 3D profiles confirmed the higher surface energy and better adhesive potential of air-abraded enamel and dentin.

References:

1. Perdigão, J. (2020). Current perspectives on dental adhesion:(1) Dentin adhesion–not there yet. *Japanese Dental Science Review*, 56(1), 190-207. doi:10.1016/j.jdsr.2020.08.004.
2. Ayla, Y., Pişkin, B., Şen, BH. In vitro evaluation of microleakage properties of etched/non-etched air- abraded and conventionally prepared cavities: a scanning electron microscopy study. 2021;1(1):52-67. doi: 10.54995/ASC.1.1.5.

3. Kui, A., Buduru, S., Labuneț, A., Sava, S., Pop, D., Bara, I., & Negucioiu, M. (2024). Air particle abrasion in dentistry: an overview of effects on dentin adhesion and bond strength. *Dentistry Journal*, 13(1), 16. doi: 10.3390/dj13010016.
4. Saikaew, P., Sattabanasuk, V., Harnirattisai, C. et al. (2022). Role of the smear layer in adhesive dentistry and the clinical applications to improve bonding performance. *Jpn Dent Sci Rev.*, 58:59–66. doi: 10.1016/j.jdsr.2021.12.001.
5. Szerszeń, M., Higuchi, J., Romelczyk-Baishya, B., Górski, B., Łojkowski, W., Pakieła, Z., & Mierzwińska-Nastalska, E. (2022). Physicochemical properties of dentine subjected to microabrasive blasting and its influence on bonding to self-adhesive prosthetic cement in shear bond strength test: an in vitro study. *Materials*, 15(4), 1476. doi: 10.3390/ma15041476.
6. Levartovsky, S., Ferdman, B., Safadi, N., Hanna, T., Dolev, E., & Pilo, R. (2023). Effect of silica-modified aluminum oxide abrasion on adhesion to dentin, using total-etch and self-etch systems. *Polymers*, 15(2), 446. doi:10.3390/polym15020446.

COMPARATIVE ANALYSIS OF AGE DISPARITIES IN PREVENTIVE BEHAVIOR, RISK FACTORS, AND BARRIERS TO DENTAL CARE (YOUTH VS. ADULTS)

Iryna Antonyshyn
PhD, Associate professor

Volodymyr Radchuk
PhD, Associate professor
Department of Dental Therapy
Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ukraine

Kateryna Horyn
4-th year student
Faculty of Dentistry
Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ukraine

Relevance. The effectiveness of preventive dental measures largely depends on the accuracy of audience targeting. The provided data indicate age-related heterogeneity in hygiene habits, motivation, and primary obstacles to seeking care. Young respondents (under 25 years old) show higher dietary and nicotine risks, while adults (aged 25 and over) are more prone to financial barriers and reactive visits. Understanding these differences is essential for developing differentiated, cost-effective, and successful oral health public programs. Specifically, the high rate of financial barriers among adults aligns with findings that socio-economic determinants critically limit access to elective preventive care [1].

Aim. To conduct a comparative analysis of individual hygiene quality, prevailing preventive barriers, and risk factors between youth and adult respondents to define age-specific needs in dental education and service accessibility.

Materials and Methods. A comparative analysis was conducted on data from an anonymous survey (N=139). The sample was divided into two main groups for comparison: Youth (under 25 years old) and Adults (25 years old and over). The primary method was the comparative distribution of frequencies for key indicators (brushing frequency/duration, use of floss/irrigator, dominant barriers: time/cost, risk factors: sweets/smoking).

Research Results. Significant differences in behavioral patterns were found between the age groups:

1. *Access Barriers:* For Youth, the main limiting factor is "Lack of Time", indicating a need for more flexible appointment scheduling. For Adults, the dominant barrier is "Cost", suggesting this group's sensitivity to pricing policies.

2. *Hygiene Quality:* Despite higher reported brushing frequency, Youth often demonstrate lower quality of care, rushing (less than 2 minutes) and neglecting adjuncts (floss, irrigator). Adults, while showing better adherence to comprehensive

care (higher use of irrigators/floss), are more inconsistent with basic recommendations (e.g., less frequent toothbrush replacement).

3. *Risk Factors*: Youth face an elevated risk of caries and periodontal diseases, supported by higher consumption of sweets and active use of POD/IQOS systems.

4. *Information Sources*: Youth significantly prefer the Internet for preventive information, whereas Adults rely more heavily on direct consultation with a dentist.

Conclusions. Based on the comparative analysis, preventive strategies must be age-differentiated:

1. Strategy for Youth: Focus on improving the quality of individual hygiene (duration and technique) and intensive risk factor control (sweets, nicotine). Communication must leverage digital platforms (Internet/Social Media) to overcome the "Lack of Time" barrier [3].

2. Strategy for Adults: Primary efforts should target overcoming the financial barrier to regular recall appointments. Clinical consultation should emphasize the cost-effectiveness of basic care adherence (e.g., timely toothbrush replacement) as a measure to prevent more expensive restorative treatments [2]. The high reliance on the dentist suggests that chair-side education remains the most critical intervention point.

References

1. Smith, J., & Chen, L. (2022). Socio-economic determinants and financial barriers to accessing preventive dental care in post-pandemic Europe. *Journal of Public Health Dentistry*, 82(4), 312-320.

2. Rodriguez, M., et al. (2023). Efficacy of toothbrushing duration and interdental device utilization: A comparative study across four adult age cohorts. *Clinical Oral Investigations*, 27(6), 2501-2510.

3. Lee, D. H., & Kim, S. J. (2021). The impact of social media campaigns on oral health literacy and adoption of anti-cariogenic practices among Generation Z. *Digital Health*, 7, 1-10.

ТЮТЮНОВА АГРЕСІЯ, ЯК ВИКЛИК ДЛЯ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Кравченко Богдан,

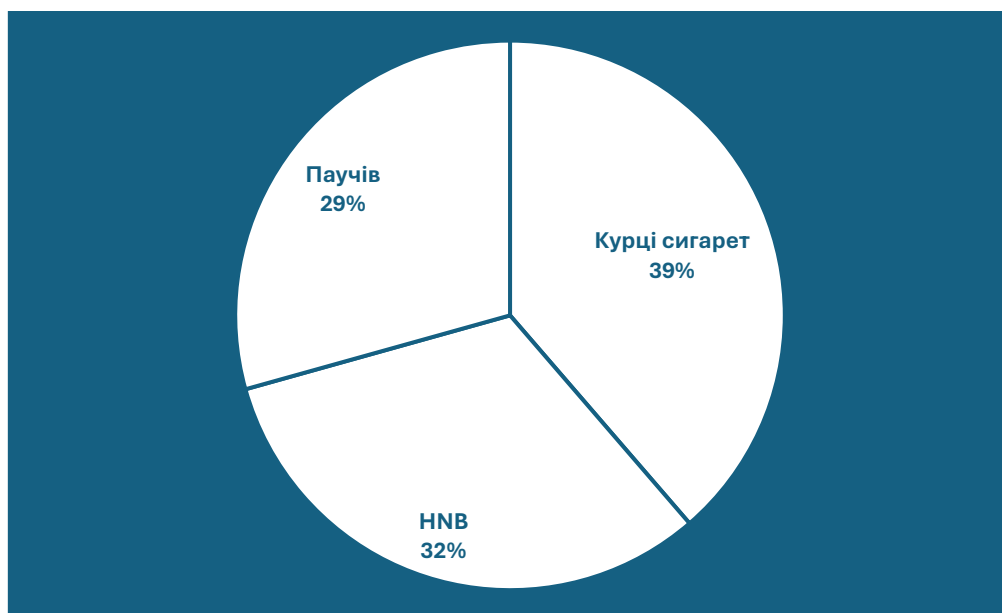
Аспірант кафедри терапевтичної та дитячої стоматології, практикуючий лікар-стоматолог
НУОЗ України ім. П. Л. Шупика, м. Київ

Мета дослідження. Оцінити та порівняти вплив традиційного куріння, електронних сигарет і сучасних систем нагрівання тютюну на стан ротової порожнини, визначити ризики виникнення ускладнень та обґрунтувати доцільність впровадження антисмокінгових програм у стоматологічну практику.

Матеріали та методи: Ретроспективний аналіз літератури з баз даних PubMed, Scopus, Web of Science та Google Scholar. Додатково виконано опитування та клінічне обстеження пацієнтів із застосуванням гігієнічного індексу за методикою Федорова–Володкіної, модифікованого за допомогою індикаторного барвника Mira-2-Ton (Hager&Werken). Статистично оброблено дані трьох груп: курці традиційних сигарет, користувачі систем нагрівання тютюну (HNB), вживання нікотинових паучів.

Результати: Найвищі гігієнічні індекси виявлено у курців сигарет (ГІ: 2,9), нижчі — у користувачів HNB (2,4) і паучів (2,2), (мал.1). Зафіксовано підвищення індексу кровоточивості та запальних маркерів у всіх групах у порівнянні з некурцями. Куріння асоціюється з ризиком гінгівіту, пародонтиту, лейкоплакії (у 85,1 %) [1], підвищеною частотою періімплантитів і невдач імплантації (особливо при споживанні 10 сигарет на добу) [2]. У користувачів HNB відзначено зниження токсичності на 30–50 %, однак зберігається ризик хронічного подразнення та деструкції тканин. Проведений аналіз ротової порожнини пацієнтів, які використовували електронні сигарети, також виявив зміни мікробіому порівняно з невейперами [3]. У молодих курців традиційних сигарет, користувачів електронних сигарет та нагрітих тютюнових виробів спостерігалися значні зміни у стані ротової порожнини [4].

Висновки: Усі форми вживання нікотинових виробів мають негативний вплив на тканини ротової порожнини. Традиційне куріння — найбільш шкідливе, HNB і вейпи — менш токсичні, але не безпечні. Найкращі результати у відновленні пародонтального статусу досягаються після повної відмови від тютюну. Застосування принципу «5А» є ефективним інструментом персоналізованої профілактики.

Малюнок 1. Гігієнічні індекси різних груп пацієнтів

Список літератури

1. Kusiak, A., Maj, A., Cichońska, D., Kochańska, B., Cydejko, A., Świetlik, D. 2020. The Analysis of the Frequency of Leukoplakia in Reference of Tobacco Smoking among Northern Polish Population. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(18), 6919. doi: 10.3390/ijerph17186919.
2. Devlin, A.C., Fee, P.A. 2021. How do different levels of smoking affect dental implants? *Evid Based Dent.*, 22(1), 28–29. doi:10.1038/s41432-021-0155-5
3. Yang, I., Rodriguez, J., Young Wright, C., Hu, Y.J. 2023. Oral microbiome of electronic cigarette users: A cross-sectional exploration. *Oral Dis.*, 29(4), 1875–1884. doi: 10.1111/odi.14186.
4. Majid, O.W. 2024. Salivary lipid changes in young adult tobacco smokers and e-cigarette users: A hidden risk to oral health? *Evid Based Dent.*, 25(2), 67–68. doi: 10.1038/s41432-024-00998-5

TEACHING IN WARTIME: PEDAGOGICAL ADAPTATION AND EMOTIONAL SUPPORT

Olesya Teodoziivna Boyko,

Senior Lecturer, Department of Language Skills Training,
Lviv State University of Internal Affairs

In the conditions of war, teaching requires adaptation both from teachers and from students. One of the key challenges is the difficulty of focusing attention and absorbing learning material, which results from students' emotional instability caused by constant stress and the unpredictability of the situation. Therefore, it is important to integrate methods of emotional support into the educational process.

Maria Myhal, in her article "Education in Wartime: Challenges and Prospects for Ukraine", notes that "It is necessary to provide educational processes not only with methodological materials but also with social and emotional support, cultural activities, access to the latest technologies, to implement and follow measures that guarantee safety for all participants in the educational process. It is also essential to ensure accessible and equal opportunities for all participants in order to prevent discrimination and inequality of opportunities" [1].

Students who live and study in wartime conditions constantly experience stress due to danger, economic hardships, the loss of loved ones, or frequent air raid alerts. These factors may cause anxiety, feelings of helplessness, fatigue, or even symptoms of post-traumatic stress disorder (PTSD). For this reason, it is important for the teacher not only to ensure a high-quality educational process but also to provide emotional support, helping students cope with the tragic moments of war. A minute of silence to honor the fallen Defenders of Ukraine is part of this support. The teacher's task is to ensure a proper atmosphere for commemorating the fallen.

Before the beginning of the lesson, the teacher may remind students that at 9 a.m. we honor our defenders who gave their lives for Ukraine's independence. The teacher may say something like:

"Soon it will be 9 a.m., and we will observe a minute of silence to honor the Defenders of Ukraine who gave their lives for our country's independence. Please be ready for the moment."

At 9 a.m., the teacher can address the students with words such as:

"It is now 9 a.m., and I invite everyone to stand and join in a minute of silence to pay tribute to the Fallen Defenders of Ukraine."

After the moment of silence, the teacher may add:

"Thank you. The memory of our heroes will always stay with us. Let's continue with our lesson."

When, during the lesson, sounds are heard that indicate a funeral cortege for a fallen defender, the teacher should act with particular sensitivity and responsibility. This is a situation that requires not only respect but also consideration of the students' emotional state. Methodologists recommend that at the first sounds, the teacher stop the lesson

and draw the students' attention to the situation in order to acknowledge the significance of the moment, show respect for the hero, and reinforce collective solidarity. The teacher might say:

“Dear students, you hear sounds from the street. This is a cortege with the Fallen Defender of Ukraine, who is being carried on the last journey. I propose to pay respect to the Hero. Let's honor the memory of this Hero with a moment of silence. I ask everyone to stand up.”

After the moment of silence, the teacher may invite students to express their thoughts or emotions, if they wish:

“If anyone feels the need to share their thoughts or emotions at this moment, please feel free to do so. We understand that this may be a difficult time, and we're here to support each other.”

Such words encourage communication, and if the topic of the lesson allows, this can lead into a discussion about the importance of heroism, self-sacrifice, and the defense of independence. The situation may evoke different emotions among students, so it is important not to pressure them but to create an atmosphere of empathy and support.

Thus, during such tragic moments, the teacher needs to show sensitivity, pause the lesson to honor the memory of the fallen, provide emotional support to students, and then continue with the lesson.

Taking into account the new realities and the emotional state of students, educational materials should be simple and accessible, without being overloaded with information.

Changing teaching methods is also important, as traditional approaches may not work under such circumstances. Teachers must be prepared for students to experience different emotional states during the lesson, to appear detached, or to feel isolated. To help them feel group support and encourage interaction, teachers can introduce group activities such as role plays, project work, round tables, debates, collaborative essay writing, or creating a promotional brochure. Such activities develop communication, argumentation, collaboration, and creative thinking skills. In addition, group tasks help students interact with one another, which reduces feelings of isolation, increases motivation to learn, and provides opportunities for mutual support throughout the educational process.

References:

1. <https://iaa.org.ua/articles/education-in-times-of-war-challenges-and-prospects-for-ukraine/>
2. [<https://karazin.ua/news/prezentatsiia-nbsp-doslidzhennia-laquo-osvita-pid-nbsp-chas/>]
<https://nua.kharkov.ua/wp-content/uploads/2020/08/Gyslenko-metodika.pdf>
3. <https://osvita.ua/school/method/91705/>

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ЧЕРЕЗ ІНТЕГРАЦІЮ МИСТЕЦЬКИХ ПРОЄКТІВ У НУШ

Білик Олена Віталіївна

викладач, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист.

Обіцька Олександра Михайлівна

здобувачка фахової освіти

Цугорка Ярослава Михайлівна

здобувачка фахової освіти

ВСП «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж Мукачівського державного
університету»
м. Мукачево, Україна

Сучасна освіта в Україні, зокрема в рамках Нової Української Школи (НУШ), спрямована на формування відповідального ставлення учнів до природи та навколишнього середовища, що робить екологічну освіту пріоритетним напрямом. У початковій школі, де навчаються діти віком 6–10 років, інтеграція мистецьких проєктів у навчальний процес стає ефективним інструментом для розвитку екологічної свідомості, уяви та творчого підходу до вирішення екологічних проблем [3, с. 15]. Ці проєкти, що включають малювання, музику, створення арт-об'єктів із перероблених матеріалів, дозволяють учням не лише освоювати знання про природу, а й активно діяти для її збереження.

Інтеграція мистецьких проєктів у екологічну освіту базується на міждисциплінарному підході, який поєднує художню творчість із вивченням екологічних тем, таких як утилізація відходів чи збереження біорізноманіття. Наприклад, створення плакату про сортування сміття чи музичної композиції, натхненної звуками природи, допомагає учням поглибити розуміння екологічних проблем і мотивує до сталого способу життя [2, с. 20]. Педагогічні засади цього процесу спираються на теорії активного навчання та екологічної педагогіки, які наголошують на важливості практичної діяльності та емоційного залучення учнів [1, с. 10]. У НУШ ці підходи стають основою для реалізації екологічної освіти через мистецтво, що відрізняється від попередніх фокусів на технологіях чи емоційному інтелекті.

Чому це актуально? Зростаюча екологічна криза вимагає від освіти формувати покоління, свідоме своєї відповідальності за природу. Недостатня увага до екологічної освіти в початковій школі може призвести до низької екологічної культури учнів, що підкреслює потребу в інноваційних методах, таких як мистецькі проєкти [5, с. 25]. Аналіз їхньої інтеграції дозволяє визначити ефективні стратегії та розробити рекомендації для вчителів і розробників навчальних програм у НУШ.

Мета дослідження полягає в аналізі педагогічних засад екологічної освіти через інтеграцію мистецьких проєктів у НУШ, з акцентом на їхній вплив на формування екологічної свідомості учнів початкової школи. Дослідження спрямоване на виявлення ефективних мистецьких практик, оцінку їхньої реалізації в навчальному процесі, а також на розгляд педагогічних можливостей і перешкод у впровадженні цих проєктів.

Для досягнення мети застосовано метод теоретичного аналізу літературних джерел, які висвітлюють педагогічні засади екологічної освіти, інтеграцію мистецьких проєктів у НУШ, розвиток екологічної свідомості учнів та інноваційні підходи до навчання. Теоретичний аналіз базується на принципах екологічної педагогіки, які передбачають активне залучення учнів до природоохоронної діяльності, а також на педагогічних теоріях активного навчання. Метод узагальнення практичного досвіду, описаного в літературі, сприяв систематизації підходів до інтеграції мистецьких проєктів. Зокрема, проаналізовано приклади занять із малювання, музики та створення арт-об'єктів [2, с. 20]. Метод порівняльного аналізу використано для оцінки педагогічних переваг і обмежень. Додатково застосовано метод синтезу для формулювання рекомендацій [4, с. 10].

Екологічна освіта через інтеграцію мистецьких проєктів у НУШ сприяє формуванню екологічної свідомості учнів початкової школи, стимулюючи їхнє розуміння природи та відповідальність за її збереження. Одним із центральних напрямів є використання малювання для висвітлення екологічних тем. Наприклад, проєкт "Екологічний пейзаж" передбачає створення учнями малюнків, що відображають чисті ліси чи забруднені річки, що допомагає їм усвідомити вплив людської діяльності на природу [2, с. 20]. Для учнів із порушеннями моторики використовуються великі пензлі чи цифрові планшети, що забезпечує їхню активну участь і сприяє розвитку екологічної чутливості.

Музичні проєкти розширюють екологічну освіту через звуковий досвід. Заняття "Голоси природи" дозволяє учням створювати мелодії, натхненні звуками птахів чи шелесту листя, використовуючи дитячі інструменти, такі як ксилофони чи дзвіночки [3, с. 15]. Для учнів із порушеннями слуху додаються візуальні ритмічні ефекти, що синхронізуються з музикою, даючи змогу відчувати природний ритм через зір. Цей підхід сприяє формуванню емоційного зв'язку з природою й мотивує учнів до її захисту.

Створення арт-об'єктів із перероблених матеріалів є практичним внеском у екологічну освіту. Наприклад, проєкт "Еко-скульптура" заохочує учнів виготовляти фігурки з пластикових пляшок, паперу та тканини, що демонструє можливості повторного використання відходів [4, с. 10]. Для учнів із порушеннями інтелектуального розвитку пропонуються простіші інструкції, такі як складання готових деталей, що гарантує їхню включеність. Педагогічний ефект полягає в тому, що практична діяльність підсилює усвідомлення екологічних проблем.

Інтеграція мистецьких проєктів сприяє розвитку екологічної відповідальності через групову роботу. Проєкт "Еко-виставка" об'єднує учнів

для створення спільних інсталяцій, таких як моделі чистих водойм із природних матеріалів, розподіляючи ролі (художник, конструктор, організатор) [1, с. 10]. Для учнів із порушеннями мовлення додаються візуальні підказки, що забезпечує їхню участь. Цей підхід сприяє формуванню командного духу й підвищує екологічну активність учнів.

Педагогічні засади базуються на екологічній педагогіці, яка наголошує на активній взаємодії з природою. Заняття "Природний колаж" дозволяє учням створювати композиції з листя, гілок і каміння, що сприяє їхньому розумінню екосистем [2, с. 20]. Для учнів із порушеннями зору використовуються текстуровані елементи, що полегшує їхню участь. Психологічний ефект виявляється в тому, що контакт із природою знижує стрес і зміцнює екологічну свідомість.

Ці проєкти мають низку педагогічних переваг. По-перше, вони підвищують екологічну обізнаність через творчий підхід. По-друге, вони стимулюють практичні дії для збереження природи. По-третє, вони підтримують інклюзивність, адаптуючи завдання до потреб учнів [3, с. 15]. Наприклад, проєкт "Музична екологія" поєднує створення мелодій із темами збереження лісів, сприяючи формуванню екологічної культури.

Впровадження мистецьких проєктів стикається з педагогічними перешкодами. По-перше, доступність матеріалів: не всі школи мають ресурси для мистецьких занять [5, с. 25]. По-друге, вчителі можуть не володіти методиками екологічної педагогіки, що потребує підготовки [2, с. 20]. По-третє, адаптація до вікових особливостей учнів вимагає часу [4, с. 10]. Для подолання цих бар'єрів необхідні інвестиції в ресурси, тренінги та методичні матеріали.

Практичні аспекти включають врахування психологічного комфорту учнів. Якщо учень із порушеннями моторики відчуває труднощі з конструюванням, це може викликати напругу [1, с. 10]. Педагогічний підхід передбачає використання адаптивних інструментів, таких як великі пензлі. Технічні проблеми, як-от відсутність матеріалів, ускладнюють реалізацію. Наприклад, без доступу до природних матеріалів учні не зможуть створити колажі [3, с. 15]. Розв'язання цього питання вимагає альтернативних планів, таких як використання паперу.

Екологічна освіта через інтеграцію мистецьких проєктів у НУШ сприяє формуванню екологічної свідомості учнів початкової школи, стимулюючи їхнє розуміння природи та відповідальність за її збереження. Ці проєкти, що включають малювання, музику, арт-об'єкти та групову роботу, забезпечують практичне й емоційне залучення учнів до екологічних питань. Їхнє впровадження підтримує розвиток екологічної культури та мотивує до сталого способу життя.

Впровадження мистецьких проєктів стикається з педагогічними перешкодами, такими як доступність ресурсів, підготовка вчителів і адаптація завдань. Для їх подолання необхідна матеріальна база, тренінги, методичні матеріали та гнучкі плани. Перспективи розвитку включають інтеграцію з цифровими технологіями, дистанційне навчання та створення екологічних ініціатив, що сприятиме розвитку екологічної освіти в НУШ.

Список літератури

1. Білецька Г. А. Екологічна освіта в початковій школі : [монографія]. Київ : Інститут педагогічної освіти і науки НАПН України, 2021. 150 с.
2. Гнатів О. М. Мистецькі проєкти як засіб екологічного виховання : [навчально-методичний посібник]. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022. 200 с.
3. Козлов Д. Інтеграція мистецтва в екологічну освіту молодших школярів : [наукове видання]. Київ : Видавництво "Педагогічна думка", 2023. 150 с.
4. Левицька Л. В. Екологічні проєкти в НУШ : [стаття]. Відкритий урок: розробки, технології, досвід. 2020. № 4. С. 10–15.
5. Савченко О. Я. Розвиток екологічної свідомості через мистецьку діяльність : [монографія]. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2024. 180 с.

ВИХОВАННЯ ЛЮБОВІ, ПОВАГИ ТА ВДЯЧНОСТІ ДО ЧЛЕНІВ РОДИНИ ЯК ПРОЯВУ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Дяченко Катерина Олександрівна

студентка 2 курсу ОС «магістр»,
спеціальності 012 Дошкільна освіта
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького

Бондар Вікторія Григорівна

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної освіти
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького

У сучасних умовах розвитку українського суспільства особливої уваги набуває виховання у дітей дошкільного віку, морально-ціннісних орієнтирів, які визначають їхнє ставлення до себе, до інших людей та насамперед, до членів родини[1, с.12]. Формування любові, поваги та вдячності до батьків, братів, сестер, дідусів і бабусь є основою розвитку гуманних почуттів, емпатії, моральної свідомості й соціальної зрілості майбутньої особистості.

В науковій літературі поняття «родина» тлумачиться як соціальне середовище, у якому дитина засвоює моральні норми, вчиться розуміти значення доброти, турботи, взаємодопомоги[4, с.33].. Саме у родинному колі закладаються базові цінності, що визначають подальше життя людини. У дошкільному віці, коли світогляд лише формується, особливо важливо спрямовувати виховний процес на розвиток позитивних емоційних почуттів до членів сім'ї, стимулювати прояви любові, вдячності, поваги та взаєморозуміння.

Формування ціннісного ставлення до родини є одним із найважливіших завдань дошкільної освіти та сімейного виховання, оскільки сім'я виступає первинним середовищем для соціалізації дитини та засвоєння нею моральних норм[3, с.10].. Любов, повага та вдячність є ключовими елементами цього ціннісного ставлення, що забезпечують емоційний добробут дитини та її гармонійний розвиток.

Любов до членів родини формується через атмосферу безумовної емоційної прихильності. Дитина, оточена турботою, ласкою та прийняттям, засвоює здатність любити у відповідь. Вихователям та батькам необхідно заохочувати дитину до вільного вираження своїх почуттів – обіймів, лагідних слів, спільних ігор. Якісний спільний час, приділений увазі до інтересів дитини, зміцнює ці емоційні зв'язки і є основою для формування родинного "Ми".

Повага до рідних закладається через усвідомлення їхньої значущості та ролі в житті дитини. Це включає: повагу до праці батьків (обговорення того, що вони

роблять для забезпечення сім'ї); шанобливе ставлення до людей старшого покоління як носіїв досвіду і мудрості; вміння враховувати думки та почуття інших членів родини, не перебивати їх і допомагати за потреби. Дитина вчиться цінувати особистість кожного через наслідування, а саме моделі взаємин, яку демонструють дорослі.

Вихователі закладів дошкільної освіти разом із батьками мають створювати сприятливі умови для розвитку таких почуттів[2, с.46]. Важливо, щоб виховання ціннісного ставлення до родини здійснювалося не лише словесно, а й через особистий приклад, позитивні емоційні переживання, спільну діяльність та ігрові ситуації. Саме емоційно забарвлені ситуації сприяють тому, що дитина починає усвідомлювати важливість своєї сім'ї, відчувати себе її невід'ємною частиною.

Серед ефективних педагогічних методів у цьому напрямі варто виокремити такі:

- казкотерапія (через казкові образи дитина вчиться розуміти добро і зло, любов і турботу);
- сімейні проєкти (спільне виготовлення “дерева роду”, фотоальбомів, презентацій про сім'ю);
- інсценізації (“День сім'ї”, “Моя родина — моя гордість”);
- щоденні побутові ситуації (допомога старшим, турбота про молодших, слова вдячності).

Якщо згадати про вдячність - моральна якість яка є прямим наслідком усвідомлення дитиною турботи та зусиль, що докладаються задля неї. Виховання вдячності починається з простого, але щирого слова «Дякую», яке має стати не механічною фразою, а вираженням справжнього визнання. Дорослий має допомогти дитині побачити конкретні прояви турботи: приготований обід, прибраний одяг, спільна прогулянка[1, с.25].. У відповідь дитина вчиться робити маленькі, але значущі вчинки, які виражають її подяку (посильна допомога по дому, малюнок, сюрприз).

Рушійним механізмом формування цього ціннісного ставлення є особистий приклад дорослих. Якщо батьки та інші члени родини демонструють взаємну повагу, любов і вдячність одне до одного, дитина природно засвоює цю модель поведінки. Використання художнього слова (казки, вірші про сім'ю), створення сімейних традицій, ведення сімейних альбомів та спільна трудова діяльність у побуті ефективно сприяють усвідомленню дитиною цінності родини та її нерозривного зв'язку з минулим і теперішнім.

Також і педагог в свою чергу має бути прикладом для наслідування: у його поведінці мають проявлятися доброзичливість, повага, вдячність, співчуття. Лише тоді діти починають наслідувати такі моделі поведінки у власній діяльності. Важливим є також партнерство з батьками, адже саме узгоджені дії вихователя і сім'ї забезпечують цілісність виховного процесу[2, с.40]..

Формування цих навичок, сприяє становленню дитини як особистості з гуманним світоглядом, високим рівнем моральної культури та почуттям відповідальності. Такі якості є фундаментом для подальшого гармонійного розвитку дитини та її здатності до конструктивної взаємодії у соціумі.

Отже, виховання любові, поваги та вдячності до членів родини є не лише морально-етичним, а й суспільно значущим завданням, від успішного розв'язання якого залежить формування духовного потенціалу нації[5, с.12].. Саме дошкільний вік є найбільш сприятливим періодом для закладання основ ціннісного ставлення до родини, а отже — до людей і світу загалом.

Таким чином, виховання дитини забезпечує її гармонійний розвиток , закладає основи її моральності, формує її громадянську позицію та є безпосереднім проявом її ціннісного ставлення до найближчого соціального оточення.

Список літератури

1. Бех І. Д. Виховання особистості: гуманістичний підхід. Київ: Либідь, 2018.
2. Лисенко Н. В. Моральне виховання дітей дошкільного віку в умовах сучасного закладу освіти // Педагогічний процес: теорія і практика. 2020. №3. С. 45–49.
3. Сухомлинська О. В. Сімейні цінності у вихованні дошкільників: сучасний підхід // Освітологічний дискурс. 2019. №2. С. 12–18.
4. Гаврилюк І. П. Роль родини у формуванні моральних цінностей дітей // Дошкільна освіта: інновації та перспективи. 2021. №1. С. 30–36.
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2021–2031 роки. Київ: МОН України, 2021.

ІННОВАЦІЙНА ПАРАДИГМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ІТ-ФАХІВЦІВ НА ОСНОВІ МЕТОДОЛОГІЇ DEVOPS

Лучкевич Михайло Михайлович

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційних систем та мереж,
Національний університет “Львівська політехніка”

У сучасному контексті цифрової трансформації суспільства модернізація підготовки фахівців з інформаційних технологій стає стратегічним завданням системи вищої освіти [1]. Динамічний розвиток ІТ-індустрії, поява сервісних моделей (IaaS, PaaS, SaaS) і хмарних платформ зумовлюють необхідність формування нової педагогічної парадигми, зорієнтованої на швидку адаптацію до змін та інтеграцію технологічних інновацій у навчальний процес. Традиційна модель підготовки, що розділяє процеси розробки та експлуатації програмного забезпечення, дедалі менше відповідає вимогам цифрової економіки.

Одним із напрямів ефективного оновлення професійної освіти є впровадження методології DevOps, яка забезпечує синергію між технічними, організаційними та культурними аспектами діяльності команди розробників [2]. DevOps розглядається не лише як набір технологічних інструментів (CI/CD, IaC, контейнеризація, моніторинг), а й як цілісна освітньо-технологічна рамка, що формує нову культуру командної взаємодії, спільної відповідальності та безперервного вдосконалення.

Методологія DevOps ґрунтується на принципах автоматизації, інтеграції, прозорості процесів і взаємодії [3]. У педагогічному вимірі вона постає як інноваційний інструмент реалізації компетентнісного та системного підходів до навчання. DevOps створює умови для безперервного вдосконалення не лише технічних процесів, але й освітніх практик, що забезпечують формування адаптивного фахівця.

З позицій системного підходу DevOps розглядається як комплексна екосистема інструментів, процесів і цінностей, інтегрованих у єдине освітнє середовище. Компетентнісний підхід орієнтує навчання на формування у студентів як професійних (розгортання CI/CD-потоків, робота з Kubernetes, Terraform), так і міждисциплінарних компетентностей – комунікаційних, управлінських, аналітичних. Діяльнісний підхід забезпечує практичну складову навчання, коли студенти проходять усі етапи життєвого циклу розробки, а середовищний – передбачає створення DevOps-лабораторій із використанням хмарних технологій (AWS, GCP, Azure). Нарешті, адаптивний підхід відображає гнучкість і швидку реакцію освітнього процесу на технологічні зміни ринку праці.

Інтеграція DevOps у професійну підготовку фахівців з інформаційних технологій передбачає узгодження педагогічних і технологічних рішень, що

сприяють формуванню практико-орієнтованих компетентностей [4]. Одним із ключових напрямів є включення DevOps-дисциплін у навчальні плани ІТ-спеціальностей. Доцільним є запровадження таких курсів, як «Основи DevOps», «Автоматизація CI/CD», «Інфраструктура як код», що забезпечують цілісне розуміння принципів сучасної розробки та експлуатації програмних систем.

Важливим складником освітньої стратегії є розроблення короткострокових мікрокваліфікацій, орієнтованих на здобуття актуальних прикладних навичок. Наприклад, модулі «Docker та Kubernetes» або «CI/CD у хмарних середовищах» сприяють персоналізації освітнього процесу та дозволяють студентам швидко адаптуватися до вимог ринку праці.

Особливе місце посідає організація DevOps-лабораторій із використанням сучасних інструментів, таких як Jenkins, GitLab CI/CD, Ansible, Terraform. Вони моделюють реальні індустріальні сценарії та забезпечують студентам практичний досвід автоматизації процесів розробки.

Важливою складовою інтеграції DevOps є проектне навчання, у межах якого здобувачі освіти виконують командні завдання, працюють із репозиторіями, здійснюють управління версіями та деплой проєктів. Такий підхід розвиває навички колективної взаємодії, комунікації та відповідальності за спільний результат.

Не менш значущою є інтеграція DevOps у міждисциплінарні курси, зокрема «Програмна інженерія», «Інформаційна безпека», «Управління ІТ-проєктами». Це підсилює міжпредметні зв'язки, формує системне бачення життєвого циклу програмного забезпечення та сприяє практичній орієнтації освіти.

Позитивні результати демонструють також моделі змішаного навчання (blended learning), у межах яких теоретичні знання подаються у форматі онлайн-лекцій, а практична діяльність здійснюється у хмарному середовищі. Така організація навчання відповідає сучасним вимогам гнучкої цифрової освіти та підвищує ефективність засвоєння матеріалу.

Концептуальна модель інтеграції DevOps у професійну підготовку має трирівневу структуру:

- технологічний рівень – орієнтований на використання автоматизованих інструментів CI/CD, IaC, контейнеризації та моніторингу, що відображає вимоги сучасних ІТ-практик;
- педагогічний рівень – включає проєктні, симуляційні та проблемно-орієнтовані методи навчання, які стимулюють активну діяльність студентів;
- соціокультурний рівень – спрямований на формування DevOps-культури співпраці, відкритості та відповідальності за спільний результат, що є визначальним чинником у командній роботі.

Модель також може бути доповнена організаційним рівнем (співпраця університетів з ІТ-індустрією) та інноваційним рівнем (використання штучного інтелекту й машинного навчання для оптимізації освітніх процесів).

Експериментальні результати впровадження DevOps-підходу у навчальні програми засвідчили низку позитивних змін у процесі професійної підготовки

майбутніх фахівців. Передусім було зафіксовано скорочення розриву між академічною освітою та реальними практиками ІТ-галузі, що свідчить про підвищення прикладного характеру навчання. Водночас спостерігається зростання здатності студентів ефективно працювати у кросфункціональних командах, виконуючи спільні проєкти з використанням сучасних інструментів автоматизації. Важливим результатом є розвиток навичок критичного мислення, аналітичності та рефлексії, що забезпечує усвідомлене ставлення до професійних завдань і прийняття рішень. Окрім того, сформовано готовність до безперервного професійного вдосконалення, що є ключовим принципом DevOps-культури. Завдяки системному використанню DevOps-інструментів студенти здобувають практичний досвід роботи в умовах, максимально наближених до реального виробничого середовища, що підвищує їхню конкурентоспроможність на сучасному ринку праці.

Методологія DevOps може розглядатися як інноваційна освітньо-технологічна парадигма, що забезпечує перехід від традиційної моделі навчання до практико-орієнтованої системи формування професійних і міждисциплінарних компетентностей. Її впровадження створює умови для розвитку критичного мислення, самостійності та гнучкості майбутніх ІТ-фахівців, підвищує якість їх професійної готовності та забезпечує узгодженість освітніх програм з актуальними вимогами цифрової економіки.

Список літератури

1. Сікора, Я. Б. (2023). Ретроспектива змісту професійної підготовки майбутніх фахівців з інформаційних технологій. *Наука і техніка сьогодні*, 3, 416-426.
2. Fernandes, M., Ferino, S., Fernandes, A., Kulesza, U., Aranha, E., & Treude, C. (2022, May). Devops education: An interview study of challenges and recommendations. In *Proceedings of the ACM/IEEE 44th International Conference on Software Engineering: Software Engineering Education and Training* (pp. 90-101).
3. Alić, A., Traljić, A., & Đonko, D. (2025, March). Methodology for Evaluating the Impact of DevOps Principles. In *2025 24th International Symposium INFOTEH-JAHORINA (INFOTEH)* (pp. 1-6). IEEE.
4. Mykhailo Luchkevych (2025). The impact of DevOps methodologies on the development of IT students' digital competencies. *Information Technologies and Learning Tools*, Vol 108, № 4, P. 53-63.

ІНТЕГРОВАНІ УРОКИ ЯК УМОВА АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Москаленко Єлизавета,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Ніжинського
державного університету імені Миколи Гоголя

Проха Анастасія,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Ніжинського
державного університету імені Миколи Гоголя

Науковий керівник:
Гордієнко Тетяна Володимирівна,
доцент кафедри педагогіки, початкової освіти та освітнього менеджменту
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Вступ. Суспільні зміни та реформи в освіті акцентують увагу на забезпеченні рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей, зокрема для учнів з ООП. Концепція Нової української школи та законодавчі документи України ставлять за мету створення інклюзивного освітнього середовища, де навчальний процес адаптовано до індивідуальних можливостей учнів. Одним із інструментів реалізації цієї мети є інтегровані уроки — навчальні заняття, що поєднують знання, поняття й компетенції з кількох предметів або галузей знань, організовані навколо спільної теми/проблеми. Інтеграція сприяє формуванню цілісної картини світу, мотивації до навчання та активної участі в пізнавальній діяльності [1].

Мета — обґрунтувати інтегровані уроки як умову активізації пізнавальної діяльності учнів початкової школи з ООП та запропонувати методичні рекомендації щодо їх організації.

Основний виклад. Інтегровані уроки — це заняття, що поєднують знання з кількох освітніх галузей, ґрунтуються на міжпредметних зв'язках і спрямовані на комплексне пізнання явищ дійсності. Вони створюють умови для активізації мислення, розвитку критичного сприймання, гнучкості у застосуванні знань і підвищення мотивації до навчання. Для дітей з особливими освітніми потребами (ООП) інтегроване навчання має особливу цінність, адже сприяє реалізації принципу «навчання через діяльність», залучає різні канали сприйняття (зоровий, слуховий, кінестетичний), надає можливість успіху кожному учню незалежно від його індивідуальних можливостей.

Психолого-педагогічні засади інтегрованого навчання базуються на теорії Л. Виготського про зону найближчого розвитку, відповідно до якої пізнавальна діяльність учня розвивається в процесі співпраці з дорослими та ровесниками. За Дж. Брунером, навчання є процесом активного конструювання знань на основі

досвіду та взаємодії. У контексті інклюзивної освіти ці положення означають, що вчитель має створювати умови для активної діяльності дитини, використовуючи диференційовані завдання, візуальну підтримку, поетапні інструкції, інтерактивні та ігрові методи.

Інтегровані уроки дають можливість урізноманітнити навчальні ситуації, створити сприятливе середовище для розвитку інтересу та самовираження учнів з ООП. Для цього доцільно дотримуватися певних методичних принципів. По-перше, тематика уроків має бути близькою до реального життя, що підвищує мотивацію дітей і дозволяє їм краще осмислити зміст навчання. По-друге, необхідно забезпечити диференціацію завдань — передбачати різні рівні складності, способи підтримки та альтернативні форми виконання. По-третє, важливо застосовувати мультимодальні засоби подання інформації — зображення, схеми, відеофрагменти, сенсорні матеріали, що допомагають дітям із різними порушеннями ефективніше сприймати матеріал [2].

Значну роль відіграє використання ігрових, дослідницьких і проєктних елементів, адже вони сприяють емоційному залученню, розвитку самостійності та комунікативних навичок. Ігрові ситуації допомагають подолати страх помилки, знижують рівень тривожності й підтримують мотивацію до пізнання. Успішне проведення інтегрованих уроків в інклюзивному класі також передбачає організацію співпраці учнів у парах і малих групах, де кожен може виконувати посильну роль, а також використання формувального оцінювання — коротких коментарів, візуальних маркерів, саморефлексійних запитань.

Ефективність інтегрованих уроків для активізації пізнавальної діяльності учнів з ООП підтверджують результати сучасних досліджень. Так, за даними міжнародних звітів UNESCO та Європейського агентства з інклюзивної освіти, інтегроване навчання сприяє розвитку критичного мислення, соціальної взаємодії та навчальної мотивації дітей. В українських школах впровадження циклу інтегрованих занять у початковій школі сприяє підвищенню зосередженості, покращенню мовленнєвої активності та зростанню рівня самостійної діяльності. Для дітей з порушеннями мовлення, затримкою психічного розвитку або труднощами концентрації інтегроване навчання стає стимулом до залучення, оскільки дозволяє поєднати пізнання, гру, емоції та практичну дію [3].

У практичній роботі вчителя інтегрований урок може мати таку структуру: мотиваційний вступ (створення емоційного настрою), основна частина (виконання інтегрованих завдань із використанням різних видів діяльності — слухання, спостереження, малювання, обговорення), практичний етап (створення продукту діяльності: міні-постера, аплікації, короткого повідомлення) та рефлексія (самооцінка, обмін враженнями, узагальнення). Для учнів з ООП на кожному етапі доцільно пропонувати альтернативні форми участі: відповідь за допомогою картки, малюнка чи піктограми; роботу з партнером; індивідуальну підтримку асистента вчителя.

Важливо, щоб учитель мав готовність до адаптації матеріалу, передбачав шляхи диференційованої підтримки та активно використовував сучасні освітні

технології. Це потребує відповідної підготовки педагога, підвищення його професійної компетентності в галузі інклюзивної освіти та інтегрованого навчання. Як зазначає О. Савченко, ефективність інтеграції залежить від здатності вчителя «бачити цілісність навчального процесу та перетворювати знання на досвід дитини» [4].

Висновок. Інтегровані уроки виступають не лише дидактичним прийомом, а й педагогічною технологією, що забезпечує активізацію пізнавальної діяльності учнів з особливими освітніми потребами. Вони сприяють формуванню інтересу до навчання, розвитку самостійності, підвищенню рівня залучення кожного учня в освітній процес і створенню сприятливого середовища для успішної соціалізації. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку моделей оцінювання пізнавальної активності та аналіз ефективності різних типів інтегрованих занять у роботі з дітьми різних категорій ООП.

Список літератури

1. Міністерство освіти і науки України. Концепція «Нова українська школа». — Київ, 2016., URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
2. European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Key Principles for Promoting Quality in Inclusive Education., URL: https://www.european-agency.org/sites/default/files/key-principles-for-promoting-quality-in-inclusive-education_key-principles-EN.pdf
3. UNESCO. Inclusive education: the way of the future; reference document. — Париж: UNESCO, 2008., URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000162787>
4. Савченко О. Я. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja. — Київ : МОН України, 2018., URL: https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyky/dlya-pedpraysivnykiv/poradnik_blok-min.pdf

ОПТИМІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ЗВО В ОНЛАЙН-ОСВІТІ

Присяник Світлана Олександрівна

аспірантка,
ДЗВО «Університет
Менеджменту освіти» НАПН України
М. Київ, Україна

У сучасних умовах глобалізації та стрімкого розвитку інформаційного суспільства система вищої освіти зазнає глибоких трансформацій. Ці зміни стосуються не лише змістового наповнення освітніх програм, але й методів та організаційних форм навчання. Традиційна аудиторна модель навчання поступово дистанційними та змішаними форматами, що зумовлює необхідність перегляду ролі викладача й студента у навчальному середовищі. У зв'язку з цим постає потреба в оновленні підходів до формування професійно-комунікативної компетентності викладачів, яка є визначальним чинником ефективної взаємодії в умовах цифрової освіти.

Швидка діджиталізація суспільства задає нові параметри функціонування освітнього простору. Викладач і студент стають активними учасниками складного комунікативного середовища, у якому інформаційні потоки формуються й поширюються в режимі реального часу. Це вимагає від закладів вищої освіти створення умов для ефективної інтеграції цифрових інструментів у навчальний процес та формування в педагогічних працівників здатності адаптувати власні професійні практики до особливостей віртуальної взаємодії.

Водночас нинішні реалії свідчать, що значна частина викладачів, навіть за наявності вагомого педагогічного досвіду, не завжди готові ефективно працювати в умовах цифрової освіти. Основною причиною цього є недостатня сформованість професійно значущих і особистісних якостей, необхідних для організації дистанційного навчання, а подекуди - й їхня повна відсутність. Формування таких компетентностей розглядається як важливе соціально-педагогічне завдання, обумовленим потребою модернізації системи підготовки педагогічних кадрів. Рівень розвитку цих якостей безпосередньо впливає на якість і результативність освітнього процесу, що підкреслює актуальність комплексного вирішення цієї проблеми.

У сучасних дослідженнях постійно уточнюються та вдосконалюються складові професійної компетентності педагога, що зумовлює залежність результативності її формування в системі ступеневої підготовки від комплексної реалізації всіх її елементів. Ця категорія не є сталою: вона має багатовимірний, динамічний характер, а її структура коригується під впливом новітніх наукових досягнень та практичних освітніх викликів [1, с. 23].

Комунікативна компетентність охоплює комплекс умінь і навичок, що забезпечують ефективну взаємодію між учасниками освітнього процесу. Вона включає здатність до чіткого самовираження, аргументованого відстоювання власної позиції, вміння формулювати запитання, а також високий рівень емпатії, самоконтролю й володіння вербальними та невербальними засобами спілкування [3, с. 3]. У сучасних умовах дистанційного навчання ця компетентність постає як виклик не лише для студентів, але й для викладачів, яким необхідно витратити значні зусилля на підвищення кваліфікації, оволодіння новими педагогічними технологіями та інтеграцію інноваційних методів у навчальний процес задля забезпечення системної та результативної інтерактивності.

До специфічних характеристик дистанційного навчання належать опосередкованість комунікації, тривале перебування у віртуальному середовищі та постійна робота з цифровими пристроями. Такі умови потребують від викладачів і здобувачів високого рівня самодисципліни, самомотивації та здатності до самоосвіти. Відсутність цих якостей істотно знижує ефективність освітнього процесу, оскільки дефіцит комунікації й психологічної підтримки негативно позначається на сприйнятті та засвоєнні навчального матеріалу.

Сьогодні одним із провідних глобальних освітніх трендів є поширення руху відкритих освітніх ресурсів, що сприяє удосконаленню навчального процесу та актуалізації комунікативних компетентностей здобувачів освіти. Застосування таких ресурсів дозволяє забезпечити рівний доступ до якісних знань, незалежно від географічного розташування, соціального статусу чи матеріальних можливостей студентів. Вони виступають потужним інструментом академічної мобільності, створюючи умови для інтеграції у світовий освітній простір.

Сучасна дистанційна освіта не обмежується простим відтворенням традиційних форм навчання у цифровому середовищі, а передбачає створення інноваційних освітніх моделей, орієнтованих на активну участь студентів та формування у них комунікативних і професійних компетентностей, необхідних для успішної реалізації в умовах глобалізованого суспільства [2, с. 148].

У контексті глобальних трансформацій сучасності перед фахівцями постає завдання постійного професійного самовдосконалення та безперервного розвитку власних компетентностей. Це зумовлює необхідність активного використання новітніх засобів комунікації, подолання психологічних бар'єрів у взаємодії зі здобувачами освіти та формування готовності до роботи в умовах цифрового середовища. Динамічний розвиток міжнародних контактів України з іншими країнами лише підсилює актуальність дистанційного навчання, яке нині розглядається не як тимчасове явище, а як стратегічно важливий інструмент підготовки конкурентоспроможних фахівців [4, с. 104].

Динамічний розвиток технологій зумовлює потребу у впровадженні сучасних рішень у сфері освіти. В умовах дистанційного формату особливого значення набуває професійно-комунікативна компетентність викладачів закладів вищої освіти, адже саме вона забезпечує ефективність освітнього процесу та відповідність освітніх практик викликам сучасності.

Подальший розвиток дистанційної освіти в Україні потребує не лише вдосконалення цифрової інфраструктури та нормативно-правової бази, але й створення сталої системи підготовки викладачів до діяльності у віртуальному освітньому середовищі. Важливим завданням стає формування культури академічної доброчесності та відповідальності в умовах онлайн-взаємодії, що сприятиме підвищенню рівня довіри до результатів навчання. У перспективі саме поєднання інноваційних технологій, міжнародного досвіду та безперервного професійного розвитку педагогів здатне забезпечити якісне оновлення системи вищої освіти та активізувати її інтеграцію у глобальний освітній простір.

Список літератури

1. Бондаренко, В. В. Дистанційне навчання у системі вищої освіти: сучасні тенденції та перспективи // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2020. – № 1. – С. 23–34.
2. Медвідь, О. М., Подолкова, С. В., Ходцева, А. О. Роль сучасних дистанційних форм навчання в розвитку англомовних комунікативних компетенцій // Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. Науковий журнал. – Чернівці, 2020. – С. 148–155.
3. Почтарьов, С. О. Формування комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання // Економічний вісник. – 2022. – № 52. – С. 3–4.
4. Тягнирядно, Є. Психолого-педагогічні засади організації дистанційного навчання : монографія. – Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2020. – 198 с.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЧИТАННЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ

Трофимчук Світлана Іванівна

Здобувач вищої освіти другого (магістерського)
рівня спеціальності А6 Спеціальна освіта
Рівненський державний гуманітарний університет

Федорова Наталія Володимирівна

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
дошкільної педагогіки і психології та спеціальної
освіти імені проф. Т.І. Поніманської
Рівненський державний гуманітарний університет

У сучасній освітній практиці особливу увагу приділяють розвитку ключових навчальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами, зокрема – навичок читання. Серед цієї категорії дітей особливе місце займають ті, що мають порушення мовлення. Здобуття навички читання для них нерідко стає складним і тривалим процесом, оскільки мовленнєві порушення безпосередньо впливають на формування фонематичного слуху, звукового аналізу, лексичного запасу та граматичної структури мовлення – базових компонентів, необхідних для опанування читання.

Читання є не лише технічною навичкою, але й важливим інструментом пізнання, засобом комунікації та основою подальшого навчання. Відтак, ефективне формування навички читання у дітей з порушенням мовлення має стати пріоритетним напрямом у роботі логопедів, дефектологів, педагогів та батьків [2].

Актуальність даної теми підкреслюють Ю. Рібцун [1], В. Мартиненко [2], А. Фасоля [3], вважаючи, що вона зумовлена потребою в розробці та впровадженні практичних методик, прийомів і засобів, що дозволяють враховувати індивідуальні особливості дітей з мовленнєвими порушеннями. Практичний аспект проблеми передбачає не лише використання сучасних технологій, а й адаптацію навчального матеріалу, поєднання традиційних та інноваційних підходів до навчання читання.

Наведемо практичні приклади, які ілюструють аспекти формування навичок читання у дітей з порушенням мовлення, з урахуванням методичних підходів та специфіки роботи з такими дітьми:

1. Розвиток фонематичного слуху через ігрові вправи.

Приклад: логопед проводить гру «Почуй і повтори» – дитина слухає пари слів (наприклад: «кіт» – «кір», «сад» – «сап») і має визначити, чим слова відрізняються (звуком). Така гра допомагає дитині навчитися розрізняти подібні звуки, що є базовим умінням для подальшого засвоєння техніки читання.

2. Використання складаних карток для формування навичок складання складів і слів.

Приклад: дитині надаються картки з окремими буквами або складами (напр. «МА», «ША», «КА»). Завдання: скласти з них слово за малюнком (наприклад, до зображення м'яча – скласти слово «м'яч»). Це сприяє розвитку зорового сприймання, вчить аналізувати структуру слова, розвиває навички читання по складах.

3. Методика глобального (цілісного) читання для дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ).

Приклад: на початковому етапі дитині показують картинку (наприклад, «сонце») та картку зі словом «сонце». Повторюючи цю асоціацію багаторазово, дитина запам'ятовує образ слова і поступово починає впізнавати його серед інших, не вдаючись до по-буквеного читання. Такий підхід є ефективним для дітей, у яких ще не сформовані базові навички звукового аналізу.

4. Артикуляційна гімнастика перед уроком читання.

Приклад: перед заняттям логопед проводить артикуляційні вправи: «грибок», «чашечка», «годинник» тощо, щоб активізувати мовленнєву моторику. Це особливо важливо для дітей зі стертими формами дизартрії або фонетико-фонематичними порушеннями, у яких спостерігається низька якість звукопродукції, що заважає правильному читанню вголос.

5. Робота з логопедичними текстами.

Приклад: читання коротких логопедичних текстів з великою кількістю слів на опрацьований звук, наприклад: «Сонце світить. Саша сидить. Сом спить.» Це не тільки розвиває навички читання, а й закріплює правильну звуковимову в мовленні.

6. Застосування цифрових ресурсів.

Приклад: використання інтерактивних програм (наприклад, «Розвивайко», «LearningApps», логопедичних ігор на планшетах) дозволяє урізноманітнити роботу, підвищити мотивацію дітей і в інтерактивній формі тренувати навички читання.

7. Рухливі ігри з читанням.

Приклад: гра «Стрибай до слова»: на підлозі розкладені картки зі словами. Педагог промовляє слово, а дитина має знайти правильну картку та наступити на неї. Це поєднує фізичну активність з розвитком навичок впізнавання і читання слів.

8. Робота з опорними схемами.

Приклад: під час навчання складання речень або читання речень, логопед використовує схеми зі зображеннями. Такі опори допомагають дитині зорієнтуватися в структурі речення і формують навички смислового читання.

Таким чином, формування навичок читання у дітей з порушенням мовлення є складним, багаторівневим процесом, що потребує цілеспрямованого педагогічного та корекційного впливу. Мовленнєві порушення негативно впливають на опанування техніки читання, розуміння прочитаного, розвиток

фонематичного слуху, мовленнєвого аналізу та синтезу, що ускладнює навчання грамоти.

Практичний аспект проблеми полягає у необхідності застосування адаптованих методик, індивідуалізованого підходу та спеціально розроблених дидактичних матеріалів, що відповідають мовленнєвим та когнітивним можливостям дитини. Ефективність навчання зростає при використанні ігрових технологій, логопедичних вправ, візуальних засобів, інтерактивних методів та мультисенсорного підходу.

Успішне формування навичок читання вимагає тісної взаємодії між учителем-логопедом, учителями початкових класів, батьками та іншими фахівцями, що забезпечують корекційно-розвивальне навчання. Комплексна підтримка дозволяє вчасно виявити труднощі та своєчасно впровадити ефективні стратегії їх подолання [3].

Проведений аналіз показав, що найбільш результативними є індивідуальні та підгрупові форми роботи, спрямовані на розвиток фонематичного слуху, артикуляційної моторики, зорово-моторної координації та граматичного оформлення мовлення як базових передумов для формування читання.

Таким чином, вирішення проблеми формування навичок читання у дітей з порушенням мовлення має ґрунтуватися на системному підході, що охоплює корекційно-розвивальну, навчальну та виховну складові, забезпечуючи повноцінну мовленнєву, пізнавальну та соціальну адаптацію дитини.

Список літератури

1. Мартиненко В. О. Сутнісні характеристики читацької компетентності молодших школярів. Початкова школа. 2013. № 12. С. 3–7.
2. Рібцун Ю. В. Комплексна психолого-педагогічна оцінка розвитку дітей з 2 до 18 років. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивноресурсних центрів. Київ, 2018. С. 149–156.
3. Фасоля А. Читацька компетентність: що формуємо, що і як перевіряємо й оцінюємо. Дивослово. 2017. № 9. С. 8–15.

ПРОБЛЕМА ЗАСТОСУВАННЯ СЕНСОРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДЛЯ АКТИВІЗАЦІЇ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Юрчук Катерина Іванівна

Здобувач вищої освіти другого (магістерського)
рівня спеціальності А6 Спеціальна освіта
Рівненський державний гуманітарний університет

Федорова Наталія Володимирівна

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
дошкільної педагогіки і психології та спеціальної
освіти імені проф. Т.І. Поніманської
Рівненський державний гуманітарний університет

У сучасних умовах стрімкого розвитку нейропсихології, логопедії та дитячої психотерапії особливу увагу привертає міждисциплінарний підхід до подолання мовленнєвих порушень у дітей. Одним із перспективних напрямів корекційної роботи є застосування методу сенсорної інтеграції, який дозволяє впливати не лише на окремі мовленнєві компоненти, а й на загальний психофізіологічний стан дитини.

Сенсорна інтеграція – це процес організації інформації, яку отримує мозок від сенсорних систем (зорової, слухової, тактильної, вестибулярної, пропріоцептивної тощо), для забезпечення адекватної моторної, емоційної та когнітивної відповіді. У дітей з порушеннями мовлення часто спостерігаються дисфункції в сенсорній інтеграції, що виявляється у вигляді гіпер- або гіпочутливості до стимулів, порушення схеми тіла, труднощів у плануванні рухів, зниженій концентрації уваги, затримці розвитку мовлення та комунікативних навичок.

Провідні науковці світу (А. Jean Ayres, L. Miller, S. Bundy) доводять, що ефективна сенсорна інтеграція є базою для формування вищих психічних функцій, зокрема мовлення. Дослідження засвідчують, що за умов цілеспрямованого сенсорного впливу вдається досягти значного прогресу в розвитку мовлення у дітей, особливо з комплексними порушеннями (ЗПР, РАС, алалія, дизартрія тощо).

На практиці метод сенсорної інтеграції передбачає створення спеціального сенсорного середовища, де дитина може отримувати керовані сенсорні стимули, що сприяють оптимізації нейропсихологічних процесів, формуванню навичок саморегуляції, активізації мовленнєвої діяльності. Такий підхід дозволяє враховувати індивідуальні особливості розвитку дитини, підвищувати її адаптивні можливості, а також стимулювати цілісну міжсистемну взаємодію в мозку.

У вітчизняній дефектології та логопедії активно розвивається напрям інтеграції нейропсихологічного та сенсорного підходів у корекційно-розвиткову роботу з дітьми з особливими освітніми потребами. Значний внесок у вивчення проблеми розвитку мовлення дітей зробили такі українські науковці, як В. Синьов, Т. Поніманська, Ю. Рібцун, М. Шеремет, Н. Малюкова, О. Таранченко, О. Кисельова, які досліджували питання мовленнєвого розвитку, психофізіологічної готовності дітей до навчання, формування комунікативної компетентності та індивідуалізації логопедичної допомоги.

Питання сенсорної інтеграції в українському науковому просторі порівняно нове, проте активно досліджується у працях І. Беха, А. Богуш, К. Крутій, О. Кононко, І. Володарської, які аналізують значення сенсорного досвіду у формуванні психічних функцій дитини та вплив сенсорного розвитку на когнітивну, емоційно-вольову та мовленнєву сфери. Зокрема, К. Крутій акцентує увагу на важливості використання сенсорного підходу в дошкільній освіті, як основи цілісного розвитку дитини.

Сенсорна інтеграція є фундаментальною основою для розвитку мовлення дитини. Адекватне функціонування сенсорних систем забезпечує ефективну роботу центральної нервової системи, формування схеми тіла, орієнтацію в просторі, розвиток моторного планування, уваги, пам'яті та інших когнітивних функцій, що тісно пов'язані з мовленнєвими процесами. У дітей із порушеннями мовлення часто виявляються дисфункції в сенсорній інтеграції, які ускладнюють розвиток як розуміння мови, так і її активного використання.

Метод сенсорної інтеграції є ефективним інструментом активізації мовленнєвої діяльності. Цілеспрямований сенсорний вплив сприяє підвищенню рівня загальної активності дитини, покращенню концентрації уваги, зменшенню рівня тривожності та стимулюванню спонтанної мовленнєвої ініціативи. Створення сенсорно-збагаченого середовища позитивно впливає на функціональний стан мозку та активує міжпівкульну взаємодію, що є важливим для розвитку мовлення.

Нові виклики інклюзивної освіти в Україні вимагають нових ефективних підходів до підтримки дітей з мовленнєвими труднощами. Включення дітей з порушеннями сенсорної інтеграції до закладів дошкільної та загальної середньої освіти потребує високого рівня професійної підготовки фахівців (логопедів, дефектологів, психологів), а також науково обґрунтованих методик, що поєднують сенсорний, нейропсихологічний та мовленнєвий компоненти.

Окрім того, у світлі сучасних нейронаукових досліджень, визнаних на міжнародному рівні (зокрема, робіт Дж. Айрес, Л. Міллер, С. Банді), важливо адаптувати метод сенсорної інтеграції до українських реалій, враховуючи національні освітні стандарти, соціокультурний контекст, ментальні особливості дітей, що виховуються в Україні.

Корекційна робота, що поєднує логопедичні методики з елементами сенсорної інтеграції, є більш ефективною, ніж традиційні підходи. Вона дозволяє впливати не лише на мовленнєві прояви, а й на їх нейрофізіологічну основу. Така

інтеграція забезпечує комплексний підхід до розвитку дитини та підвищує результативність логопедичної допомоги.

Таким чином, українські та світові науковці активно підкреслюють важливість використання сенсорних підходів у роботі з дітьми з порушеннями розвитку, зокрема мовленнєвого. Їхні праці доводять, що сенсорна дезінтеграція часто супроводжує мовленнєві розлади, а сенсорно-орієнтовані методики сприяють не лише покращенню мовлення, а й соціалізації дитини. Застосування сенсорної інтеграції має індивідуалізований характер. Результативність методу значною мірою залежить від правильної діагностики сенсорних порушень, системності впливу, а також активної участі батьків у процесі корекції. Ефективність значно підвищується за умов міждисциплінарної співпраці логопеда, дефектолога, психолога та реабілітолога.

Список літератури

1. Малюкова Н. І. Сенсорна інтеграція в розвитку мовлення дошкільників із порушеннями. Логопедія, 2020. № 4. С. 16–21.
2. Крутій К. Л. Сенсорний розвиток дітей раннього та дошкільного віку: навч.-метод. посіб. Миколаїв: Іліон, 2018. 152 с.
3. Володарська І. А. Сенсорна інтеграція в освіті: методи, практики, технології. Київ: Освіта України, 2020. 128 с.
4. Поніманська Т. В. Дитина в сенсорно-розвивальному середовищі: теоретико-практичний аспект. Дошкільне виховання, 2021. № 5. С. 4–9.
5. Сенсорна інтеграція як чинник розвитку дитини: навч. посіб. / за ред. О. М. Таранченко. Київ: Ніка-Центр, 2020. 176 с.

TRANSLATION OF POETIC WORKS (BASED ON GOETHE'S POEMS)

Bosa Tetiana Serhiivna,

Senior Lecturer of the Department of Language Training and
International Communication
Odessa State Academy of Construction and Architecture

Lazarchuk Svitlana Fedorivna,

Senior Lecturer of the Department of Language Training and
International Communication
Odessa State Academy of Construction and Architecture

Poetic translation is one of the most difficult areas of translation studies, because it requires from the translator not only language skills, but also artistic intuition, the ability to reproduce not only the content, but also the emotional order, rhythm and melody of the original. This issue gains special importance in the case of the translation of the works of Johann Wolfgang Goethe, one of the most outstanding representatives of German and world literature. His poetic works combine the depth of philosophical ideas, the sophistication of images and complex rhythm and melody structures, which makes the translator's task extremely responsible.

Also important in the translation process is the choice of a work, which is most often determined by the internal needs of literature, which is able to assimilate an alien literary phenomenon in a certain way, to react to its artistic features. Translation activity is especially intensified during the periods of transition to a new stylistic formation, during periods of unstable literary norms and crisis phenomena in the hitherto dominant style. Then the literature needs to fill the gaps existing in its evolutionary potential. Under such conditions, the function of translation as the links between literatures and languages is most clearly manifested. The work cannot be torn from the elements of the native language and superimposed on new ground, it must be born in a new language situation thanks to the abilities and talent of the translator. Each language element, using the most subtle associative connections, affects the figurative thinking of a native speaker of this language and reproduces a concrete-sensual image in his imagination. In order for a work to continue to live like an artistic creation in a new linguistic environment, the translator must take over the functions of the author and in some ways even repeat the creative process of its creation, fill the work with new associative connections that are characteristic of speakers of a certain language.

When translating poetry, the translator works with the same material – in the language through which thoughts and feelings are expressed. However, poetry is characterized by a different artistic and figurative thinking, a different figurative structure, therefore all aspects of poetic creativity should be considered separately from prose, including such an aspect as learning poetic translation, that is, the transfer of those knowledge that will

help young translators from the student bench to cultivate their poetic taste, to join this exciting work.

The poetic organization of artistic language affects the regularities of poetic translation. When translating poetry, as well as when analyzing prose, we should talk about the «*stylistic key*» – *rhythm, intonation, syntactic structure, artistic images and other literary components*. However, all these elements are regulated by the strict limits of the laws of poetry. The translation, as you know, is characterized by a completely defined and slender rhythm, which is expressed in the laws of verse composition – in metric units and their various compounds.

Modern phonological science proceeds from the fact that sounds and meanings in language are closely interrelated, and this connection is especially felt in poetic speech. As Lilova points out, when translating poetry, the main task is to convey not so much the sound repetitions or sound recordings themselves, but to reproduce the relationship between the sound form of the text and its meaning. After all, consonance can emphasize the main theme of the poem and emphasize key images. As a result of differences between languages, the translator inevitably changes the sound design of the work, and therefore the translation of poetry becomes «a new work in another language — a response of the spirit of a certain people to an ideal theme embodied by another people» [1 : 86-88].

Poetic syntax differs significantly from both colloquial and artistic prose syntax. It is often based on inversion, atypical constructions that create an elevated rhythm and musicality. This means that the translator must take into account the specifics of the poetic form and avoid reducing the text to a prosaic sound.

Ukrainian translation researchers share the opinion that the translation of poetry — is an act of creative interpretation, in which it is important to reproduce not only the content, but also the organic unity of sound and meaning.

Hryhoriy Kochur in the article «Some issues of poetic translation» emphasized that the main task of the translator — is to convey the musicality and general emotional tone of the poetry, even if it is necessary to change the rhyming or vocabulary [4 : 45–46].

Mykola Lukash emphasized in his articles that translation is «creative co-creation». He believed that it was more important to convey «the poetic spirit» and artistic power of the work than to literally copy the form [5 : 51–52].

Ivan Korunets in «Theory and practice of translation» noted that equivalence in poetic translation is always relative, and the translator should find a balance between form and content [3 : 215–217].

Roksana Zorivchak investigated the difficulties of reproducing rhymes and rhythm. She emphasized that the translator should focus not on literal reproduction, but on functional correspondence to the original [2 : 133–135].

Oleksandr Cherednychenko considered the adequacy of the translation as a transfer of the aesthetic effect of the original work, and not a literal copy of its structure [7 : 87–89].

Goethe's poetry is characterized by:

1. *Musicality* — numerous examples of alliteration, assonance, rhythmic repetition;

2. *Philosophical effort* — in many poems reveals the eternal themes of life and death, love, nature, freedom;

3. *With symbolism and metaphoricality* — the poet creates multi-layered images, often referring to ancient and biblical motifs;

4. *The simplicity of the form with the depth of the content* — the laconicism and harmony of the expression create a special aesthetic tension.

All this necessitates the search for adequate translation strategies that would allow preserving the beauty and richness of the original.

In the translation of Goethe's works, several main strategies are *distinguished*:

1. *Formal imitation* — maximum preservation of the rhyme and rhythm of the original.

2. *Content dominant* — preservation of semantic accuracy even when deviating from the poetic form.

3. *A combined approach* — balance between form and content, characteristic of Ukrainian translators. In modern translation studies, the idea of dynamic equivalence is gaining popularity (E. Naida), which involves conveying the influence of the text on the reader, and not just its structural features.

One of the key issues is the relationship between content and formal equivalence. Researchers note that in the translation of poetry it is impossible to achieve absolute accuracy in both aspects: either the content is preserved due to the loss of the rhythmic structure, or the rhythm and rhyme are preserved at the cost of semantic compromises.

In the case of Goethe's poems, it is important to preserve:

- *emotional tone* (eg tenderness in «*Heidenröslein*» or dramatic tension in «*Prometheus*»);

«*Heidenröslein*» («*Field rose*»)

Original:

*Sah ein Knab' ein Röslein stehn,
Röslein auf der Heiden,
War so jung und morgenschön,
Lief er schnell, es nah zu sehn,
Sah's mit vielen Freuden.*

Translation by Grigory Kochur:

*Хлопчик бачив в гаю цвіт,
Троянду серед гаю.
Вабить красою привіт,
Вранці розкривала світ,
Свіжу, молоду краю.*

The translation of this poem preserves the folk song rhythm and simplicity of the images, although some details are changed («*auf der Heiden*» → «*серед гаю*»). This is an example of dynamic equivalence. Goethe builds a song form with a repeat of *Röslein* (diminutive form «*rose*»). In Kochur's translation, the rhythm is preserved, but the repetition of «*Röslein*» is rendered as «*rose*» without a diminutive form, the tenderness and ironic shade are lost.

In the original, alliteration into [r] and assonance [o, e] reinforce the singing. The translation reproduces musicality through the repetition of vowels [o, a], but the sound becomes more solemn and less playful.

So, the translation of the poem conveys an external form (song, repetition), but the imagery is simplified – the text becomes morally neutral.

«Prometheus»

Original:

*Bedecke deinen Himmel, Zeus,
Mit Wolkendunst!
Und übe, dem Knaben gleich,
Der Disteln köpft,
An Eichen dich und Bergeshöhn!*

Translation by Mykola Bazhan:

*Накрій свій небосхил, Зевсе,
Хмарами тьми!
І бався, як хлопчак, що голови
Будякам зрубуює,
На дубах і горах собі!*

In this example, we see how Goethe creates a solemn and rebellious intonation due to long periods and imperative forms (*Bedecke! Übe!*). Bazhan has preserved imperative appeals, but the rhythm of the poem becomes more prosaic, less pathetic.

In the original, the consonants [k], [t], [d] create a sense of rebellion and challenge. The translation retains a similar key due to alliteration [z], [t] but the power of the sound decreases somewhat.

In Goethe, the image of Prometheus – is a symbol of the creator man, who opposes the gods. In translation, this idea is preserved, but it sounds less aggressive: the German «*Bedecke deinen Himmel*» has a challenging character, and the Ukrainian «*Затягни свій небосхил*» sounds more like a request than an order. Thus, the translation of this poetry conveys the main pathos of the rebellion, but weakens its revolutionary charge.

- **rhythmic pattern** (for example, songwriting in «*Mailed*»);

Original:

*Wie herrlich leuchtet
Mir die Natur!
Wie glänzt die Sonne!
Wie lacht die Flur!
Es dringen Blüten
Aus jedem Zweig,
Und tausend Stimmen
Aus dem Gesträuch,
Und Freud und Wonne
Aus jeder Brust.
O Erd, O Sonne!
O Glück, O Lust!..*

Translation by P. Timochki:

*Як оживає
Навкруги земля!
Радіють сонцю
Луги й поля.
Цвіте, рясніє
Квіт на гілках
Різноголосся
В чагарниках.
Пісні лунають
В серцях усіх.
О сонце, земле!
Блаженство всіх!*

The translator managed to preserve the rhythm of the original, lexical composition, semantic nuances, and emotional mood. The translator felt the joyful state of the poet and found adequate linguistic means of his expression. However, some inconsistencies between the original and the translation sometimes occur, such as: the accumulation of sonorous /n/, /l/, /m/, /r/ in this poetry gives the impression of chirping birds that are associated with hopes for a better life. As a result of such a contextual contrast between the singing of birds and the time of hatred, the introduction of the verb of movement into the stanza sounds too loud, irritating, but the bird chirping seems marked by a negative perception of the lyrical hero. It can be assumed that with the accumulation of the vowel /o/, the poet conveys the lyrical sadness of the longing of the city, the silence of people, and super-quantitative mockery. The sound /y/ accompanied by /sh/, /s/ acts as a symbol of the natural element, the power of which extends to a person, gives him inspiration. The consonants /ch/, /r/, /p/ reproduce a certain mood, thereby asserting the joy of being, the relationship between man and nature, which can only be envied. The sound of /z/ can reproduce the impression of wind, sword hitting a sword, the sound of a downpour, the buzzing of a bee, the grinding of iron against iron, etc.

- imagery and symbolism (as in «*Ganymed*»).

Original:

*Wie im Morgenglanze
Du rings mich anglühst,
Frühling, Geliebter!
Mit tausendfacher Liebeswonne
Drängt dein Auge mir ins Herz.*

Translation by Mykhailo Lukash:

*Як у сяйві ранку
Ти мене палаєш,
Весно кохана!
Тисячами любощів
Рвешся серце мені в душу.*

Goethe addresses Spring (*Frühling, Geliebter!*). It has an erotic-mystical connotation: Spring as a god or the power of nature.

Lukash conveys the metaphorical and erotic-mystical tone of the original, but changes the syntax to preserve the rhythmic organization. In the original, the vowels [i], [e], [ü] create the effect of tenderness. The translation is dominated by [a], which makes the intonation more open and light, but less intimate.

Goethe uses a free hexametric rhythm reminiscent of a hymn. Lukash reproduces it in free verse, but with more pauses, which gives the text solemnity.

In the original is the ecstasy of union with nature, approach to the divine is elevated. In translation, this mystical erotica is weakened, instead enhanced by «romantic» love intonation.

As you can see, the translation reproduces the character of the hymn, but changes the figurative symbolism (divine erotica → earthly love).

The analysis of the poems of Y. IN. Goethe clearly demonstrates the translator's desire for an optimal solution to each individual task; however, at the same time, there is no doubt about the certain unity of ways in which translators around the world are looking for their own and possible solutions for them. Paradoxically, it is the universality of translation techniques, methods and strategies that is the key to the creative fruitfulness of translation work. A comparison of translation with music comes to mind, where only seven notes create an immeasurable variety of works that are understandable to all people. As M. once aptly noted. Rylskyi, «It is possible to establish the general principles of artistic translation. Give ready-made recipes for all cases of translation practice – about it and think about it» [6 : 69]. Therefore, the creative nature of translation is felt in all areas of the translator's work and language levels, and in this sense, when working with a work of art, there cannot be «more» or «less» important tasks. Only after seeing the world of a work of art through the eyes of the author, the translator is able to find in the language the necessary resources for the creative reproduction of artistic reality.

Each translation of — is not a literal reproduction, but a new poetic work that preserves the atmosphere and power of the original. Thus, sound in a poetic work plays an extremely important role: it is like an intermediary between the author of – reality – recipient. The verbal image formed by the recipient is supplemented by associations that arise as a result of the acoustic capabilities of the sounds. Sound means, combining with other language means and interacting with them, are able to realize their rather significant stylistic capabilities.

Y. W. Goethe managed to demonstrate that the phoneme, like any other elements of the artistic text, has the ability to convey a significant amount of information. For the most part, such information is not conceptual, but, rather, sensory-emotional in nature.

So Goethe's poetry — is a test for the translator, because it combines simplicity and depth, musicality and philosophy. Ukrainian translators managed to find ways to preserve Goethe's poetics by creating equivalent artistic texts. Goethe's translation into Ukrainian proves that poetic translation is not so much a copy as a creative co-creation, where the main goal is to convey an emotional impact on the reader. Researchers agree that the translation of poetry is always a creative interpretation, not a mechanical copying. The task of the translator is to create a new artistic integrity that would

preserve the harmony of sound and meaning. It is this organicity that allows a foreign-language text to have the same aesthetic effect on the reader who had the original.

References:

1. Bosa T. S. General problems of translation of poetic, prose and dramatic works of Y. W. Goethe [Zahalni problemy perekladu poetychnykh, prozovykh i dramatychnykh tvoriv Y. V. Hete] // *Problems and projections of the modern Ukrainian language and literary process*: coll. of science works. Tiraspol: PSU named after. T. G. Shevchenko, 2012. PP. 85-91.
2. Zorivchak, R. P. Reality and translation (based on English translations of Ukrainian prose) [Realii i pereklad (na materiali anhlo movnykh perekladiv ukrainskoi prozy)]. Lviv : Lviv University Publishing House, 1989. PP. 133–135.
3. Korunets, I. W. Theory and practice of translation (English language) [Teoriia i praktyka perekladu (anhliiska mova)]. Vinnytsia: New book, 2001. PP. 215–217.
4. Kochur, G. Literary translations and translators [Literaturni pereklady ta perekladachi]. Kyiv: Dnipro, 1988. PP. 45–46.
5. Lukash, M. In the evening. Translations, articles, letters [Nadvechiria. Pereklady, statyi, lysty]. Kyiv: Dnipro, 1990. PP. 51–52.
6. Rylsky M. The art of translation [Mystetstvo perekladu]. Kyiv: Soviet writer, 1975. 344 p.
7. Cherednychenko, O. I. Problems of translation adequacy [Problemy adekvatnosti perekladu]. Kyiv: KNLU Publishing Center, 2007. PP. 87–89.

CURRENT PROBLEMS OF TRANSLATING BLACK HUMOR: MODERN THEORIES AND INNOVATIVE APPROACHES

Limborsky Ihor

Professor, Department of Theory and Practice of Translation and Foreign Languages

Li Vitalii

Graduate student

Department of Theory and Practice of Translation and Foreign Languages
Rauf Ablyazov East European University, Cherkasy, Ukraine

Black humor as a specific type of comic discourse combines tragic or taboo subject matter with irony and paradox. Its translation is particularly challenging because it involves not only linguistic obstacles (puns, ambiguity) but also cultural and pragmatic barriers. In addition, humor of this type requires balancing the comic effect with ethical and cultural appropriateness in the target language [1]

In the context of modern theories of translation and the rapid development of innovative tools (such as AI-based machine translation and CAT-systems), the study of black humor acquires new relevance. While technology accelerates routine translation, it often fails to capture nuances of irony, taboo, or paradox. Therefore, the integration of human creativity remains indispensable [2,3].

The translator faces the task of preserving both the humorous effect and the socio-cultural resonance of the source text. This often requires adaptive or compensatory strategies: substitution, cultural adaptation, or recontextualization. For example, jokes based on wordplay may demand alternative linguistic resources in the target language, while culturally specific taboos may require softening or replacement with functionally equivalent elements [4,5].

From a theoretical perspective, the problem of translating black humor is situated at the intersection of linguistic pragmatics, semiotics, and intercultural communication. At the same time, it intersects with contemporary theories of discourse and humor studies, which emphasize the cognitive and cultural mechanisms behind humorous perception [1,3].

From a practical point of view, translation of humor is also linked with modern inventions in the field of translation technologies. AI-based systems, although increasingly sophisticated, cannot consistently process irony or cultural allusions. This limitation highlights the need for hybrid approaches where machine assistance is combined with professional judgment [2,5].

In conclusion, the translation of black humor reflects both current theoretical challenges and practical innovations. It demonstrates the necessity of integrating linguistic competence, cultural sensitivity, and the use of modern tools, which makes the topic relevant for contemporary translation studies. The phenomenon of black

humor thus remains an important testing ground for modern translation theories and the application of technological inventions [1,4].

References

1. Attardo, S. (2002). Translation and humour: An approach based on the General Theory of Verbal Humour (GTVH). *The Translator*, 8(2), 173–194.
2. Zabalbeascoa, P. (2005). Humor and translation – an interdisciplinary. *Humor: International Journal of Humor Research*, 18(2), 185–207.
3. Ross, A. (1998). *The language of humour*. Routledge.
4. Vandaele, J. (2002). Introduction: (Re-)Constructing Humour: Meanings and Means. *The Translator*, 8(2), 149–172.
5. Chiaro, D. (2010). *Translation, humour and literature: Translation and humour*. Bloomsbury Academic.

НЕОЛОГІЗМИ, ЩО ВИНИКЛИ ВНАСЛІДОК СВІТОВОЇ ПАНДЕМІЇ COVID-19: ЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТИ

Арташова Олександра Володимирівна

Студентка 2 курсу магістратури
Одеський національний морський університет

Світова пандемія коронавірусу неабияк сколихнула весь світ та торкнулась кожного з нас. Вона вплинула на соціальні та економічні процеси всіх країн. Не дивлячись на всі негативні наслідки (супутні проблеми зі здоров'ям, світова криза, скорочення кількості робочих місць та неможливість вільно пересуватись), коронавірус також вплинув на розвиток мов. Саме пандемія стала відправною точкою у творенні нового шару лексики, яка почала відображати нові реалії життя людства. Пандемія своєю появою поставила перед перекладачами багато складних питань, найважливіше з них – це питання «Як перекладати зовсім нові слова, з якими до тепер ніхто не стикався?»

Ковідні неологізми можна поділити на три основні групи. До першої групи відносяться медичні терміни, які з появою цього вірусу плавно перейшли до загальноновживаної лексики кожної людини (карантин, пандемія, обсервація). Також сюди входять слова, що описують нові умови життя людей (self-isolation, sanitizer). До другої групи входять нові лексичні одиниці, що описують новий побут (Zoom, corona), а також сленг (it's coronatime). До третьої групи входять жартівливі вирази, які були самостійно вигадані людьми (covidiot – людина, яка нехтує новими правилами безпеки та може наразитися на небезпеку своє оточення) [3, с. 282-283].

Також короналогізми можна поділити на тематичні групи такі як інформація. До цієї групи входять поняття явищ поширення інформації (infodemic n. (від information – інформація та пандемія – pandemic) *інфодемія* – поширення недостовірної інформації про суспільні та політичні події або явища [2, с. 200]. Doomscrolling v. – читання поганих новин про ковід протягом довгого часу, що приводить до відчуття страху та паніки [1, с. 65]). Наступна група це про явища карантину та ізоляції (blursday n. (від to blur – стирати та день – day) – слово, що стало описувати відчуття одноманітності людей під час самоізоляції через коронавірус [2, с. 196]. Social bubble n. *соціальна бульбашка* – люди з різних родин, яким дозволено бачитись без носіння масок [2, с. 202]). Наступна група описує людей в період карантину та її адаптація після (anti-masker n. *антимаскер* – людина, яка відмовляється від носіння маски під час зустрічей [2, с. 196]. Anti-vaxxer n. *антиваксер* – людина, яка відмовилась від щеплення проти коронавірусу [2, с. 196]). Економічна ситуація під час ковіду (great resignation n. – масові звільнення робітників в Америці у 2021 році через пандемію коронавірусу та її сильний вплив на економіку році [2, с. 199]. Coronacrisis n. – (від коронавірус – corona та криза – crisis) *коронакриза* – світова

криза спричинена пандемією коронавірусу [1, с. 68]). Хвороба на коронавірус та наслідки після неї (coronator n. – людина, що перемогла ковід та швидко одужала [1, с. 69]. Coronavision n. – різке зниження гостроти зору після ковіду, розповсюджене ускладнення після хвороби [2, с.200]). Остання з група – вакцинація (vaxi taxi n. – таксі, на якому людина їде у лікарню на щеплення [2, с. 204]. Vaxxie n. (від вакцина – vaccine та селфі – selfie) – фотографія самого себе одразу після щеплення проти корони [2, с. 205].

При перекладі неологізмів, як і при перекладі будь-яких нових слів можуть виникнути певні проблеми. При вирішенні цієї проблеми необхідно пам'ятати про перекладацькі стратегії, завдяки яким потім можна буде вибрати перекладацьку трансформацію для перекладу цих неологізмів. Таким чином неологізми, що виникла внаслідок пандемії можна перекласти способом підбору еквівалента. Цей спосіб найчастіше використовують для перекладу абревіатур та акронімів (either an antigen test or a PCR test could be used at this point [5, с. 1]. На цьому етапі можна використовувати або тести на антиген, або ПЛР-тест). Найпоширенішим зі способів перекладу таких неологізмів є транскрипція та транслітерація (everyone loves the coronapocalypse [9, с. 1]. Усім подобається коронапокаліпсис. Changes in pediatric infections during the COVID-19 pandemic: «a quarantrend for coronials»? [7, с.1]. Зміни педіатричних інфекцій під час пандемії COVID-19: карантренд для покоління короніалів?). Також можна використовувати спосіб калькування для перекладу (I saw people using the term «blurday» since people are losing track of what day it is during the coronavirus crisis, but I am surprised that it has been listed on Urban Dictionary since 2008 [11, с. 1]. Я бачив, як люди використовують термін «помутнілок» оскільки люди втрачають уявлення про те, який це день тижня під час коронавірусної кризи, але я здивований що його вказали на Urban Dictionary ще у 2008. Welcome to the Covidian Era [8, с. 1]! Ласкаво просимо до Ковідної епохи!). Для слів у яких немає відповідника і в тому випадку, якщо не можна використати інший спосіб перекладу, то в такому випадку можна зробити описовий переклад (people with long Covid “were less likely to be employed full time and more likely to be unemployed” due to the “presence of cognitive symptoms,” according to a recent study in the medical journal JAMA Network Open [6, с. 1]. Згідно з дослідження у медичному журналі JAMA Network Open, люди, що хворіли на ковід протягом довгого часу «з меншою ймовірністю працювали повний робочий день і частіше були безробітними» через «наявність когнітивних симптомів»). Останнім є варіант злиття слів (Isodesk is the workplace you've improvised to look good on video, in confinement [4, с. 1]. Ізоляційний стіл – це робоче місце, яке ви облаштували так, щоб добре виглядати на відео в умовах ізоляції. In the name of making your solo cocktail session special, we've rounded up some of the tastiest (and easiest) "quarantinis" to enjoy while standing at least six feet away from other people [10, с. 1]. Що зробить ваш сольний коктейль особливим, ми зібрали кілька найсмачніших (і найпростіших) «карантіні», якими можна насолоджуватись, стоячи принаймні на відстані шести футів від інших людей.

Не дивлячись на те, що пандемія спричинена коронавірусом принесла багато бід суспільству, проте можна прийти до висновку, що навіть при такій складній ситуації мов англійська мова розвиваються та поповнюються новими словами, природу яких необхідно надалі досліджувати, адже утворення коронавірусних неологізмів підтверджує мобільність та здатність англійської мови швидко реагувати на світові зміни та глобальні події.

Список літератури

1. Жулінська М. О. Неологізми періоду пандемії як відображення суспільної свідомості. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2021. С. 65-69.
2. Крамар Н. А. Словник англomовних неологізмів ХХІ століття. «Інтерсервіс». Київ. 2022. С. 196-205.
3. Скибицька Н. В. Лексика пандемії у сучасному англomовному медіа просторі. Науковий вісник Черновецького НУ ім. Юрія Федьковича. Серія «Філологія». В. 831-832. 2021. С.282-283.
4. CBC Radio. Covidiot? Quarantinis? Linguist explains how COVID-19 has infected our language | CBC Radio C. 1. ULR: <https://www.cbc.ca/amp/1.5540914>
5. CNN. Could you still have Covid-19 if you have symptoms but test negative? A medical analyst weighs in | CNN. C. 1. ULR: <https://edition.cnn.com/2023/02/08/health/coronavirus-test-omicron-vaccine-wellness/index.html>
6. CNN. Covid passports could deliver a 'summer of joy,' Denmark hopes | CNN. C. 1. ULR: <https://edition.cnn.com/travel/article/covid-19-vaccination-passports-denmark/index.html>
7. PubMed. Changes in pediatric infections during the COVID-19 pandemic: “a quarantrend for coronials”? C. 1. ULR: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33649911/>
8. Reliance – High Tech. Welcome to the Covidian Era! - Reliance - High Tech. C. 1. ULR: <https://www.reliancehightech.co.uk/blog/article/welcome-to-the-covidian-era/>
9. TechCrunch. Everyone loves the coronapocalypse. C. 1. ULR: <https://techcrunch.com/2020/02/02/everyone-loves-the-coronapocalypse/>
10. Town and Country. 10 "Quarantinis" to Drink While Social Distancing. C. 1. ULR: <https://www.townandcountrymag.com/leisure/drinks/g31900654/quarantini-cocktail-recipes/>
11. Twitter. C. 1. ULR: https://twitter.com/sos_jr/status/1251625324313444353?ref_src=twsrc%5Etfw

СКОВОРОДИНСЬКА КОНЦЕПЦІЯ «СРОДНОЇ ПРАЦІ» ЯК ФІЛОСОФСЬКЕ ПІДГРУНТЯ СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ В УКРАЇНІ

Габрієлян А.А.

кандидат філософських наук
Придунайська філія
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Городніченко І.С.

кандидат історичних наук
Придунайська філія
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Мірошниченко О.В.

кандидат економічних наук
Придунайська філія
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

В умовах сучасних викликів стандартні теорії мотивації в Україні втрачають ефективність. Стаття обґрунтовує потенціал концепції "сродної праці" Г. Сковороди як філософської основи для гуманізації управлінських практик та підвищення залученості персоналу, що відповідає національній ментальності.

Філософська система Григорія Сковороди, що є підґрунтям для його етичних та педагогічних настанов, базується на оригінальній онтологічній моделі. Ключем до її розуміння є вчення про "три світи" та "дві натури". На думку мислителя, усе суще складається з трьох взаємопов'язаних реальностей: макрокосму (Всесвіт), мікрокосму (людина) та світу символів (Біблія), який виступає сполучною ланкою, що містить у собі образи та знаки перших двох світів [9, с. 51].

Однак фундаментальним для Сковороди є не так поділ на світи, як усвідомлення їхньої подвійної природи. Кожен із цих світів має дві "натури": зовнішню — видиму, матеріальну, тлінну, — і внутрішню — невидиму, духовну, вічну. Зовнішня натура є лише тінню, "ризою" істинної, внутрішньої сутності. Так, у людині (мікрокосмі) філософ розрізняє "тілесного чоловіка", видимого й тимчасового, та "справжню людину" — її духовне, невидиме серце, її істинну суть.

Саме цей дуалізм визначає головне завдання людського життя — самопізнання. На думку Сковороди, шлях до щастя лежить не через зміну зовнішнього світу, а через пізнання своєї внутрішньої, невидимої натури [6, с. 120]. Ігнорування цієї сутності та життя лише за законами видимої, матеріальної дійсності прирікає людину на неспокій, нудьгу та страждання. Таким чином, онтологічна модель Сковороди безпосередньо підводить до антропологічної

проблематики: перш ніж знайти своє місце у світі, людина повинна знайти себе, почути голос свого серця та пізнати свою "сродність", що є проявом її істинної, внутрішньої природи.

Визначивши самопізнання як головне завдання людського життя, Григорій Сковорода ставить наступне логічне питання: що саме людина повинна віднайти у своїй "внутрішній", істинній природі? Відповіддю на це є центральне поняття його етики — "сродність" (спорідненість, відповідність). Це не просто навичка чи професія, а вроджена схильність, природний дар та покликання, що є ядром особистості. На думку філософа, кожна людина від народження має "сродність" до певного виду діяльності, так само як птах народжений для польоту, а риба — для плавання.

Інструментом для пізнання власної "сродності" виступає "серце". У філософії Сковороди серце — це не стільки орган емоцій, скільки осередок "внутрішньої людини", центр інтуїтивного знання та духовних прагнень. Пізнати свою "сродність" означає "послухати своє серце", заглибитися в себе, відкинувши зовнішній тиск суспільних очікувань, моди чи прагнення до марної слави.

Саме життя у злагоді з цим внутрішнім покликом і є, за Сковородою, шляхом до справжньої самореалізації та гармонії. Коли людина займається справою, до якої не має природного хисту (веде "несродне" життя), вона вступає у конфлікт із власною природою, що неминуче породжує внутрішній неспокій, нудьгу та нещастя. І навпаки, реалізація своєї "сродності" наповнює життя сенсом, робить його цілісним та гармонійним [5, с. 119]. Таким чином, поняття "сродності" стає ключовим містком між абстрактним завданням самопізнання та його практичним втіленням у повсякденній діяльності, тобто у "сродній праці".

"Сродна праця" є логічним і практичним вінцем вчення Сковороди про самопізнання та "сродність". Якщо "сродність" — це усвідомлення свого природного покликання, то "сродна праця" — це безпосередня реалізація цього покликання в житті. На думку мислителя, діяльність, що відповідає внутрішнім нахилам людини, є найвищим благом і єдиним шляхом до щастя.

Ключова особливість цієї концепції полягає в тому, що цінність такої праці полягає не стільки в її кінцевому результаті (багатстві, славі, посаді), скільки в самому процесі, який приносить глибоке моральне задоволення та радість. Сковорода влучно формулює цей принцип у своєму відомому афоризмі: "Солодкий тому труд, котрий є сродний" [7, с. 548]. Це означає, що робота за покликанням перестає бути обтяжливим обов'язком і перетворюється на джерело енергії та натхнення.

У цій філософській системі матеріальна винагорода та суспільне визнання є вторинними, природними наслідками гармонійної діяльності, але ніколи не її самоціллю. Гонитва за зовнішніми атрибутами успіху, ігноруючи внутрішнє покликання, веде до "несродної" праці, яка, за Сковородою, є джерелом нудьги, туги та духовного занепаду. Більше того, коли кожна людина займає своє природне місце і виконує свою справу з любов'ю, усе суспільство перетворюється на гармонійний організм, де кожен приносить найбільшу користь.

Для того, щоб оцінити глибину та актуальність концепції "сродної праці", необхідно розглянути її в контексті еволюції наукових поглядів на мотивацію персоналу. Управлінська думка пройшла значний шлях від спрощених моделей "економічної людини" до складних гуманістичних концепцій, що дивним чином перегукуються з ідеями українського філософа.

Основи сучасного розуміння мотивації були закладені в середині ХХ століття змістовними теоріями, які намагалися визначити, що саме спонукає людину до дії. Найбільш впливові серед них наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика ключових теорій змістовної мотивації

Теорія / Автор	Основна ідея	Ключові фактори мотивації
Ієрархія потреб (А. Маслоу)	Людська мотивація базується на послідовному задоволенні ієрархічно організованих потреб.	<i>Базові потреби:</i> фізіологічні, безпека. <i>Потреби вищого порядку:</i> соціальні, повага, самоактуалізація.
Двофакторна теорія (Ф. Герцберг)	Фактори, що викликають незадоволеність, та фактори, що викликають задоволеність, є різними.	<i>Гігієнічні (утримують):</i> зарплата, умови, безпека. <i>Мотиватори (спонукають):</i> досягнення, визнання, суть роботи.
Теорії Х та Y (Д. МакГрегор)	Стиль управління залежить від уявлень менеджера про природу працівника.	<i>Теорія Х (зовнішня мотивація):</i> примус, контроль, гроші. <i>Теорія Y (внутрішня мотивація):</i> відповідальність, самоспрямування.

Джерело: складено на основі [3, с. 45-78]

Ці класичні теорії вперше змістили фокус з виключно матеріального стимулювання на внутрішній світ людини, визнавши важливість її психологічних потреб у зростанні та самовираженні.

Сучасні підходи до мотивації роблять ще більший акцент на внутрішніх, психологічних аспектах праці, досліджуючи, як формується внутрішня мотивація.

Теорія самодетермінації (Е. Десі та Р. Райан): Одна з найвпливовіших сучасних теорій стверджує, що для внутрішньої мотивації та психологічного благополуччя людині необхідно задовольнити три вроджені потреби: автономію (відчуття контролю над власним життям та вибором), компетентність (відчуття ефективності та майстерності у своїй справі) та причетність (відчуття зв'язку з іншими людьми).

Теорія потоку (М. Чиксентміхай): Ця концепція описує "потік" як оптимальний психологічний стан повного занурення в діяльність, коли людина максимально сконцентрована, відчуває задоволення від процесу та втрачає відчуття часу. Такий стан виникає, коли складність завдання відповідає рівню навичок людини.

Концепція залученості (Employee Engagement): У сучасній HR-практиці це поняття означає не просто задоволеність, а глибокий емоційний та інтелектуальний зв'язок працівника з компанією та своєю роботою, що спонукає

його докладати додаткових зусиль з власної волі. Залученість прямо пов'язана з відчуттям сенсу та мети своєї діяльності [3, с. 112].

Ці теорії демонструють, що сучасний менеджмент дедалі більше визнає: найпотужнішим мотиватором є не зовнішній тиск чи винагорода, а внутрішнє прагнення до майстерності, автономії та осмисленої діяльності.

Застосування цих теорій в Україні має свою специфіку, зумовлену низкою унікальних факторів. Повномасштабне вторгнення кардинально змінило систему цінностей та пріоритетів. Поряд з базовою потребою в безпеці та стабільності, на перший план вийшли фактори нематеріальної мотивації: сенс роботи (можливість бути корисним країні, долучитися до перемоги), психологічна підтримка в колективі та ціннісна єдність з роботодавцем.

Водночас український менеджмент все ще частково долає спадщину радянської адміністративної системи з її акцентом на зовнішньому контролі (Теорія Х). Цей підхід вступає у конфлікт з європейським вектором розвитку та запитамі нового покоління фахівців, для яких свобода, гнучкість, розвиток та можливість впливати на процеси (автономія) є ключовими цінностями. Таким чином, в Україні склалося унікальне середовище, де існує гострий запит на гуманістичну, ціннісно-орієнтовану модель мотивації, яка б враховувала як глобальні тренди, так і національну ментальність [2, с. 118].

Аналіз філософської спадщини Григорія Сковороди та еволюції управлінської думки дозволяє провести глибокий компаративний аналіз, який розкриває як дивовижну прозорливість українського мислителя, так і унікальність його підходу. Цей аналіз дозволяє стверджувати, що концепція "сродної праці" є не просто історичним артефактом, а цілісною гуманістичною системою мотивації [8].

Ключові ідеї Сковороди, висловлені понад два століття тому, знаходять пряме відображення у найпрогресивніших теоріях мотивації XX та XXI століть. Точки перетину є очевидними:

1. Самореалізація як вища мета. Прагнення до "сродної праці" є, по суті, аналогом потреби в самоактуалізації за А. Маслоу. В обох концепціях людина досягає найвищого задоволення не через задоволення базових потреб, а через максимальне розкриття свого внутрішнього потенціалу та здібностей.

2. Внутрішні мотиватори. Ідея Сковороди про радість від самого процесу праці перегукується з теорією Ф. Герцберга. Радість, сенс, відповідність природі — це і є ті самі "мотиватори", які приносять глибоке задоволення, на відміну від "гігієнічних факторів" (грошей, умов), що лише усувають дискомфорт.

3. Автономія та компетентність. Основа "сродної праці" — добровільний вибір шляху відповідно до внутрішнього голосу ("серця") — є втіленням принципу автономії з теорії самодетермінації. А сама насолода від майстерного виконання справи, до якої є хист, відповідає потребі в компетентності.

Як Сковорода, так і сучасні гуманістичні теорії сходяться на тому, що найпотужнішим джерелом людської енергії є внутрішня, а не зовнішня мотивація, що базується на прагненні до сенсу, майстерності та самовираження.

Попри численні паралелі, існують і фундаментальні відмінності, що підкреслюють унікальність філософії Сковороди.

1. Джерело покликання. Сучасні теорії розглядають мотивацію переважно в психологічній площині (потреби, когнітивні установки). У Сковороди ж "сродність" має виразний духовно-етичний, майже сакральний вимір. Це не просто психологічна схильність, а божественне покликання, іскра Творця в людині.

2. Розуміння успіху. У західній управлінській парадигмі успіх найчастіше вимірюється зовнішніми, об'єктивними критеріями: кар'єрне зростання, досягнення KPI, матеріальний статок. Для Сковороди успіх — це суто внутрішній стан гармонії та злагоди зі своєю природою, незалежно від зовнішнього визнання.

3. Роль матеріальної винагороди. Якщо в сучасних теоріях гроші є важливим (хоча і не завжди мотивуючим) фактором, то у Сковороди їхня роль зведена до мінімуму. Вони є лише побічним продуктом правильно обраного шляху, а гонитва за ними як за самоціллю неминуче веде до "несродної" та нещасливої праці.

Ці відмінності систематизовано в таблиці 2.

Таблиця 2.

Компаративний аналіз концепції "сродної праці" та сучасних теорій мотивації

Критерій порівняння	Концепція "сродної праці" Г. Сковороди	Сучасні гуманістичні теорії мотивації (узагальнено)
Мета праці	Досягнення щастя та гармонії через реалізацію покликання.	Самоактуалізація, досягнення цілей, професійне зростання.
Джерело мотивації	Внутрішнє, духовне покликання ("сродність", голос серця).	Внутрішні психологічні потреби (в автономії, компетентності, причетності).
Роль матеріальної винагороди	Вторинна, наслідок "сродної" діяльності, а не її мета.	Важливий гігієнічний та/або мотивуючий фактор.
Розуміння успіху	Внутрішній стан: життя у злагоді зі своєю природою.	Переважно зовнішній стан: кар'єра, визнання, результат.
Основний фокус	Духовно-етичний вимір особистості.	Психолого-поведінковий вимір особистості.

Джерело: складено на основі [2; 3]

Філософія Сковороди не заперечує досягнення сучасного менеджменту, а здатна їх суттєво поглибити, гуманізувати та адаптувати до українського контексту. Принципи "сродної праці" можуть стати ціннісним ядром для побудови ефективної та людиноцентричної системи мотивації [4, с. 215]. Цей підхід передбачає зміну парадигми: від управління "людськими ресурсами" до створення умов для розвитку людського потенціалу.

Практична інтеграція цих ідей можлива через переосмислення ключових HR-функцій:

- Рекрутинг та відбір. Акцент зміщується з оцінки виключно професійних навичок (hard skills) на ідентифікацію цінностей та природних схильностей кандидата. Головним стає питання не "Що ви вмієте?", а "До чого лежить ваша душа і чи збігається це з нашою місією?". Це дозволяє залучати в команду людей, для яких робота в компанії буде органічним продовженням їхньої "сродності".

- Адаптація та розвиток. Замість стандартних кар'єрних планів впроваджуються індивідуальні траєкторії розвитку, що базуються на талантах та інтересах співробітника. Компанія допомагає людині знайти саме ту роль, де її здібності розкриються найкраще, що веде до максимальної самореалізації та ефективності.

- Корпоративна культура. Формується середовище, що заохочує автономію, ініціативу та відповідальність. Культура, побудована на довірі, а не на контролі, дозволяє працівникам відчувати себе не просто виконавцями, а повноцінними співавторами спільної справи, отримуючи радість від самого процесу.

- Оцінка та мотивація. Система оцінки ефективності розширюється. Поряд із традиційними KPI (ключовими показниками ефективності) враховуються рівень залученості, особистісне зростання та внесок у створення позитивного клімату. Мотивація стає переважно внутрішньою, оскільки сама діяльність приносить людині задоволення та відчуття сенсу.

Такий підхід дозволяє змістити акцент з управління "людськими ресурсами" на створення умов для розвитку людського потенціалу. У центрі цієї моделі — не компанія, що використовує людину для досягнення цілей, а людина, яка реалізує себе через діяльність у компанії, цінності якої вона поділяє. Це створює найміцніший вид мотивації, що базується на синергії особистих прагнень та організаційних цілей.

Висновок Дослідження доводить, що концепція "сродної праці" Г. Сковороди є актуальним філософським підґрунтям для гуманізації мотивації в Україні [1, с. 145]. Вона не заперечує, а ціннісно доповнює сучасні теорії, фокусуючись на самопізнанні та пошуку сенсу. Інтеграція цих принципів є шляхом до побудови стійкої внутрішньої мотивації, що відповідає запитам часу та національній ментальності.

Список літератури

1. Горський В.С. Історія української філософії: Теоретичний курс, практичні вправи, тестові завдання: Підручник для студ. вищ. навч. закладів / Горський В.С., Кислюк К.В. – К: Либідь, 2004. – 271 с.
2. Катерина Откович Сродна праця у філософії Григорія Сковороди як концепція розвитку та формування цінностей впродовж життя. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2023. Випуск 48, с.113-119
3. Колот А. М., Цимбалюк С. О. Мотивація персоналу : підручник. Київ : КНЕУ, 2011. 397 с.

4. Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 367 с.
5. Наталія Дічек Людина і смисл її життя у творчості Г.Сковороди Український педагогічний журнал . 2022. № 3 с. 116-126
6. Попович М. В. Григорій Сковорода: філософія свободи. Київ : Наукова думка, 2007. 256 с.
7. Сковорода Г. С. Повна академічна збірка творів / за ред. Л. Ушкалова. 2-ге вид., стер. Харків : Майдан, 2016. 1400 с.
8. Ушкалов Л.В. Григорій Сковорода: символ духовної культури від давнини до сьогодення. Науково-освітній портал «Григорій Савович Сковорода» URL: <https://skovoroda.man.gov.ua/ua/article/hryhorii-skovoroda-symvol-dukhovnoi-kultury-vid-davnyny-do-sohodennia>
9. Чижевський Д. І. Філософія Г. С. Сковороди. Харків : Прапор, 2004. 272 с.

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ НЕОЛОГІЗМИ В ПАРАДИГМІ СУЧАСНОЇ ІНТЕГРАТИВНОЇ ЛІНГВОСТИЛІСТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО)

Голікова Наталія Сергіївна

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови

Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

У сучасній лінгвоукраїністиці спостерігаємо поглиблений інтерес до вивчення мови багатьох письменників, які залишили помітний слід в історії української літератури й нині торують власні творчі стежки до філософських таїн художнього слова. Застосування нових методів аналізу авторського тексту, нових підходів до інтерпретації мовних явищ дає змогу внаочнити новації митців у національній лінгвокультурі, виявити характер функціонування художньо-естетичної стильової норми української мови в ХХ – на початку ХХІ ст. [7, с. 20].

Проза П. Загребельного – знакова сторінка в історії української літератури, культури загалом, національної літературної мови, її багатогранного художнього стилю. Колоритні виражально-зображальні засоби ідіостилу письменника – це не лише феномен індивідуальної мовотворчості, а й невичерпне джерело збагачення літературної мови. У художньому дискурсі прозаїка дослідники виявляють мовні засоби, що формують його неповторний індивідуально-авторський стиль. Глибокий знавець традицій української літературної мови, її системної організації, закріпленої впродовж віків, П. Загребельний постійно прагнув до розширення лінгвокультурного «ландшафту» художніх текстів. Попри зацікавлення мовознавців тими чи тими складниками художнього дискурсу прозаїка, що виконують найрізноманітніші експресивно-естетичні функції, багато лінгвальних одиниць, які зафіксовані в прозових творах письменника, зокрема *індивідуально-авторські новотвори*, досі потребують чіткішої стилістичної диференціації та докладнішого обґрунтування в науковій площині сучасної лінгвоукраїністики.

Спираючись на власні спостереження й висновки, викладені в низці попередніх праць, що присвячені всебічному аналізу різнотипних індивідуально-авторських новотворів [див. 1–7], у цьому дослідженні ставимо за мету актуалізувати низку *лексико-граматичних неологізмів* П. Загребельного, функціонально виразних у вертикальному контексті мовотворчості письменника. У межах сучасної лінгвонеології їх переважно кваліфікують як *потенційні слова (потенціоналізми)* – неолексеми, утворені незвичним (раніше не апробованим) поєднанням тих чи тих узувальних морфем або основ на зразок закріплених у лінгвальній системі словотвірних моделей і типів [3, с. 23]. У мовостилі П. Загребельного категорію оказіональності репрезентують

численні індивідуально-авторські іменники, прикметники, дієслова, прислівники, що переважно виконують емоційно-оцінну функцію. Наприклад: *...чоловік живе серед заліза й надтвердих матеріалів, тут тонкощі – зайва розкіш, [...] тож хай живе **слонячість, носороговість, бегемотовість*** [10, с. 197]; *...вважали (імператори) вкрай образливим для себе, якщо їх не визнавали мудрецями, **богонатхненними** керівниками, безгрішними суддями діл Божих і людських* [9, с. 278]; *Зоя таки **зморгалася** з молодим пафлагонцем Константином...* [9, с. 612]; *...намагалися захватися за марними словами від того, що заволодівало ними дедалі дужче, **стосильно, тьмасильно*** [12, с. 180–181] та багато ін.

Звертаємо увагу на потенційні дієслова, що здебільшого відповідають сучасним тенденціям розвитку української мови й можуть підсилити потенціал літературного стандарту. Принагідно зауважимо, що, на відміну від багатьох індивідуально-авторських іменників, які відбивають нормативне словотворення, дієслівні потенціоналізми передусім потребують систематизації у зв'язку з узуальним формотворенням [3, с. 55]. До індивідуально-авторських новотворів такого зразка вналежнюємо:

1) дієслова-потенціоналізми, що репрезентують явище перфективації, тобто вираження значення dokonаного виду за допомогою префіксів, які приєднують до дієслів, що їх прийнято вживати як безпрефіксальні граматичні форми недоконаного виду (*зідентифікувати, здемонструвати, знормалізуватися, сканітулювати, скласифікувати* та ін.);

2) неодеривати, що оприявнюють процеси суфіксальної імперфективації (*видрібцювувати, вичаровувати, вифантазовувати, домеханізовувати, спримітивізовувати* тощо);

3) індивідуально-авторські пасивні дієприкметники минулого часу (*вихитрений, відмислений, засеймований, осіромашений, розбалаканий* та багато ін.);

4) активні дієприкметники минулого часу, що, віддзеркалюючи нормативну модель формотворення, водночас демонструють okazіональне поєднання кореневих морфем з афіксальними (*зачамрілий, збаламутілий, збаранілий, злагіднілий, пропітнявілий* та деякі ін.);

4) потенціоналізми – безособові предикативні форми на *-но, -то* (*допускано, занаряджено, називано, пошлюблено, розкричувано* тощо).

На нашу думку, із-поміж численних індивідуалізмів, які є результатом авторських словопошуків і мовних експериментів, на особливу увагу заслуговують активні дієприкметники минулого часу, що, як і всі зазначені лексико-граматичні неологізми, є стилістично значущими в художньому дискурсі П. Загребельного, а втім, досі не потрапили в поле зору дослідників. У лінійних контекстах історичних романів та творів про сучасність вони відіграють роль стилістем і мають основне призначення – характеризувати психічний стан тих чи тих персонажів у певних ситуаціях, наприклад: *...те, що йшло поперед Жирового Валета, [...] володарювало [...] над просторами і загубленим серед них **збаранілим** і засліпленим од такого видива капітаном Сміяном* [11, с. 211];

...але тут виник дядько Обеліск, засапаний і збаламутілий, мовчки розкинув руки, тоді показав униз [8, с. 424]; Розтроцивши мало не всю Європу, вони (німці), вже розгромлені, [...] галасували ще про якусь [...] зброю відплати, яку ось-ось мав дарувати їм їхній збісілий фюрер [12, с. 92] тощо.

Відомо, що в морфологічній системі української мови активні дієприкметники минулого часу відбивають наслідки тривалих історичних змін, що істотно позначилися на становленні загальної формотвірної парадигми дієслів. У давні часи досліджувані граматичні форми мали у своїй структурі суфікс *-ъи/-въи-*, але, як засвідчують пам'ятки староукраїнської мови, поступово вони занепадали. Згодом, починаючи з XVIII ст., на їх місці постали форми активних дієприкметників минулого часу із суфіксом *-л-*, що тяжіють до давніх невідмінюваних дієприкметників на зразок *несль, зналь*, які й сьогодні збереглися у граматичних формах минулого часу та наказового способу (*нес-л-а, зна-л-а; нес-л-а б, зна-л-а б*).

У сучасній українській літературній мові зафіксовано дуже багато активних дієприкметників минулого часу, що називають ознаку за дією. За формально-граматичними ознаками, вони характеризуються наявністю дієслівних граматичних категорій активного стану, минулого часу, доконаного виду. Наприклад: *змарнілий, посивілий, вицвілий, стихлий, зів'ялий* тощо, тобто «той, хто/що змарнів, посивів, вицвів, стихнув, зів'яв». Утім, як і активні дієприкметники теперішнього часу на кшталт *гарячий, колючий, блискучий, лежачий, пекучий*, численні активні дієприкметники минулого часу втратили функціонально-семантичний зв'язок з дієсловом і здебільшого поповнили лексико-граматичну систему прикметників.

Узуальні та індивідуально-авторські активні дієприкметники, які функціонують у прозових творах П. Загребельного, загалом відбивають загальномовні тенденції щодо їх переходу у граматичний розряд прикметників, оскільки в лінійних контекстах найчастіше постають як атрибутивно-характеризувальні словоживання. У структурі їхніх лексичних значень нейтралізуються семи 'дія', 'стан', 'процес'.

Отже, численні потенційні дієслівні форми, що маркують художній дискурс П. Загребельного, засвідчують мовне чуття автора до вибору шляхів розвитку української мови, зокрема пізнання тенденцій активізації її граматичних явищ упродовж кількох останніх десятиліть. Починаючи з 60-х рр. XX ст., письменник актуалізував численні формовживання в межах граматичних категорій виду, стану, особовості / безособовості, що здебільшого відповідають сучасному мовно-літературному стандарту, істотно урізноманітнив мову художньої літератури стилістемами, які є потенційно наближеними до загальноновживаних лінгвальних одиниць. Перспективним вбачаємо подальше вивчення лексико-граматичних новотворів П. Загребельного в площині інтегративної лінгвостилістики, а також у межах низки дисциплін антропоцентричного спрямування – лінгвопрагматики, лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, лінгвоконцептології.

Список літератури

1. Голікова Н. Індивідуально-авторські новотвори в мовостилі Павла Загребельного. *Культура слова*. Київ: ВД Дмитра Бураго, 2017. Вип. 87. С. 129–144.
2. Голікова Н. С. Мова художньої прози Павла Загребельного: від слова до концепту. Дніпро: Акцент ПП, 2018. 432 с.
3. Голікова Н. С. «Мовні експерименти» в романі «Стовпо-творіння» П. Загребельного. *Наукові записки національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2015. Вип. 53. С. 66–69.
4. Голікова Н. Мовні експерименти Павла Загребельного. *Культура слова*. Випуск 90. Київ: ВД Дмитра Бураго, 2019. С. 18–29.
5. Голікова Н. С. Оказіональні антропоніми в художньо-літературному дискурсі (на матеріалі романістики П. Загребельного). *Наукові записки. Серія: Філологія (мовознавство)*. Вінниця, 2015. Вип. 21. С. 234–238.
6. Голікова Н. С. Семантико-дериваційні інновації в романі П. Загребельного «Брухт». *Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках. Материалы II Международной научной конференции*. Дніпропетровськ: «Пороги», 2005. С. 82–85.
7. Голікова Н. С. Художній дискурс П. А. Загребельного: лінгвокогнітивний і прагмастилістичний аспекти: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01. Київ, 2019. 530 с.
8. Загребельний П. А. Вигнання з раю: Романи. Київ: Рад. письменник, 1986. 456 с.
9. Загребельний П. А. Диво: Роман. Харків: Фоліо, 2006. 638 с.
10. Загребельний П. А. Твори в шести томах, т. 6. Київ: «Дніпро», 1981. 560 с.
11. Загребельний П. А. Тисячолітній Миколай: Роман: Ч. I. Харків: Фоліо, 2003. 399 с.
12. Загребельний П. А. Юлія, або Запрошення до самовбивства: Роман. Харків: Фоліо, 2003. 351 с.

РОЛЬ МЕДІА ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ОВОЛОДІННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Зайд Мирослава Миколаївна

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти Одеського
національного університету імені І. І. Мечникова

Вступ. Сучасна лінгвістична освіта в Україні розвивається у контексті глобалізаційних процесів, що зумовлює підвищення вимог до рівня володіння іноземними мовами. Від майбутніх фахівців вимагається не лише граматична чи лексична компетентність, а й уміння критично аналізувати медіатексти, розуміти соціокультурні контексти комунікації та застосовувати мову в автентичних умовах. Медіалінгвістика як міждисциплінарна галузь поєднує лінгвістику, журналістику, комунікативістику та соціологію, зосереджуючись на вивченні мови медіа. Виконання студентами медіалінгвістичних досліджень у процесі навчання англійської мови створює умови для формування соціолінгвістичної компетенції, розвитку навичок критичного мислення, аналітичного сприйняття інформації та креативного мовлення.[1]

Мета роботи – дослідити роль медіалінгвістичних досліджень студентів у процесі оволодіння ними англійською мовою та визначити їх вплив на формування соціолінгвістичної компетенції.

Основний виклад. Медіалінгвістичні дослідження передбачають аналіз текстів сучасних англійських медіа: статей, новин, постів у соціальних мережах, реклами, подкастів тощо. Така діяльність стимулює студентів до занурення у природне мовне середовище та розкриває особливості функціонування англійської мови у різних комунікативних ситуаціях. Згідно з науковими підходами (О. Семенюк, Н. Задорожна, А. Крисанова), соціолінгвістична компетенція охоплює знання мовних норм, варіантів мовлення, уміння адаптувати мовленнєву поведінку до ситуації спілкування та культурного контексту. Виконання студентами завдань медіалінгвістичного характеру сприяє практичному оволодінню цими аспектами.[2]

Особливу увагу слід приділити аналізу жанрового різноманіття медіатекстів, адже кожен жанр — новини, реклама, інтерв'ю, подкаст чи відеоблог — має власні мовні закономірності та комунікативні стратегії. Досліджуючи їх, студенти розвивають уміння розпізнавати стилістичні особливості англійської мови, опановують сучасні розмовні та професійні вирази.

Завдяки цьому формується не лише мовна, а й соціо-культурна компетенція, що дозволяє розуміти соціальні підтексти медійного дискурсу.

Крім того, медіалінгвістичний підхід дає змогу інтегрувати у процес навчання міждисциплінарні знання: психологію сприйняття інформації, теорію комунікації, культурологію. Такі зв'язки поглиблюють інтерес студентів до англійської мови, оскільки вони бачать її як живий інструмент міжкультурної

взаємодії, а не лише предмет вивчення. Дослідження сучасних медіатрендів англomовного світу формує у студентів глобальне мислення, навички критичного оцінювання інформації, медіаграмотність і толерантність до різних точок зору.

До найефективніших форм роботи належать:

1. Аналіз автентичних медіатекстів
2. Створення власних медіапродуктів
3. Проєктна діяльність
4. Дискусії та дебати на основі медіаматеріалів

У процесі дослідження медіатекстів студенти навчаються не лише мовним структурам, а й культурним кодам, соціальним реаліям, стилістичним відтінкам висловлювань. Це сприяє розвитку мовленнєвої гнучкості, уміння вести комунікацію відповідно до ситуації та співрозмовника.[3]

Висновок. Отже, медіалінгвістичні дослідження відіграють важливу роль у процесі навчання англійської мови, оскільки вони поєднують мовну практику з аналізом реальних комунікативних ситуацій. Залучення студентів до дослідження медіатекстів сприяє підвищенню мотивації до навчання, розвитку критичного мислення, удосконаленню соціолінгвістичної компетенції та підготовці до професійного спілкування в глобалізованому світі. Більше того, виконання таких завдань допомагає студентам розуміти соціальні функції мови, розвивати навички міжкультурної взаємодії та адаптації до різноманітних комунікативних контекстів. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку методичних рекомендацій для викладачів щодо інтеграції медіалінгвістичних завдань у курси англійської мови для студентів нефілологічних спеціальностей.

Список літератури:

1. Семенюк О. Медіалінгвістика: теорія та практика навчання. — Київ: ВЦ «Академія», 2020.
2. Концепція розвитку англійської мови в закладах вищої освіти України. — МОН України, 2021.
3. Zadorozhna N. Media Linguistics in EFL Teaching: Integrating Critical Thinking and Communication Skills // Journal of Language Education, 2022.

ПАЛІНФРАЗІЯ В СУЧАСНОМУ МОВЛЕННІ

Форманова Світлана Вікторівна,

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри «Іноземні мови та переклад»,
Одеський національний морський університет

На сучасному етапі розвитку мовознавства найбільшу увагу науковців привертає явище палінфразії, де значну увагу в мовленні приділено словам-паразитам, якими послуговуються не лише в певних субкультурах, а й представники органів державного управління, журналісти, студенти, пересічні громадяни тощо.

Палінфразія – це лінгвістичне явище, що проявляється в частому або навмисному повторенні слів, фраз чи дискурсивних маркерів у висловлюванні. Великий тлумачний словник сучасної української мови пропонує таке визначення: «-ї, ж., мед. Патологічно часте повторення певних слів або фраз у реченні» [1].

У більш широкому вжитку палінфразію часто відносять до групи слів- або фраз-паразитів, які заповнюють паузи, пом'якшують висловлювання або виступають маркерами стилю мовлення. Деякі мовознавці відносять ці вербальні маркери до спонтанної мови і визначають їх як такі, що *заповнюють паузи, слова-замінники, зайві слова, слова-паразити* [2: 192].

Спостерігаючи за мовленням студентів, визначаємо низку таких слів: *блін, як би, так, таки-да, капєц, короче, типу, по ходу, в принципі, йо-мойо, фігня, фіглі-міглі, йоклмн, йопрст, йоксель-моксель, йоханий бабай, йошкін кот, йолки-моталки, йолки-зельоние, йоперний театр* та ін.

Звернімо увагу на слово, яке часто вживають у не властивих йому контекстах, – «це *типу* (*Я типу тебе кохаю. Ну, ти типу крутий*). Цей сленгізм, що в останнє десятиріччя рясно засмічує розмовну українську мову, так само, як і його «товариш» *як би* свідчить про невпевненість в тому, що людина робить, говорить» [2: 193].

Слово-паразит *капєц* виникло завдяки лексико-семантичній контамінації вже дещо застарілого предикативного слова *капуть*, що має в розмовній мові значення «*смерть, кончина*» [2: 193] і відомого телесеріалу «Маргоша». Воно стало популярним не лише у молодого покоління, ним часто послуговуються досвідчені люди й високопосадовці. Використання в мові цього слова свідчить про песимістичне ставлення мовця до дійсності.

Отже слова-паразити засмічують мовлення й ускладнюють сприйняття інформації.

В комунікативному середовищі слова-паразити виконують такі функції:

1. Комунікативно-дискурсивна: слова-паразити (наприклад, *типу, як би, короче, в принципі, насправді*) можуть виконувати функцію пом'якшення твердження, маркування невпевненості, паузи для пошуку формулювання або прагнення до імітації певного стилю.

2. Психолінгвістична: часте повторення може відображати когнітивний процес — спробу «купити» час під час формулювання думки або звичку, закріплену в мовленнєвій практиці.
3. Соціолінгвістична: маркери-повторення можуть бути елементом ідентифікації в субкультурі (молодіжні групи, окремі естетичні спільноти) або модерним стилістичним знаком у блогерській та медійній комунікації. Звернімо увагу на те, як вони з'являються та, який вплив вони здійснюють на сучасне мовлення.

У теле- та радіоефірах, інтернет-блоггах і ток-шоу палінфразія помітна у вигляді повторюваних дискурсивних маркерів і словосполучень. Аналіз публічних транскриптів показує, що маркери *як би, ну, в принципі, типу* часто повторюються в усній мові учасників дискурсу, що впливає на сприйняття змісту та стилю мовлення. Це підтверджено в корпусних і транскрипційних дослідженнях української розмовної мови.

В окремих молодіжних субкультурах (наприклад, субкультура *мережевих стримерів, rep/xip-хоп сцена, деякі інтернет-ком'юніті*) повторення певних маркерів або «фішок мови» може стати ідентифікатором групи (лінгвістичний клей), навмисним елементом іміджу або прийомом сценічної/публічної поведінки. Дослідження молодіжних мовних практик фіксують групові варіанти слів-паразитів та їхню функціональну роль у спілкуванні.

Палінфразія впливає на зрозумілість повідомлення, стилістичну якість тексту/урочистого мовлення і може змінювати сприйняття мовця як компетентного чи, навпаки, — невпевненого. Педагогічні рекомендації з культури мовлення й редагування медійних текстів наголошують на потребі усвідомлення та контролю таких маркерів.

Розглянемо приклади палінфразії та варіанти їх усунення:

1. Оригінал (поширений у ЗМІ): *«Ну, типу, як би, президент сказав, що...»*. —
Виправлений варіант (концентрація змісту): *«Президент заявив, що...»*.

Видалення дискурсивних маркерів підвищує чіткість і вагу повідомлення; маркери *ну/типу/як би* тут виконують функцію пом'якшення й відволікають увагу від інформативного ядра.

2. Оригінал (блогер, субкультура стримерів): *«Я, ну, короче, здається, сьогодні вийде новий альбом, типу, розірве все»*. —
Виправлений варіант (стильова збереженість + менше паразитів):
«Сьогодні має вийти новий альбом — очікується великий резонанс».

Якщо ми хочемо зберегти молодіжний тон, достатньо одного експресивного маркера; надмірні повтори роблять промову менш професійною. Але в сценічних або аутентичних матеріалах субкультури надмірне повторення може бути навмисним стилістичним прийомом і не підлягає «вилученню».

3. Оригінал (транскрипт ток-шоу): *«Як би, ну, по суті, ми бачимо, що...»*. —
Виправлений варіант: *«По суті, ми бачимо, що...»*.

Маркери *як би* й *ну* — наповнюють мислення. В публічному дискурсі їх треба зменшувати для підвищення переконливості висловлювання.

Існує теорія, що слово-паразит, яке живе в лексиконі людини, може

розповісти про суть її мислення, натуру й бачення світу. Якщо людина вживає слово-паразит *на самому ділі*, це означає, що вона бажає відкрити людям очі на правду життя. *Самі розумієте* – це класичний приклад «маленької» людини – боязкої, яка постійно перед усіма вибачається. Людина, яка вживає слово *просто*, вважає, що в житті все повинно бути просто, розумно, навіть банально – і ніяких труднощів. *Короче* – людина не схильна до спілкування, вона не любить розмови, тому хоче скоротити свою мову. Проте через це нескінченне *короче* ефект досягається зворотний [2: 193].

Результати дослідження засвідчують, що палінфразія (надмірне повторення маркерів, «слова-паразити», повтори структур) є системним мовним явищем, яке в сучасному українському медійному та субкультурному дискурсі виконує одночасно кілька важливих функцій і має як позитивні, так і негативні наслідки.

В молодіжних субкультурах і в інтернет-ком'юніті повтори *типу, як би, короче, ну, в принципі* поширені значно більше, ніж у формальному мовленні. Цьому сприяє швидка усна комунікація, імпровізація, імітація зразків із популярної культури (блогери, стримери, реп), прагнення до групової ідентифікації, прагматичні потреби, як-от: заповнення пауз, пошук слова.

Повторення працює як маркер належності (лагідний «код» для своєї аудиторії), як сценічний прийом (виклик емоційної реакції) і як стратегія самопрезентації (невимушеність, «автентичність»). У деяких випадках надмірна палінфразія цілеспрямовано використовується як частина іміджу.

В медійному дискурсі палінфразія має небажаний ефект: знижує ясність повідомлення, послаблює аргументацію, створює враження невідповідності чи невпевненості в мовця. Водночас у неформальних форматах ЗМІ (блоги, лайв-трансляції, «автентичні» інтерв'ю) такі маркери іноді сприймаються як засіб наближення до аудиторії.

Усе це призводить до таких наслідків:

- *негативні*: знижена точність передавання інформації, зменшення стилістичної ваги тексту/висловлювання, ризик дискредитації мовця в офіційних контекстах;
- *позитивні/нейтральні*: посилення емпатії й залучення цільової аудиторії в субкультурному середовищі; маркери швидкого мислення й аутентичності у форматах, де це цінується.

Отже, палінфразія не є лише «помилкою». Це індикатор мовних процесів: адаптації мови до швидких цифрових форматів, зміни норм усної комунікації та формування нових соціальних ідентичностей.

Аби уникнути заповнення пауз небажаними маркерами, рекомендуємо:

- для журналістики та редакційних політик: надавати чіткі редакційні вказівки: виділяти жанри (офіційний репортаж vs. «аутентичне» інтерв'ю) і застосовувати різні норми;
- для редакційного цензу й копірайтингу: в новинах і аналітиці зменшувати повтори при збереженні автентичності цитат (коректне маркування усного мовлення);
- для викладання культури мовлення:

застосовувати вправи на усвідомлення власних маркерів (аудіозаписи, транскрибування, самокорекція);

– для тренінгів з риторики, ораторського мистецтва, публічних виступів: створити корпус транскриптів медіа та субкультурних дискурсів (YouTube, стріми, телешоу, подкасти) і порівняти частоту маркерів за жанрами та роками; провести соціолінгвістичні інтерв'ю, задля з'ясування мотивів використання палінфразії (ідентифікація vs. когнітивна функція).

Пропоновані рекомендації є важливими, оскільки палінфразія в сучасному українському мовленні – не просто мовна «погрішність», а багатовимірне явище. У молодіжних субкультурах і цифрових форматах вона часто є ресурсом ідентифікації та стилю; в класичних медіа й офіційних дискурсах вона знижує ефективність комунікації і вимагає свідомого редагування. Оптимальною стратегією є не заборона, а свідомий підхід: моніторинг, жанрова диференціація норм і навчання мовній свідомості як у медіа, так і серед молодіжних спільнот.

Для дослідників рекомендуємо побудувати корпус слів-паразитів: 500–1000 транскриптів із розбивкою за жанром і роком; здійснювати автоматичний підрахунок маркерів (скриптом): частота на 1 000 слів; трендовий аналіз за роками; зробити якісний аналіз: контекстна функція кожного маркера (пом'якшення, пауза, стиль); створити чекліст для обробки усних цитат (залишати автентичні маркери тільки в позначених жанрах).

Таким чином, слова-паразити – це своєрідні зв'язки, що міцно закріпилися в лексиконі людини, стали звичкою. Носій слів-паразитів, як правило, їх не помічає, але вони засмічують його мовлення, заважають сприймати інформацію. Більше того, вони витісняють унормовану мову, від чого зазнає певних втрат літературна мова як система.

Результати проведеного дослідження засвідчують, що явище палінфразії веде за собою деструкцію мовлення і стає очевидним в нашому суспільстві через такі чинники: 1) нехтування нормами й правилами української мови; 2) активне вживання слів іноземного походження; 3) збіднена мова СМС та електронних повідомлень, що просякається в повсякденне мовлення людей, журналістів, високопосадовців, представників субкультур та ін.; 4) сленгове мовлення, що засвідчує невпевненість реципієнта, нечіткість висловлень, невизначеність думок; 5) агресивність нації, яка проявляється на всіх рівнях комунікації.

Втім будь-яке спілкування – це довіра й повага до співрозмовника, бажання вислухати й бути почутим, необхідність володіння комунікативною культурою, правилами лінгвоекетику тощо.

Список літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Електронний ресурс URL:

<http://slovopedia.org.ua/93/53407/933733.html>

2. Цар І. М. Українське повсякденне мовлення в міському молодіжному середовищі: структура і функціонування. Київ: Наукова думка, 2021. 119 с.

3. Швидченко А. В. Слова-паразити в сучасному молодіжному мовленні. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2012. № 2 (4). С. 192-194.

ФІЛОСОФІЯ АДВОКАТСЬКОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ

Вадим Лаврівський

адвокат, аспірант кафедри філософії, публічного управління
та соціальної роботи, факультету соціології та управління,
Запорізького національного університету,
м. Запоріжжя, Україна,

Карім Ель Гуессаб

доктор філософських наук, професор кафедри
філософії, публічного управління та соціальної роботи,
факультету соціології та управління,
Запорізького національного університету,
м. Запоріжжя, Україна,

Філософська рефлексія об'єкту дослідження передбачає з'ясування його сутнісних характеристик та логіки розвитку. Діяльність адвоката складається з наступних елементів: - консультація клієнтів; - представництво в суді, захист інтересів клієнтів у правоохоронних органах; - збір та складання необхідних документів (розробка, написання заяв, скарг, позовів, договорів та інших юридичних документів); - захист у кримінальних справах (представництво клієнтів у кримінальних провадженнях); - допомога у врегулюванні конфліктів без судового процесу; - юридичний супровід бізнесу (консультування підприємств, господарських суб'єктів); - робота з державними органами (сприяння адвоката у вирішенні суперечок та проблем у взаємодії з державними установами та допомога в отриманні необхідних дозволів чи ліцензій). Важливе місце в роботі адвоката займає захист прав, свобод та законних інтересів особи, що звернулась до адвоката за допомогою або адвокат був призначений до клієнта з метою надання безоплатної правової допомоги людині в скрутних для неї обставинах життя.

Адвокатська діяльність торкається тільки порушення правових норм, правової девіації і в адвокатській етиці це знаходить зображення у вимозі до адвоката мати професійну майстерність і відповідну компетентність. Адвокатська діяльність має соціально-конструктивну спрямованість і пов'язана з зусиллями адвоката зберігати в суспільстві чинні правові норми, досягати справедливості у суспільних відносинах, захистити права і свободи людини.

Треба зазначити, що формування уявлень про можливості забезпечення та захисту прав людини обумовлено : - розвитком теорії договірного устрою держави, в якому розумні та справедливі закони створюють упорядкованість суспільних відносин та формують усвідомлення держави як загального блага; - осмисленням сутності свободи, розвитком теорії природного права, розумінням природної рівності всіх людей за природою; - розглядом права як інституту,

покликаного забезпечити рівність і свободу в людському суспільстві. Але в реальному суспільстві держава за допомогою обов'язкових для виконання всіма законами обмежує свободу людини, оскільки свобода індивіда, виражена у його правах, закінчується там, де починається свобода іншого індивіда. Максимальна реалізація прав і свобод людей у суспільстві за допомогою нормативно-правового регулювання виявляється дуже складним і неоднозначним в історичному розвитку. Людство дійшло висновку про те, що єдиним соціальним інститутом, здатним здійснити функцію необхідного та рівного обмеження абсолютної свободи, є право як загальна, необхідна та єдино можлива форма свободи людей. А адвокатура здійснює захист прав і свобод людини згідно з чинним законодавством, його розумінням та переліком прав та свобод індивіда. Обмеженість свободи людини в соціальному просторі є необхідною умовою спільної життєдіяльності людей і визначається тлумаченням права. Розуміння права включає соціально-філософські, юридичні аспекти. Різне ідеологічне супроводження розвитку соціальності дає різноманіття уявлень про перелік свободололюбних спрямувань активності людини, які потребують правового унормування.

Кваліфікована допомога адвоката може допомогти клієнту, чії права, свободи та інтереси порушені або оскаржені, у наступних моментах: - у обранні найбільш ефективної моделі поведінки та захисту; - складанні необхідних процесуальних документів; - у судовому представництві. Механізм адвокатського захисту права і свободи передбачає наявність сукупності методів і способів, обумовлених, встановлених чинним внутрішньодержавним і міжнародним законодавством, а адвокати використовують їх з метою досягнення реалізації прав і свобод, що належать людині, а у разі виникнення необхідності також з метою їх відновлення та захисту. Адвокатська етика вимагає постійного ознайомлення і використання в адвокатській практиці змістовних і процесуальних змін в міжнародному законодавстві, тим більше, що в Україні в статті 9 Конституції України вказано: "Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. У разі колізії між нормами міжнародного договору України і внутрішнього закону України — перевагу має міжнародний договір" [1]. Так, коли Україна ратифікувала Європейську конвенцію з прав людини, вона взяла на себе зобов'язання дотримуватися її положень. Це означає, що рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) мають бути обов'язково враховані.

Список літератури

1. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.

ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ЛЕГІТИМНІСТЬ У ЛІМІНАЛЬНОМУ СТАНІ: ПАРАДОКС ТЕМПОРАЛЬНОГО РОЗРИВУ ТА РИЗИКИ ПОСТВОЄННОЇ РЕІНКОРПОРАЦІЇ

Білоцерківська Олександра Михайлівна
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності С2 Політологія
кафедри політології, соціології і культурології
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Сучасна геополітична архітектура, характеризуючись полікризами та гібридними викликами, фундаментально переозначує природу суспільно-політичних відносин. В умовах прямої екзистенційної загрози традиційні джерела легітимності влади, засновані на рутинних процедурах (легально-раціональний тип), виявляються структурно неспроможними забезпечити суспільну консолідацію та резильєнтність [3]. Натомість, політична довіра зміщується до прагматичної легітимності, джерелом якої є реальна перформативна здатність інститутів забезпечувати фізичне виживання, безпеку та збереження державного суверенітету [5].

Феномен українського протистояння агресії є критичним емпіричним матеріалом, який вимагає негайної ревізії класичних парадигм легітимності та стійкості, позиціонуючись як новий політологічний прецедент та простір для творення нових методологічних рамок. Укразький досвід протистояння в умовах екзистенційної війни демонструє конструктивний сценарій макросоціальної лімінальності – стану *communitas* (антиструктури), що виникає «між» руйнуванням старого та формуванням нового суспільного договору [1, 8]. Актуальність дослідження набуває прогностичного виміру: необхідно ідентифікувати структурні парадокси легітимності воєнного часу, оскільки їхнє нерозв'язання створює ризик системної «кризи реінкорпорації» суспільства до інституалізованої структури у постлімінальний період [4, 7].

Мета дослідження полягає у розкритті сутності екзистенційної легітимності – нового політичного конструкту, що формується в умовах лімінального стану, та у діагностиці темпорального парадоксу його трансформації у постлімінальний період. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: здійснити політологічну концептуалізацію екзистенційної легітимності та її механізму – «легітимність-мораторій»; обґрунтувати інверсію осі легітимності; виявити структурну несумісність екзистенційної справедливості з повоєнною бюрократією (парадокс темпорального розриву); визначити корупцію як анти-комунітас акт; та запропонувати стратегічні напрямки інституціоналізації резильєнтності.

Теоретико-методологічною основою є інтегративний підхід, що поєднує інституціональний аналіз та методологічний плюралізм. Фундаментальним інструментом є концепція лімінальності та комунітас Віктора Тернера [8], що використовується для трансформації соціологічного обряду у рамках аналізу макрополітичної кризи [1, 7]. Для осмислення динаміки довіри та комунікативних стратегій влади використовувалися положення про стратегії легітимації в дискурсі [6] та теорія резильєнтності демократій [3, 5].

У процесі нашого дослідження запропоновано та концептуалізовано модель екзистенційної легітимності, яка постає як унікальна відповідь політичної системи на виклики лімінального стану. На відміну від класичних веберіанських форм [2], джерелом екзистенційної легітимності визначається глибинна суспільна віра у здатність владних інститутів гарантувати фізичне та політичне виживання нації. Варто зазначити, що функціонування екзистенційної легітимності забезпечується через механізм «легітимність-мораторій», тобто тимчасову суспільну угоду. Відповідно до цієї угоди, суспільством призупиняється політична критика та рутинний контроль, натомість очікується моральна безумовність та над-етична поведінка влади. Крім того, легітимність підтримується завдяки виконанню функції «медіатора екзистенційної загрози», коли владою відбувається стратегічне перетворення колективного страху на консолідууючу колективну волю до опору [6].

Аналіз трансформаційних процесів у лімінальному стані дозволяє стверджувати, що відбувається інверсія осі легітимності. Інститути горизонтальної солідарності (Збройні Сили України, волонтерський рух, місцеве самоврядування) розглядаються як де-факто гаранті та базова матриця підтримки екзистенційної легітимності центральної державної влади. Таким чином, легітимність центру стає похідною від легітимності периферії. Хоча ця похідна легітимність є критичною для системної резильєнтності, її кондиційний характер посилює загальну вразливість системи.

Ключовим оригінальним міркуванням є виявлення парадоксу темпорального розриву. Суть цього розриву полягає у структурному конфлікті між вимогами фази комунітас (час кризи – Kairos) та вимогами повоєнного відновлення (час інституціоналізації – Chronos). Високий рівень суспільного запиту на екзистенційну справедливість (що вимагає негайного, морально вмотивованого очищення та покарання за внутрішню зраду) структурно суперечить принципам легально-раціональної процедури та бюрократичної інертності, які домінують у повоєнний період.

На нашу думку, саме цей розрив виступає каталізатором «кризи реінкорпорації», оскільки неспроможність влади швидко задовольнити запит на справедливість може призвести до швидкої та незворотної втрати довіри, накопиченої під час війни. У цьому контексті, корупція має бути розглянута не лише як економічна чи соціальна проблема, а як екзистенційна загроза та акт анти-комунітас. Це пояснюється тим, що корупційні дії цілеспрямовано підривають моральну безумовність влади та руйнують найкрихітшу складову екзистенційної легітимності– довіру до внутрішньої справедливості [5].

Український досвід демонструє конструктивний сценарій лімінальності, де екзистенційної легітимності забезпечила безпрецедентну системну резильєнтність. Однак, екзистенційної легітимності є динамічною та кондиційною. Ключовий висновок: управління лімінальною кризою має бути замінене на управління постлімінальною реінкорпорацією. Перспективи подальших досліджень мають зосередитися на розробці постлімінального інституційного дизайну. Необхідно проаналізувати механізми «трансформаційної легітимності», які дозволять інтегрувати механізми горизонтальної солідарності та екзистенційної справедливості у вертикальну ієрархію [3]. Це єдиний шлях до перетворення тимчасової екзистенційної легітимності у нові сталі форми демократичної довіри та мінімізації ризиків кризи реінкорпорації [4].

Список літератури:

1. Malksoo, M. (2011). *The Challenge of Liminality for International Relations Theory*. URL: <https://kar.kent.ac.uk/57061/>
2. Merelman, R. (1966). Learning and Legitimacy. *American Political Science Review*. 60(3), 547–559.
3. Merkel, W., & Lührmann, A. (2021). Resilience of democracies: responses to illiberal and authoritarian challenges. *Democratization*, 28(5), 869–884. URL: <https://doi.org/10.1080/13510347.2021.1928081>
4. Natorski, M. (2022). Resilience in EU crisis interventions in Ukraine: A complex-ity perspective. *Journal of Contemporary European Studies*. № 31(4), 1086–1105. URL: <https://doi.org/10.1080/14782804.2022.2097205>
5. O'Grady, N., & Shaw, D. (2023). Resilience, responsibility and state abandon: The changing role of the government in emergencies. *Political Geography*, 100. Article 102796. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2022.102796>
6. Reyes, A. (2011). Strategies of legitimization in political discourse: From words to actions. *Discourse & Society*, 22(6), 781–807. URL: <https://doi.org/10.1177/0957926511419927>
7. Riggan, J. (2011). In Between Nations: Ethiopian-Born Eritreans, Liminality, and War. *PoLAR: Political and Legal Anthropology Review*, 34(1), 131–154. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1555-2934.2011.01143.x>
8. Turner, V. (1969). *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Aldine Publishing Company.

ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО КОНТЕНТУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ПОЛІТИЧНУ ПОВЕДІНКУ ВИБОРЦІВ

Зенкін Михайло

кандидат історичних наук, доцент,
Національний технічний університет "Дніпровська політехніка", Україна

Вступ. Дослідження впливу емоційного контенту в соціальних мережах є надзвичайно актуальним як мінімум із двох причин. По-перше, зростання ролі цифрових технологій у виборчих процесах зумовлює необхідність глибокого аналізу нових форматів політичної агітації та маніпуляції. По-друге, численні емпіричні дослідження засвідчують, що емоційні повідомлення мають значно сильніший вплив на масову свідомість, ніж раціональні аргументи, оскільки вони здатні швидко поширюватися завдяки механізмам емоційної контагіозності та алгоритмам соціальних платформ.

Значна кількість сучасних досліджень зосереджена на феномені емоційної контагіозності – здатності емоцій поширюватися у цифровому середовищі. Експеримент, проведений на базі Facebook, показав, що зміна емоційного тону новинної стрічки безпосередньо впливає на подальші публікації користувачів [1]. Це доводить, що емоційні повідомлення здатні формувати масові настрої й, відповідно, змінювати політичні орієнтації. Подальші дослідження поглиблюють розуміння цього явища. Зокрема, у дослідженні Hasell A., Weeks B., та Ksiazek T. підкреслюється, що експозиція до політичних атак у соціальних мережах спричиняє зростання гніву та політичного цинізму, які стають предикторами поведінкових змін [2]. Grüning S. аналізує емоційні апеляції у політичних кампаніях, акцентуючи увагу на мобілізаційному ефекті страху, гніву й гордості [3]. Українські дослідники також акцентують увагу на специфічних формах емоційно забарвленого впливу в політичних комунікаціях. Так, С. Була та О. Свідерська розглядають соціальні мережі як інструмент політичної маніпуляції, виокремлюючи тактики сегментації аудиторій і таргетованої подачі повідомлень [4]. У статті О. Свідерської та О. Чорнія аналізується феномен астротерфінгу як форми психологічного впливу, що ґрунтується на створенні штучного емоційного фону та ілюзії громадської підтримки [5].

До слова, на відміну від традиційних ЗМК, цифрові платформи забезпечують швидше поширення інформації, інтерактивність і можливість адресного впливу на різні аудиторії. У цьому середовищі особливого значення набуває емоційний контент, здатний не лише привертати увагу користувачів, але й формувати їхні установки, настрої та поведінкові стратегії у політичній сфері. Негативно забарвлений емоційний контент, зокрема повідомлення, що апелюють до почуттів страху, гніву чи обурення, демонструє підвищений рівень вірусності та статистично корелює з більшою імовірністю залучення користувачів до політичної активності. Водночас позитивні емоції сприяють формуванню соціальної згуртованості, підвищенню рівня довіри та стабілізації

комунікативного середовища. У цьому контексті емоційний вимір політичної комунікації у цифрових медіа набуває визначального значення для аналізу механізмів впливу на електоральну поведінку та політичну мобілізацію.

Алгоритми ранжування й персоналізації інформаційних потоків у соціальних мережах формують замкнені комунікативні простори («інформаційні бульбашки»), у межах яких користувачі переважно взаємодіють із контентом, що підтверджує їхні попередні погляди та характеризується високою емоційною насиченістю. Така динаміка підсилює ефект когнітивного підтвердження, знижує критичність сприйняття інформації та водночас підвищує ймовірність подальшого поширення емоційно заряджених повідомлень у мережевому середовищі. Унаслідок цього емоційний контент не лише поширюється швидше, ніж раціональні аргументи, але й стає структурним елементом комунікаційних «матриць», які визначають, які саме політичні меседжі отримають найбільшу видимість і вплив. Така архітектура цифрового середовища створює сприятливі умови для використання соціальних мереж в якості інструмента політичних маніпуляцій.

Маніпуляція політичною свідомістю індивіда відбувається щоденно, що зумовлено швидкістю та мінливістю інформаційних потоків. Надлишок даних і постійне оновлення контенту призводять до інформаційного перенасичення, унаслідок чого користувачі соціальних мереж дедалі частіше сприймають інформацію поверхнево, обмежуючись лише заголовками новин. Втрачається мотивація до перевірки достовірності повідомлень, а головним критерієм їхньої правдивості стає кількість реакцій і поширень. У таких умовах емоційний контент набуває вирішального значення: новини, що викликають сильні емоції, поширюються швидше, формують уявлення про політичну реальність і впливають на громадянські позиції та електоральну поведінку. Унаслідок постійного впливу цифрових медіа старі уявлення про політику витісняються новими образами, що створює ілюзію динамічного оновлення знання, але водночас посилює залежність політичного мислення від емоційно забарвлених повідомлень і знижує здатність критично оцінювати політичну інформацію [4, с. 23].

Негативні емоції, зокрема гнів, страх, обурення, виявляються особливо ефективними з точки зору мобілізації виборців, активуючи механізми ідентифікації та поляризації. Гнів спонукає виборців до активних дій і радикальніших політичних рішень, тоді як позитивні емоції, такі як надія та гордість, частіше зміцнюють почуття згуртованості та підтримки вже сформованих ідентичностей. Емоційні реакції спонукають аудиторію активніше взаємодіяти з контентом – коментувати, поширювати пости, вступати в онлайн-дискусії, що, своєю чергою, посилює ефект поляризації. Виборці, які стикаються з емоційно насиченими повідомленнями, частіше формують позиції на основі афективної оцінки, а не раціонального аналізу, що підвищує вразливість до маніпуляцій. Отже, дослідники приходять до висновку, що емоційний контент у соціальних мережах не лише визначає характер політичної взаємодії, а й формує

електоральні орієнтації через механізми емоційного залучення та когнітивного спрощення складних політичних процесів [2].

Ці результати дослідження, узгоджуються з іншими дослідженнями, що дають змогу говорити, про подвійний ефект – мобілізаційний і поляризаційний, від використання емоційних апеляцій у політичних кампаніях у соціальних мережах. Використання емоційного контенту, зокрема повідомлень, побудованих на страху, гніві чи надії, підвищує готовність користувачів до політичної участі: вони частіше реагують на заклики до дії, беруть участь у мітингах, роблять пожертви чи публічно демонструють підтримку кандидата. Разом із тим, надмірне емоційне навантаження сприяє поглибленню суспільних розмежувань. Емоційно заряджені повідомлення підсилюють ефект «інформаційних бульбашок», коли користувачі взаємодіють переважно з контентом, який відповідає їхнім попереднім переконанням, і відкидають альтернативні точки зору. Це призводить до формування більш радикалізованих і менш толерантних політичних позицій. Дослідження також показало, що позитивні емоційні апеляції, наприклад, надія чи солідарність, ефективніше сприяють залученню аполітичних громадян і зменшують рівень конфронтації, тоді як негативні (страх, гнів, презирство) більш результативно мобілізують уже активних виборців, проте посилюють соціальну напругу. Таким чином, емоційна стратегія у політичних комунікаціях у соціальних мережах виявляється визначальним чинником як підвищення політичної активності, так і зростання ризиків поляризації суспільства.

Одним із важливих аспектів впливу соціальних мереж на політичну поведінку виборців є активне використання автоматизованих акаунтів – соціальних ботів, які здатні масштабно формувати емоційний фон публічних дискусій. Українські дослідники у цьому контексті, звертають увагу на явище астротерфінгу – створення штучної видимості масової підтримки через використання фальшивих акаунтів і ботів, якими насправді керує обмежене коло осіб. Такі облікові записи активно генерують коментарі, публікації та реакції, створюючи ілюзію широкого суспільного резонансу. Проблема ускладнюється тим, що в умовах анонімності віртуального простору користувачеві складно відрізнити реальну людину від штучно створеного профілю, який «працює» на формування потрібного емоційного фону та інформаційного наративу. Анонімність надає значну свободу для поширення недостовірної чи маніпулятивної інформації, тоді як пересічний користувач часто не має достатніх навичок фактчекінгу для самостійної перевірки її правдивості. Унаслідок цього цифрові платформи стають сприятливим середовищем для підміни реальної суспільної дискусії її імітацією, що підриває довіру до комунікаційного простору та ускладнює формування об'єктивних політичних оцінок [5, с. 77]. Завдяки алгоритмічній здатності швидко реагувати на актуальні події та масово ретранслювати потрібні меседжі, використання ботів сприяє штучному створенню ілюзії суспільного консенсусу або протесту [6]. Така діяльність не лише змінює сприйняття політичної реальності користувачами, а й підсилює емоційні реакції, що, у свою чергу, впливає на політичні уподобання, поведінку в мережі та навіть на виборчі

рішення. У результаті цифрові платформи перетворюються на середовище, де алгоритмічно підсилений емоційний вплив здатний суттєво викривлювати демократичний процес, зменшуючи роль критичного мислення та раціонального вибору.

Узагальнення наукових підходів і емпіричних даних дозволяє стверджувати, що емоційний контент у соціальних мережах має багатовимірний вплив на політичну поведінку виборців. На індивідуальному рівні він змінює емоційний стан, впливає на політичні орієнтації та установки, підвищує готовність брати участь у політичних дискусіях. На колективному рівні емоційна динаміка цифрової комунікації виконує функцію політичної мобілізації, формуючи відчуття масової підтримки певних ідей або кандидатів, але водночас підвищує ризики соціальної радикалізації та поляризації. Негативно забарвлені емоції, що мають вищий рівень вірусності, сприяють зростанню недовіри до політичних інститутів і створюють сприятливе середовище для поширення політичного цинізму та деструктивних наративів. Алгоритмічна архітектура соціальних мереж, заснована на принципах залучення та утримання уваги користувачів, системно підсилює циркуляцію емоційно насичених повідомлень, що перетворює їх на ключовий інструмент політичного впливу, маніпуляції та контролю громадської думки.

Висновки. Отже, емоційний контент соціальних медіа – це складна багаторівнева система впливів, у межах якої відбувається трансформація політичної комунікації та модифікація механізмів масової участі. Його дія проявляється через посилення емоційного залучення користувачів, формування колективних уявлень і настроїв, а також через переорієнтацію політичних процесів у площину афективних реакцій. У результаті цього цифрове середовище перетворюється на простір, де емоції стають структурним чинником формування громадської думки та поведінкових моделей виборців, визначаючи нові закономірності взаємодії між інформаційними потоками, медіаархітектурою та політичними інститутами.

References

1. Kramer A. D. I., Guillory J. E., & Hancock J. T. (2014). Experimental evidence of massive-scale emotional contagion through social networks. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 111(24), 8788–8790. [in English].
2. Hasell A., Weeks B. E., & Ksiazek T. B. (2024). Anger, fear, and engagement: Emotional reactions to political attacks in social media. *Social Media + Society*, 10(1), 1–14. [in English].
3. Grüning S. (2022). Emotional appeals in political campaigns on social media: Mobilization and polarization effects. *Journal of Political Communication Research*, 15(3), 45–62. [in English].
4. Bula S., & Sviderska O. (2020). Socialni merezhi yak instrument politychnoyi manipuljatsiyi [Social networks as a tool of political manipulation]. *Politikus*, 4, 21–25. [in Ukrainian].

5. Sviderska O., & Chornii O. (2021). Astroturfing yak instrument psykholohichnoho vplyvu na masovu svidomist [Astroturfing as an instrument of psychological influence on mass consciousness]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii "Pytannia politolohii"*, 39, 71–79. [in Ukrainian].

6. Ferrara E., Varol O., Davis C., Menczer F., & Flammini A. (2016). The rise of social bots. *Communications of the ACM*, 59(7), 96–104. [in English].

ОСОБИСТІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРАЦІВНИКІВ, СХИЛЬНИХ ДО МАНІПУЛЮВАННЯ У МІЖОСОБИСТІСНІЙ ВЗАЄМОДІЇ

Данчевський Михайло Михайлович

магістрант 2 курсу спеціальності 053 «Психологія»,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
Кам'янець-Подільський, Україна

Онуфрієва Ліана Анатоліївна

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри загальної та практичної психології,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
Кам'янець-Подільський, Україна

Існування суспільства потребує методів взаємодії між його членами та взаємного впливу один на одного в рамках цієї взаємодії. Тому практично кожна людина наділена таким механізмом впливу, який робить її вразливою для позитивного або негативного стану іншої людини та суспільства.

Маніпуляція, як зазначають дослідники, є видом психологічного впливу, майстерне виконання якого призводить до прихованого збудження у іншого намірів, що не співпадають з його реальними цілями та бажаннями. Піддаючись на маніпуляції, люди прагнуть позбутися негативного впливу. В даному випадку люди не можуть переглянути ситуацію та почати діяти по-іншому. Натомість люди, які знаходяться поряд з маніпулятором, починають звикати діяти так, як каже хтось інший або самі починають маніпулювати.

Деякі дослідники виокремлюють причини існування маніпулятивної поведінки. Так, згідно з Ф. Перлзом, людина перебуває у вічному конфлікті між «опорою на себе й опорою на зовнішнє середовище». Тут виникає проблема довіри до себе й довіри до інших людей. Відсутність довіри до самого себе спонукає людину шукати підтримки авторитетних осіб.

Другу причину окреслив Е. Фромм, зазначаючи, що справжньою сутністю людини є любов. Однак багато людей не усвідомлюють, що ми не можемо любити іншого, поки не полюбимо самих себе. А полюбити себе – означає прийняти себе з усіма своїми слабкостями і недоліками. Відповідне ставлення повинно бути також до інших людей.

Третя причина маніпулювання криється в екзистенціальній проблемі – страху людини залишитися самотньою. Дослідник Дж. Буженталь вважає, що ризик і невизначеність у житті настільки великі, що людина нерідко відчуває себе в сучасному світі безпомічною й самотньою.

Четвертою причиною є страх перед скрутним становищем. Про це міститься багато інформації в роботах Е. Берна, Дж. Хейлі, В. Глассера. Відчуваючи страх потрапити в скрутний стан, будь-яка людина може взагалі не починати якихось

рішучих дій, не йти на ризик, не експериментувати, а дотримуватися неодноразово перевірених, навіть застарілих, принципів, правил, норм поведінки.

Серед причин маніпуляцій А. Елліс охарактеризував деякі алогічні припущення, які люди використовують у житті. Серед них - потреба отримувати схвалення від інших людей. Повної єдності поглядів і загальної згоди в принципі бути не може, отже, не може бути й загального схвалення.

Різні культури в різній мірі сприяють маніпулятивній поведінці. Зокрема, Я-незалежні культури (наприклад, західноєвропейська та північноамериканська), які орієнтовані на успіх та владу, в більшій мірі сприяють розвитку схильності до маніпуляції, ніж Я-залежні культури (східноєвропейські, південноєвропейські, азіатські, латиноамериканські), орієнтовані на встановлення емоційних контактів з довкіллям.

Дослідник Е. Фромм вважав, що «в кібернетичну еру особистість все більше та більше підвладна маніпуляції... роботою, споживанням, дозволенням людини маніпулюють за допомогою реклами та ідеології ...» (Фромм, 2019).

Це закономірно породжує внутрішньоособистісну дилему «а чому б і мені не спробувати маніпулювати іншими?», яка індивідуально вирішується кожною людиною з огляду на особливості її психічної організації та суб'єктивної оцінки ситуативних факторів. Е. Фромм наголосив, що «не менш важливим чинником формування маніпулятивних характерологічних тенденцій, є ринкові відносини, які панують не лише в економічній сфері, але й в особистих стосунках між людьми. За таких умов, «конкретні зв'язки одного індивіда з іншим втратили людський зміст, та набули маніпулятивного характеру, де людина використовується як засіб» (Фромм, 2019).

Розглянемо суспільно-політичні передумови особистісної схильності до маніпуляції. Дослідниця Л.І. Рюмшина зазначає, що «тоталітарні режими знецінюють людську особистість, перетворюючи її на механізм, яким можна легко маніпулювати. Демократичні устрої, навпаки, передбачають визнання права на свободу громадян, що загалом зменшує кількість маніпуляцій. Але, за режиму псевдodemократії кількість маніпуляцій ніяк не зменшується, змінюються лише маніпулятивні прийоми та техніки».

Вивчення макіавеллізму в психологічному портреті особистості В.П. Шейновим, уможливило дослідникам щоразу відкривати нові риси макіавеллістичної особистості: домінантність, агресивність, асоціальність. Неодноразові дослідження стверджували, що людина з високим рівнем макіавеллізму вороже і скептично ставиться до інших, аргументуючи це тим, що до неї висувають надвисокі вимоги. Однак сама, дуже вибагливо ставиться до інших, вимагаючи бездоганності у всьому.

Люди з високим рівнем макіавеллізму завжди схильні демонструвати свої сильні сторони. Вони роблять це незалежно від ситуацій і обставин. У спілкуванні вони, найчастіше, орієнтуються тільки на себе, а не на партнера. Макіавеліст розумний, сміливий, амбіційний, наполегливий та егоїстичний. Йому характерна конструктивна і домінантна стратегія поведінки. Людина з низьким рівнем

макіавеллізму найчастіше боягузлива, нерішуча, легко піддається впливу, чесна, сентиментальна та надійна (Никоненко, 2016).

Дослідником Дж. Спарксом виявлено, що в осіб, яким властивий макіавеллізм, спостерігається тенденція домінування економічних та соціально статусних цінностей над моральними та гуманістичними. Це не означає, що поведінка таких людей завжди неетична, хоча експериментально доведено, що вони мало піклуються про додержання високих етичних стандартів, якщо це не відповідає їхнім інтересам.

В залежності від життєвої орієнтації людини на минуле, теперішнє, чи майбутнє, Е. Шостром виділяє кілька видів маніпуляторів: 1) маніпулятор, орієнтований на минуле, в якому вбачає дуже суттєву цінність, характеризується почуттям провини, каяттям, муками сумління. Він є надзвичайно образливим, може засмутитися до сліз, згадавши, наприклад, образу двадцятирічної давнини («...я почуваюся дуже винним після цієї історії, адже взагалі перестав піклуватися про дружину та дітей»); 2) маніпулятор, який орієнтований на майбутнє, живе у світі ідеалізованих цілей, планів, очікувань, страхів тощо. Він повністю захоплений турботами та переживаннями стосовно власного майбутнього («...я так турбуюся про те, що може трапитися, що зараз просто нічого не можу зробити»); 3) маніпулятор, який орієнтований на теперішнє, на думку Е. Шострома, – «абсолютно патологічна особистість». Його майбуття – невизначене, слабко пов'язане із діяльністю у дійсності. Тому, власне, він являє собою особистість, яка втягнута у беззмистовну діяльність та нерефлексивну концентрацію. Зазвичай від нього можна почути: «Зараз в мене так багато справ, що просто немає часу на ...», «В мене троє дітей та чоловік на плечах, коли ж я могла ...» тощо (Грабовська, & Гребінь, 2010).

Якщо порівняти особистісні портрети працівників маніпуляторів та таких, які не мають схильності до маніпулювання, то в останніх спостерігається конструктивна система цінностей, яка є підставою для особистісного розвитку. Для таких людей важливою є робота, любов, здоров'я, сім'я, спілкування, в якому вони орієнтовані, на відміну від маніпуляторів, на чуйність, терпимість, бажання прийняти іншу людину та поважати інші смаки, звичаї, звички тощо. За наявності маніпулятивних тенденцій, людина зовнішньо впевнена у собі, у своїй здатності викликати симпатію та схвалення інших, але все ж вона не вірить у свої можливості контролювати власне життя. Це пов'язано із тим, що маніпулятивна поведінка може призвести до ситуативного успіху, але все одно не дає відчуття успішності від всього життя. Крім того, Л. Рюмшина зазначає, що в осіб із маніпулятивними тенденціями у міжособистому спілкуванні спостерігається несформованість ієрархії інструментальних цінностей, які надто широкі. Адже для успішного маніпулювання потрібно мати різноманітні засоби, зокрема серед них такі цінності, як «чесність», «вихованість», «відповідальність», «чуйність», «освіченість». Л. Рюмшина припускає, що орієнтування на такі цінності може ставати своєрідним засобом «поневолення» іншої людини (Грабовська, & Гребінь, 2010).

Дослідником Шостромом виокремлено основні стратегії інтересів

маніпуляторів:

- активний маніпулятор намагається управляти іншими за допомогою активних методів, використовуючи свій соціальний статус, систему прав і обов'язків, наказів і прохань тощо;

- пасивний маніпулятор являє собою протилежність активному. Цей тип людини прикидається безпомічним і грає роль «пригнобленого», млявого й пасивного (Хом'як, & Кліщ, 2013).

За Д. Саймоном, маніпуляція може вважатися успішною при дотриманні основних вимог - прихованості намірів, знання вразливості жертви та достатній рівень жорстокості, яка допоможе маніпулятору не відчувати провини за нанесений негативний збиток. До основних механізмів такого прояву комунікації ми можемо віднести: брехню через замовчування, відволікання, заперечення, приховане залякування, помилкову провини, виконання різних ролей (слуги, жертви) для досягнення поставленої мети, проєктування провини, симуляцію невинності, різні види спокус, симуляцію плутанини, агресію, присоромлення, відволікання, приниження та осуд жертви (Хом'як, & Кліщ, 2013).

Макіавеллізм характеризується ставленням до партнера по спілкуванню як до засобу, об'єкту. Допустимість (моральне виправдання) такого ставлення базується, по-перше, на знеціненні людини, по-друге, на основі віри в нерівність (в цінності, в правах) людей, по-третє, на відчутті власної переваги над іншими, почутті власної винятковості.

У мотиваційному плані, ставлення до партнера по взаємодії як до об'єкту виявляється в бажанні володіти, керувати ним, у прагненні отримати односторонню перевагу, неодмінно домогтися свого. У когнітивному плані, об'єктне ставлення проявляється в егоцентризмі, нерозумінні партнера по взаємодії, відсутності спроб побачити ситуацію його очима, в спрощеному, односторонньому баченні свого партнера, у використанні стереотипних уявлень про нього. У операціональному плані, можемо спостерігати монологічність впливу з використанням стандартних, звичних прийомів. У чистому вигляді об'єктне ставлення проявляється нечасто, воно викликає моральний осуд у оточуючих і часто технологічно неможливе, оскільки маніпулятор стикається з опором адресата впливу, який відстоює своє право на суб'єктність.

Ризик і невизначеність, які оточують людину з усіх боків, змушують її часто почувати себе безпорадною. Активний маніпулятор користується безпорадністю інших людей, із задоволенням панує над ними, прагне зробити їх максимально залежними від себе. Особи, схильні до маніпулювання у міжособистісних стосунках, прагнуть уникати відкритості у відносинах, тому використовують психологічні ігри. Маніпулятор часто прагне отримати схвалення всіх і кожного, тому вимушений прикидатися, приховувати свої почуття, думки і бажання, прагне догодити всім.

Маніпулювання людьми можна трактувати і через призму ціннісно-сміслової сфери суб'єкта спілкування, що визначає його ставлення до себе, до інших і до світу загалом. Ідеться про маніпулятивну діяльність, цілеспрямовану,

усвідомлену (або частково усвідомлену). З подальшим розвитком особистості така діяльність стає достатньо «автономною» від зовнішніх чинників і здійснюється, зазвичай, незалежно від ситуації спілкування, партнера тощо. Маніпулятор просто не може не використовувати інших у власних цілях, оскільки маніпуляції стають для нього нормою життя і людських стосунків.

Схильність до маніпулювання супроводжується такими особистісними характеристиками, як: високий рівень психічного розвитку (гнучкість, хороша адаптивність); низький рівень емпатії, емоційна відстороненість від співрозмовника, підозрілість; нехтування етичними і культурними цінностями і нормами; емоційний дискомфорт, занижена самооцінка; орієнтація на досягнення, відсутність схильності до ризику; залежність, схильність до домінування (Гавриловська, 2017).

Маніпулятивні прийоми використовуються як інструмент управління працівниками в організації, при цьому вони можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки, що цілком залежить від особистості менеджера та його цілей. Керівник, наприклад, під час ділової бесіди може використовувати перебільшення, насмішки, може намагатися дискредитувати співрозмовника та контролювати його дії, поводити себе цинічно, закрито, байдуже й егоїстично. Підлеглі, у свою чергу, піддаючись маніпулятивному впливу, почуваються обдуреними, скривдженими та незадоволеними. Якщо ж такі дії керівника переходять у звичку, особистісна структура працівника спрощується, виникають поведінкові стереотипи, гальмується його особистісний розвиток. Якщо ж маніпуляції використовувати помірно та грамотно, ефективність управлінських дій підвищиться завдяки зниженню кількості конфліктних ситуацій і створенню позитивної робочої атмосфери серед працівників. Ні в якому разі не можна допускати ситуації, коли хитра маніпуляція переходить у відкритий психологічний тиск, адже це є неприпустимим (Татенко, 2003). Дуже часто маніпуляції використовуються під час переговорів. При цьому відносини між суб'єктом та опонентами залежать, перш за все, від ступеня схильності суб'єкта конфлікту до маніпулювання та можливості протидії йому.

Висновки. Отже, причинами маніпулятивної поведінки є: відсутність довіри до людей, до себе, до світу; відсутність любові до себе; страх людини залишитися самотньою; страх перед скрутним становищем; потреба отримувати схвалення від інших людей. Крім того, різні культури в різній мірі сприяють маніпулятивній поведінці: Я-незалежні культури, які орієнтовані на успіх та владу, в більшій мірі сприяють розвитку схильності до маніпуляції, ніж Я-залежні культури, які орієнтовані на встановлення емоційних контактів з довкіллям. Схильність до маніпулювання супроводжується такими особистісними характеристиками: високий рівень психічного розвитку (гнучкість, хороша адаптивність); домінантність, агресивність, асоціальність, сміливість, амбіційність, наполегливість, егоїстичність, низький рівень емпатії, емоційна відстороненість від співрозмовника, підозрілість, вороже і скептичне ставлення до інших, схильність демонструвати свої сильні сторони, в спілкуванні орієнтація на себе, а не на партнера; нехтування етичними і

культурними цінностями і нормами, домінування економічних та соціально статусних цінностей над моральними та гуманістичними, несформованість ієрархії інструментальних цінностей; емоційний дискомфорт, занижена самооцінка; орієнтація на досягнення, відсутність схильності до ризику; залежність. Маніпулятор зовнішньо впевнений у собі, у своїй здатності викликати симпатію та схвалення інших, але все ж він не вірить у свої можливості контролювати власне життя.

Список літератури

1. Гавриловська К.П. Гендерні відмінності у схильності до маніпулювання в міжособистісному спілкуванні. Психологічна освіта в Україні: традиції, сучасність та перспективи, 21-22 квітня 2017 року: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди святкування 50-річчя від початку фахової підготовки психологів у КНУ імені Тараса Шевченка та Дня психолога./ за ред. І.В. Данилюка. Київ : Логос, 2017. С. 48–51.
2. Грабовська С., Гребінь Н. Ціннісно-орієнтаційна сфера осіб із схильністю до маніпулювання у міжособистісних стосунках. Проблеми сучасної психології. 2010. Вип. 10.
3. Никоненко Ю.П. Роль психологічного консультування у зменшенні схильності підлітків до макіавеллізму. Actual questions and problems of development of social sciences : International Scientific-Practical Conference. Conference Proceedings – Kielce : Holy Cross University, 2016. Р. 58–61.
4. Татенко В. Соціально-психологічні механізми впливу людини на людину. Соціальна психологія. 2003. №1. С. 60–72.
5. Фромм Е. Втеча від свободи. перекл. з англ. М. Яковлева. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 288 с.
6. Хом'як А., Кліш П. Вплив маніпулятивних дій на міжособистісне спілкування. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки. 2013. № 7. С. 119–124.

СІМЕЙНА АДАПТАЦІЯ ЯК УМОВА СІМЕЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ В КРИЗОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Комісаренко Світлана Леонідівна,
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти
Поліський національний університет
м. Житомир

науковий керівник
Литвинчук Алла Іванівна,
кандидат психологічних наук,
Поліський національний університет
м. Житомир

Сучасне українське суспільство перебуває в умовах тривалої соціальної нестабільності, викликаній війною, економічними труднощами, вимушеною міграцією та трансформацією соціальних інститутів. За цих умов сім'я виступає як основна ланка психоемоційної підтримки особистості, а здатність родини до адаптації є ключовою передумовою збереження психологічного благополуччя її членів.

Сімейна адаптація – це процес пристосування подружжя одне до одного та до тих умов, в яких знаходиться родина, що включає адекватну реакцію членів родини на позитивні та негативні зміни у шлюбно-сімейних стосунках. Успішна адаптація забезпечує нормальне функціонування родини, її відсутність або неадекватність веде до дисфункції або розпаду шлюбу.

На думку українських дослідників (І. Зверева, Н. Фурман, Т. Титаренко), адаптаційний потенціал родини визначається не лише зовнішніми умовами, а й внутрішніми ресурсами — згуртованістю, емоційною підтримкою, ефективною комунікацією.

Криза, у тому числі соціальна або воєнна, впливає не лише на функціонування окремих індивідів, а й на динаміку взаємодії в родині. Особливе значення має здатність родини адаптуватися до втрати безпеки, нових ролей (зміна функціональних обов'язків), перебудови комунікаційних моделей, зміни соціального оточення.

До позитивних чинників сімейної адаптації в умовах кризи відносять емоційну згуртованість родини, високий рівень довіри між її членами, позитивні комунікативні стратегії, наявність соціальної підтримки (зовнішні інститути, громада), духовні цінності, які об'єднують родину.

Позитивна сімейна адаптація дозволяє зменшити тривожність і ризик психосоматичних порушень у дітей і дорослих, сформувати навички саморегуляції та резильєнтності, підтримувати відчуття контролю над життєвою ситуацією.

Негативно впливають на адаптацію дефіцит відкритого діалогу між партнерами, психологічна травмованість окремих членів сім'ї, зростання конфліктності, зміна сімейних ролей без належного прийняття, відсутність ресурсів для відновлення.

Війна стала масштабним стресогенним фактором для усіх українських сімей, але особливої уваги потребують родини військовослужбовців, внутрішньо переміщені особи, родини з втратами та родини, роз'єднані міграцією.

Адаптація таких родин тісно пов'язана з відновленням базового почуття безпеки, емоційною підтримкою з боку громади, можливістю професійної психологічної допомоги, збереженням зв'язків із близькими.

Для розвитку адаптивного потенціалу таких сімей доцільно впроваджувати програми психологічної підтримки, тренінги з управління стресом, заходи з формування відповідального батьківства та сімейної педагогіки. Важливою складовою є створення умов для соціальної активності та економічної самостійності родин, що сприяє зміцненню їхнього внутрішнього ресурсу.

Отже, сімейна адаптація — це складний, багаторівневий процес, який забезпечує збереження психологічного благополуччя родини в умовах кризи. Ключовими факторами успішної адаптації є згуртованість, гнучкість у виконанні ролей, відкритість комунікації та здатність родини бути джерелом взаємної підтримки. В умовах війни та соціальної нестабільності потреба у підтримці родинного функціонування є критично важливою для психічного здоров'я українського суспільства загалом. Родини, які мають розвинені внутрішні ресурси, гнучкість у міжособистісних ролях та здатність до конструктивного подолання труднощів, демонструють вищий рівень психоемоційної стійкості.

Список літератури:

1. Зверєва, І. Д. (2016). Соціально-психологічна допомога сім'ї в кризі. Київ: НаУКМА.
2. Балакірєва О. М., Яременко О. О. Соціально-психологічна адаптація сімей в умовах сучасних викликів // Соціальна психологія. — 2019. — № 3 (75). — С. 56–63.
3. Титаренко Т. М. (2013). Психологія життєвої кризи. Київ: Либідь.
4. Furman, N. (2021). Психологічна допомога родинам у ситуації війни. Психологія і суспільство, №3, 22–29.

ЗАСТОСУВАННЯ СЕНДПЛЕЙ-ТЕРАПІЇ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ІЗ ПРОЯВАМИ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ

Рак Оксана Олександрівна,
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) є однією з найпоширеніших психологічних реакцій на пережиту травму. У підлітковому віці він проявляється підвищеною тривожністю, емоційною нестабільністю, порушенням сну, зниженням довіри до світу та дорослих.

Проблема посттравматичного стресового розладу у підлітків в Україні останнім часом стала особливо актуальною через військові дії та соціальні потрясіння. Дослідження показують, що діти та підлітки часто реагують на травму униканням та спробами дистанціюватися від спогадів про неї, проявляють підвищену збудливість, інколи навіть сильнішу, ніж у дорослих. Така поведінка тимчасово зменшує напруження, але без професійної психологічної підтримки травматичний досвід постійно повертається у вигляді нав'язливих спогадів і снів, що сприяє розвитку посттравматичного стресового розладу. Додатково повторні стресові впливи можуть значно посилити ці реакції [1].

Зарубіжні дослідження підкреслюють, що травматичні події чинять специфічний вплив на психіку підлітків. Вони вказують, що велика частина дітей у цьому віковому періоді схильна до розвитку емоційних та поведінкових порушень. Травма особливо негативно впливає на процеси розвитку, порушуючи функціонування ендокринної системи та мозку, змінюючи стосунки з батьками і звичні види діяльності. Крім того, науковці зазначають, що наслідки травматичного впливу можуть бути довготривалими та впливати на загальний стан організму дитини [5].

Дж. Форд і К. Куршуа відзначають, що наслідки травми у підлітків можуть бути малопомітними або проявлятися без явних симптомів, іноді набуваючи значного характеру. За їхніми даними, поширеність ПТСР серед підлітків сягає приблизно чверті випадків. Водночас більшість дітей у цьому віковому періоді здатні уникнути розвитку розладу завдяки високій психічній пластичності. Проте автори застерігають, що незрілість фізіологічних процесів у підлітків ускладнює збереження психологічного здоров'я в умовах війни [4].

Традиційні психотерапевтичні методи не завжди ефективні для роботи з дітьми та підлітками, оскільки вони часто не здатні вербалізувати свій досвід. У цьому контексті сендплей-терапія (терапія піском) виступає унікальним

інструментом, який поєднує візуальне, тактильне та символічне вираження внутрішнього світу.

Метод сендплей-терапії був розроблений швейцарською психотерапевткою Дорою Кальф на основі ідей аналітичної психології К. Г. Юнга. Основна концепція методу полягає у створенні «світу в мініатюрі» — символічного простору, де дитина чи підліток через маніпуляцію з піском і фігурками відтворює власні внутрішні переживання, конфлікти, страхи та ресурси.

«Для сендплей-терапії передусім необхідна водонепроникна дерев'яна коробка...Терапевти називають коробку для піску «підносом» або «тацею» - з боків він може бути обладнаний ручками для зручності транспортування...Невелика глибина пісочниці (7 см або 3 дюйми) залишається незмінною, незважаючи на зміни ширини та довжини таці» [3, с.43].

Типи предметів, які використовуються в терапії: фігури людей, земних тварин, літаючих тварин, водних тварин, об'єкти небесного простору, натуральні предмети, метал, кристали та скло, каміння, деревина, мушлі, пір'я, пластик, кістки тощо [3, с.45].

Символічна мова образів дозволяє клієнту несвідомо опрацьовувати травматичний досвід без необхідності прямого вербалізування болісних подій. Пісок виступає посередником між свідомим і підсвідомим, допомагаючи вивільнити пригнічені емоції та трансформувати негативні переживання в ресурсні.

Підлітки, які мають симптоми посттравматичного стресового розладу, часто характеризуються емоційною напруженістю, агресивністю або, навпаки, апатією. Пісочниця стає безпечним простором, де вони можуть діяти спонтанно, не побоюючись осуду.

У процесі терапії спостерігається:

- зниження рівня тривожності;
- відновлення почуття безпеки;
- формування навичок емоційної саморегуляції;
- зміцнення самооцінки та довіри до дорослого (терапевта);
- покращення комунікативної взаємодії з однолітками.

Сеанс сендплей-терапії триває в середньому 45–60 хвилин і проходить у кілька етапів: вибір фігурок, створення композиції, обговорення або символічне осмислення побудованого світу. Важливо, що психолог не нав'язує власних інтерпретацій, а створює умови для самовираження клієнта.

«Із метою оцінки картини треба зрозуміти ключові характеристики: основну ідею, сюжет, конфліктний і ресурсний зміст пісочної картини тощо. Якщо її ідея відображає актуальні життєві цінності, потреби дитини, то сюжет картини – це динаміка внутрішнього процесу, і вони тісно пов'язані між собою. Щоб отримати інформацію про клієнта, фахівцю слід звертати увагу на найбільш заповнені частини пісочниці й на ті, що залишилися порожніми: якщо всі фігурки розташувалися в нижній її частині, це може свідчити про те, що в клієнта не розвинена здатність фантазувати. Якщо фігурки містяться у верхній частині, а

нижня зовсім порожня, – імовірно, перед нами людина, яка забагато мріє й відчуває труднощі в реальній соціальній адаптації» [2, с.216].

Дослідження проводилося на вибірці підлітків, які безпосередньо зазнали впливу воєнних подій, пережили втрату близьких людей або були свідками руйнувань. Учасники дослідження перебували в стані емоційного напруження, підвищеної тривожності та мали труднощі у сфері міжособистісних стосунків. Після проведення курсу сендплей-терапії, було зафіксовано позитивну динаміку емоційного стану підлітків. Зокрема, спостерігалось зниження рівня внутрішньої напруги, зменшення проявів страху й тривожності, що свідчить про зростання відчуття психологічної безпеки та стабільності. Крім того, у більшості учасників відзначено покращення показників самооцінки, зростання впевненості у власних силах і поліпшення якості міжособистісної взаємодії.

Отримані результати дають підстави стверджувати, що сендплей-терапія є ефективним інструментом психологічної реабілітації підлітків, які зазнали травматичного досвіду, сприяючи відновленню їхнього емоційного балансу та адаптаційних ресурсів. Вона забезпечує безпечний, ненасильницький спосіб проживання травматичного досвіду, сприяє емоційній стабілізації та розвитку внутрішніх ресурсів.

Список літератури:

1. Іваненко І. В. Психологічні механізми розвитку посттравматичних розладів у дітей і підлітків / І. В. Іваненко, О. П. Коваль. — Київ: Наукова думка, 2020. — С. 134–137.
2. Колпакчи О.С. Арт- терапія: курс лекцій: навчальний посібник. — Київ: «Центр учбової літератури», 2018. — 288 с.
3. Фоменко К.І., Большакова А.М. Сучасні арт-терапевтичні психотехнології: навчальне видання. — Х.: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2025. — 116 с.
4. Ford J. D., Courtois C. A. Complex PTSD, affect dysregulation, and borderline personality disorder / J. D. Ford, C. A. Courtois // Journal of Traumatic Stress. — 2009. — Vol. 22, No. 6. — P. 437–447.
5. Smith J., Brown L. The impact of trauma on adolescent development: neuroendocrine and psychosocial effects / J. Smith, L. Brown // Journal of Child Psychology and Psychiatry. — 2018. — Vol. 59, No. 4. — P. 345–355.

ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИН У СІМ'Ї

Чайковська Оксана Миколаївна

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної психології
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
Кам'янець-Подільський, Україна

Роїк Владислав Валентинович

магістрант 2 курсу
спеціальності 053 «Психологія»,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
Кам'янець-Подільський, Україна

Сім'я є найважливішим соціальним інститутом, у межах якого відбувається формування особистості, засвоєння моральних цінностей, соціальних норм і моделей поведінки. Саме в сім'ї дитина отримує перший досвід спілкування, взаєморозуміння, підтримки та довіри. Міжособистісні взаємини у сім'ї мають вирішальне значення для емоційного благополуччя її членів, визначають характер соціальної адаптації, особливості самосприйняття та побудову майбутніх стосунків у дорослому житті.

Особливості міжособистісних взаємин у сім'ї залежать від багатьох чинників – типу сімейного виховання, стилю спілкування, емоційного клімату, ролей, які виконують члени родини, а також від рівня згуртованості, відповідальності й взаємоповаги. Гармонійні взаємини сприяють розвитку почуття безпеки, довіри й упевненості в собі, тоді як конфліктні або емоційно холодні взаємини можуть призводити до психологічного дискомфорту, невпевненості та труднощів у міжособистісних контактах поза сім'єю.

Отже, вивчення особливостей міжособистісних взаємин у сім'ї є важливим завданням психології, адже саме вони виступають ключовим чинником формування особистості, її емоційної зрілості та соціальної компетентності.

Питанням дослідження сімейних взаємин приділяли увагу такі науковці, як В. Дружинін, І. Рахманіна, М. Семаго, А. Співаковська, В. Столін, а також зарубіжні дослідники – М. Ainsworth, J. Bowlby, E. Erikson, A. Freud, M. Klein, M. Mahler, E. Schifer, D. Winnicott.

Дослідження міжособистісних подружніх взаємин має важливе та складне значення і потребує особливої уваги з боку науки та суспільства, адже саме в сім'ї формується основа становлення особистості, відбуваються перші етапи соціалізації дитини, засвоюються моральні норми взаємодії, а взаємини між

чоловіком і дружиною виступають своєрідним відображенням суспільних відносин.

К. Тичина пропонує розглядати поняття «міжособистісні відносини» як цілісну систему взаємин, що охоплює подружні, батьківсько-дитячі та сіблінгові стосунки. Вони виявляються через характер і способи взаємодії членів сім'ї у процесі спілкування та спільної діяльності в межах мікросім'ї й соціального оточення та об'єднані спільною метою [3].

О. Кочарян акцентував увагу на психофізіологічному аспекті міжособистісних взаємин у подружній парі. На його думку, психофізіологічний контакт не обмежується лише сексуальними стосунками, а проявляється також через різноманітні форми еротичної поведінки – флірт, поцілунки, обійми, дотики, що не обов'язково мають сексуальну мету. Отже, на якість такого спілкування впливають не тільки сексуальні параметри партнерів, але й фізичні особливості, реактивність організму та зовнішній вигляд людини [2].

А. Іващенко дійшла висновку, що емоційна близькість у взаєминах сприяє гармонійному та повноцінному розвитку особистості. На її думку, коли у подружжя задовільняються основні потреби партнерів, панує щирість і довіра, особистість відчуває себе захищеною та впевненою. У такому випадку можна говорити про гармонійний і духовно насичений шлюб. Подібні взаємини позитивно впливають і на розвиток майбутнього покоління [1].

Отже, сім'я є складною системою, у межах якої людина здатна реалізувати як духовні, так і фізичні потреби. З огляду на викладене, можна дійти висновку, що на стабільність шлюбу та рівень задоволеності ним впливає низка як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, які визначають якість і тривалість подружніх взаємин.

Зарубіжні дослідники Р. Левіс і Дж. Спеніер виокремили понад сорок чинників, що впливають на подружні взаємини. Усі їх можна згрупувати в три основні категорії: 1) дошлюбні чинники; 2) соціально-економічні; 3) особистісні та внутрішньошлюбні. Зазначені чинники здебільшого стосуються психологічного аспекту подружнього життя, зокрема рівня згоди чи розбіжностей між партнерами щодо різних питань сімейного співіснування [4].

Отже, міжособистісні взаємини в сім'ї є складним і багатовимірним феноменом, що охоплює систему взаємодій між подружжям, батьками та дітьми. Вони визначають емоційний клімат сім'ї, впливають на психологічне благополуччя її членів і формування особистості дитини. Гармонійні взаємини ґрунтуються на довірі, повазі, взаєморозумінні та емоційній підтримці, тоді як порушення цих складових може призвести до конфліктів і дезадаптації. Таким чином, сім'я виступає важливим середовищем соціалізації, де формується досвід емоційної близькості, відповідальності та моральних цінностей, що визначають успішність особистісного розвитку та стабільність суспільства загалом.

Список літератури

1. Іващенко А.С. Психологічні чинники міжособистісних стосунків у молодих сім'ях з різним типом подружньої взаємодії. дис. канд. псих. наук : 19.00.05. Київ, 2013. 206 с.
2. Кочарян О.С. Типологічні особливості організації особистісного симптомокомплексу відповідальності. *Актуальні проблеми практичної психології* : зб. наук. пр. Херсон : ПП «Вишемирський В.С.», 2006. С. 120 – 123.
3. Тичина К.О. Особливості міжособистісних стосунків у сім'ях, які виховують дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, 2018. (41), С. 360–370. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-41.360-370>.
4. Levis R.A., Spanier G.B. Theorizing about the quality and stability of marriage. *Contemporary theories about the family*. New York : Free Press, 2016. P. 23–34.

OGRAPHIC AND GEODETIC SURVEYS FOR THE RECONSTRUCTION OF IRRIGATION NETWORKS IN THE ALMATY REGION

Madimarova G.S.

Kazakh National Research Technical University named after K.I. Satpayev,
Associate Professor, Candidate of Technical Sciences,
Republic of Kazakhstan, Almaty

Sutormin N.S.

Kazakh National Research Technical University named after K.I. Satpayev,
Master's Student,
Republic of Kazakhstan, Almaty

Medetkhan A.B.

Kazakh National Agrarian Research University,
Student,
Republic of Kazakhstan, Almaty

Irrigation systems of Kazakhstan form the foundation for sustainable agricultural development under arid climatic conditions. The Balkhash district of the Almaty region, located in the lower reaches of the Ili River to the north of Konaev, is historically associated with irrigated farming, in particular, rice cultivation on the Akdala massif. In recent decades, the deterioration of irrigation infrastructure, filtration losses, and the worsening reclamation state of lands have emphasized the urgent need for network reconstruction.

The reconstruction of irrigation networks in the Balkhash district of the Almaty region, located north of Konaev, requires a comprehensive program of topographic and geodetic surveys. The purpose of these works is to obtain accurate and up-to-date cartographic data for project design, to support engineering and geodetic studies, and to develop effective design solutions.

The Balkhash district possesses favorable natural conditions for the development of irrigated agriculture. However, weak soils, a high groundwater table, and salinization processes necessitate the application of modern engineering solutions. Reconstruction of the irrigation network through canal lining, drainage systems, and automated water distribution will improve water use efficiency and preserve the ecological balance of the Ili River delta.

Diversification of croplands is among the most pressing issues for the residents of the Balkhash district. The shortage of water supplied from the Ili River for irrigation of rice fields requires wider application of advanced water-saving technologies. To change the structure of agricultural land use, it is primarily necessary to expand the adoption of water-efficient irrigation systems. It should be noted that reconstruction of irrigation networks is being carried out in nine districts of the region. As a result, 54.1

thousand hectares will be restored, gross crop yields are expected to increase by 23%, two thousand new jobs will be created, and the efficiency of canals will rise to 90%.

The aim of this study is to provide a comprehensive description of the natural and geological conditions of the district and to justify design solutions for the reconstruction of the irrigation network, taking into account engineering-geological, geodetic, and environmental factors.

The climate of the district is sharply continental. The average annual precipitation is 150–200 mm, while evaporation exceeds this value by 6–8 times. The main source of water supply is the Ili River, regulated by the Kapchagay Reservoir.

Geomorphologically, the territory consists of deltaic plains with alternating alluvial depressions, ancient channels, and sandy ridges of the Saryesik-Atyrau desert. The geological structure is dominated by Quaternary alluvial and aeolian deposits: sands, sandy loams, loams, and silts.

Irrigation facilities in the district were constructed during the 1970s–1980s, when the Akdala rice massif was developed. Currently, the following issues have been identified: deterioration of canals and hydraulic structures; siltation and sand deposition; high filtration losses; uneven water distribution; and worsening reclamation state of irrigated lands.

The surveyed site is characterized by flat relief, situated in a semi-desert natural zone with a continental climate. The average temperatures in January range from -13 to -15 °C, while in July they reach $+24$ to $+30$ °C. The average annual amount of atmospheric precipitation is about 130 mm.

From a lithological perspective, the project area is represented at the surface by a small amount of sandy and sandy loam deposits, as well as serozems and light brown soils.

Topographic and geodetic surveys were carried out in order to obtain up-to-date and highly accurate topographic and geodetic information about the site, required for the development of the working project. The surveys were performed in the “QazTRF-23” coordinate system and the Baltic 1977 height system, using transformation methods.

For the establishment of the survey control network and the execution of topographic mapping, GNSS receivers EFT M1 Plus (EFT, Russia) were used.

The survey control network was densified from permanent geodetic reference points (GGS) located within the boundaries of the studied canal. Gaussian coordinates were obtained from the official open Unified Information System “State Geodetic Support” (<https://ggo.gov.kz/>) and served as official data for constructing the geodetic framework in the QazTRF-23 coordinate system, as from January 1, 2025, according to the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 208 dated March 14, 2023, the unified Kazakhstan terrestrial coordinate reference frame “QazTRF-23” is introduced.

As the initial control point, the Togyzkuduk station was used, located 17 km southeast of the head structure of the Tasmurun canal. Based on GGS points, the transformation model “Bakanas_Kanall” was created. *Figure 1* shows the scheme of triangulation points and the survey control network.

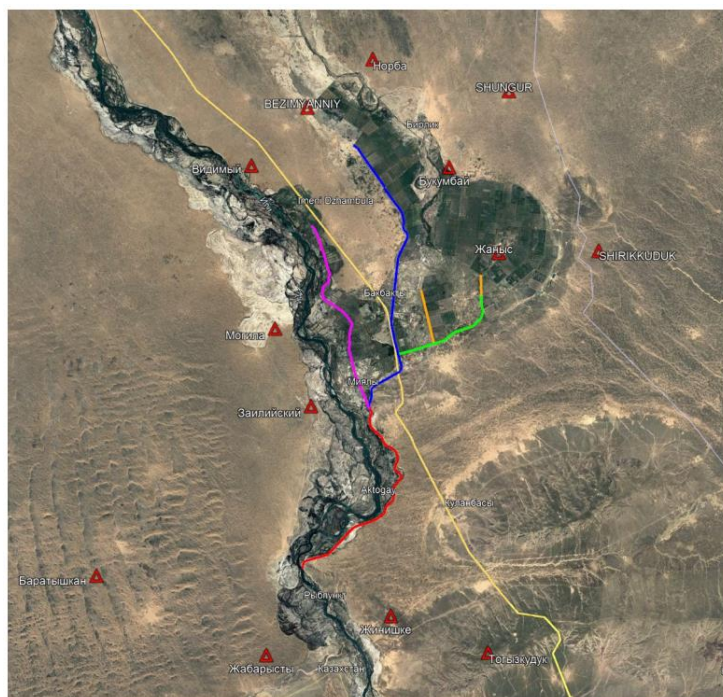

Figure 1. Scheme of geodetic control points

The transformation control was performed using the GGS points *Konyr* and *Akkyr*, located 16.5 km and 28.6 km northeast of the head structure of the Tasmurun canal, respectively. The deviations did not exceed 0.025 m in planimetry and 0.35 m in elevation, which is acceptable for the given survey scale and contour interval of 0.5 m.

The topographic survey and densification of the control network were carried out in RTK mode. Benchmarks were fixed on dominant elevations to ensure mutual visibility.

The topographic survey was conducted at a scale of 1:1000 with a contour interval of 0.5 m (*Figure 2*). The survey was performed using GNSS receivers EFT (Russia) operating in RTK mode.

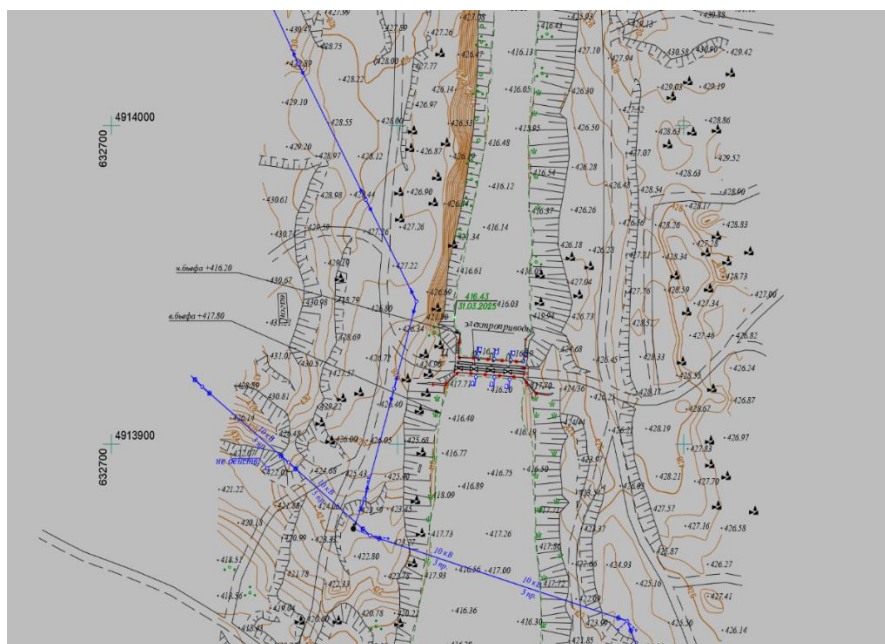

Figure 2. Topographic survey of the site at a scale of 1:1000

The base stations were tied to the previously established survey control network. A radio modem with an amplifier was used together with the base station to provide extended radio signal coverage.

As a result of the surveys, the following materials were obtained:

- digital topographic plans at a scale of 1:1000;
- an updated network of reference geodetic points secured in the field;
- planimetric and elevation coordinate data for the georeferencing of design solutions.

The obtained results of the topographic and geodetic surveys form the basis for the design of irrigation network reconstruction. The updated topographic data make it possible to take into account terrain changes, identify problematic areas (flooding, siltation, canal deformations), and improve the accuracy of engineering calculations. The use of modern technologies (GNSS, GIS) ensured high accuracy and efficiency in data acquisition, which directly affects the effectiveness of project solutions.

Topographic and geodetic surveys for the reconstruction of irrigation networks in the Balkhash district of the Almaty region represent a key stage in project preparation. The obtained data made it possible to create an accurate cartographic foundation, identify features of the terrain and infrastructure, and provide conditions for the development of reliable and environmentally sound engineering solutions.

References

1. Report on topographic and geodetic works performed for the project “Reconstruction of irrigation networks in the Balkhash district of the Almaty region” (Phase II), 2025.
2. State standards of the Republic of Kazakhstan on topographic and geodetic works.
3. Agadzhanyan V.V. *Geology and Hydrogeology of the Ili-Balkhash Basin*. Almaty, 2005.
4. Reports on the state of land and water resources of the Republic of Kazakhstan (various years).

PROTOTYPE OF A HARDWARE-SOFTWARE COMPLEX FOR MULTI-PARAMETER AIR QUALITY MONITORING

Podorozhnyi Oleksandr,

Postgraduate student

Zhukovskiy National Aerospace University “Kharkiv Aviation Institute”

Kochuk Serhii

PhD in Technical Sciences, Associate Professor

Zhukovskiy National Aerospace University “Kharkiv Aviation Institute”

Modern challenges of environmental safety place particularly high demands on atmospheric air monitoring systems. Such systems are especially important in border areas and combat zones, particularly near nuclear power plants. Under potential technogenic risks, systematic air quality control becomes one of the key elements for protecting the population and the environment. Timely detection of changes in the atmosphere and deviations of air parameters from established norms allows minimizing the consequences of possible emergency situations and contributes to building an effective environmental supervision system [1]. Therefore, the development of new devices and platforms for monitoring is a relevant task of modern applied science.

This work focuses on creating a prototype of a system for multiparameter air monitoring, applicable both from stationary platforms and from mobile unmanned ground or aerial systems. A hardware and software complex was developed based on a microcontroller and a set of sensors of different purposes. The system is capable of tracking key air quality parameters: gas concentrations, dust levels, temperature, humidity, atmospheric pressure, and ionizing radiation. The obtained data is displayed on a screen and additionally recorded on a microSD card for further analysis. Fig. 1 shows the appearance of the assembled unit, which can be considered a prototype of a future large-scale monitoring system.

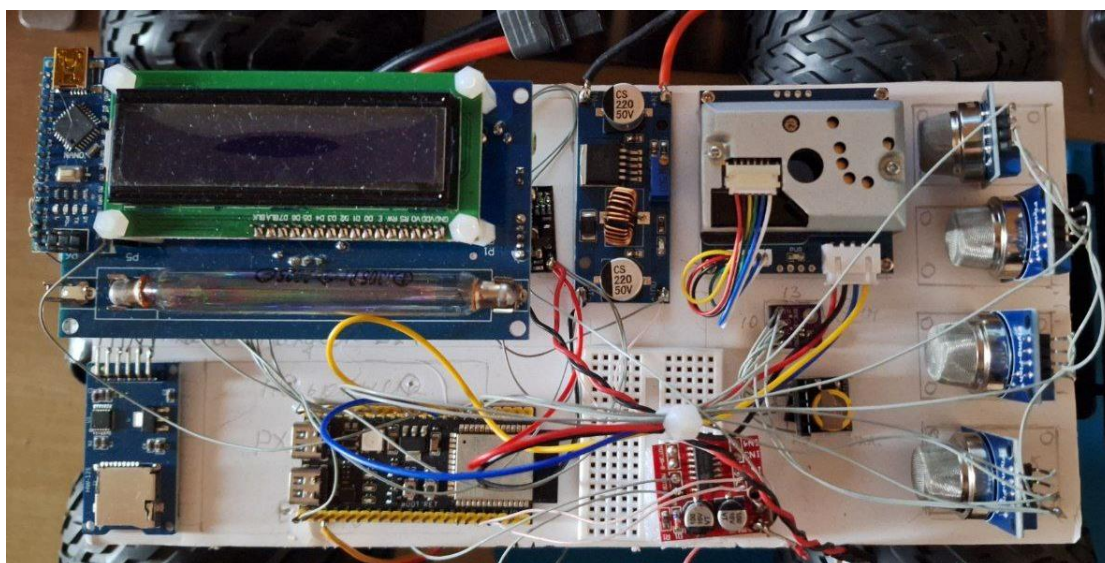

Figure 1. general view of the assembled installation

During the construction of the platform, the following set of components was used. To measure the level of ionizing gamma and beta radiation, a Maxgeek DIY Geiger counter model GC-1602-NANO was chosen. Ionizing radiation is critical in the context of air monitoring near nuclear plants, making the inclusion of such a sensor mandatory.

The level of air dustiness is important for assessing the overall state of the atmosphere, as high concentrations of dust particles affect both human health and the accuracy of other sensors. A GP2Y1010AU0F device was used, which provides relatively simple and reliable determination of dust particle concentration based on light scattering [2]. For basic meteorological parameters – temperature, humidity, and pressure – the BME280 sensor was selected due to its compactness, low power consumption, and sufficient accuracy, making it optimal for portable solutions [3].

Gas sensors were also included, since harmful gas concentrations are among the main indicators of atmospheric changes caused by technogenic events. The MQ-135 was chosen due to its ability to detect a wide range of volatile organic compounds and ammonia [4]. The MQ-9 was used to detect carbon monoxide and methane, which are indicative of fuel leaks or incomplete combustion. The MQ-8 allows monitoring hydrogen levels, which is critical near nuclear reactors where potential leaks may occur [5]. The MQ-2 was applied to detect combustible gases and smoke, making the system sensitive to fire hazards. To record precise timestamps, the DS3231M module was used, ensuring synchronization of measurement results with the time scale [6]. The choice of these models was based on their availability, compatibility with Arduino-like platforms, and sufficient accuracy for an experimental prototype.

For data processing and sensor control, the ESP32 S3 microcontroller was used, offering adequate computational power and support for connecting various external interfaces [7]. Information storage was implemented using a MicroSD Card adapter with an 8GB MicroSD card. Stable power supply was provided by an XL4015 buck converter operating from a 3S1P - 12.6 V battery with a capacity of 5000 mAh. This solution ensures the system's autonomy and stability even under field conditions [8].

During test measurements, the system's operability was confirmed. Data collection from all sensors was performed every 10 seconds. To avoid excessive information volume, an algorithm was implemented so that aggregated results were recorded onto the MicroSD card once per minute. Thus, a balance between observation accuracy and convenience of data storage and further processing was maintained.

The recorded results are stored in a format convenient for human reading and interpretation. This makes it possible to build graphs, analyze atmospheric parameter changes, and form long-term monitoring trends. The data can also be integrated into more complex information systems.

Thus, the developed system has confirmed the feasibility of integrating various sensors into a comprehensive multiparameter air quality monitoring system. In the future, such a system can be improved by introducing wireless data transmission modules, increasing the number of sensors, and integrating with geographic information systems for spatial analysis. All of this paves the way for creating a full-fledged environmental monitoring system for areas around nuclear power plants.

References:

1. World Health Organization. Global Air Quality Guidelines: Particulate Matter (PM_{2.5} and PM₁₀), Ozone, Nitrogen Dioxide, Sulfur Dioxide and Carbon Monoxide [Electronic resource]. – Geneva: WHO, 2021. – Available at: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/345329/9789240034228-eng.pdf> (accessed: 28.09.2025).
2. SHARP. Dust Sensor GP2Y1010AU0F: Datasheet [Electronic resource]. – 2024. – Available at: https://global.sharp/products/device/lineup/data/pdf/datasheet/gp2y1010au_e.pdf (accessed: 28.09.2025).
3. Bosch Sensortec. BME280 Combined Humidity and Pressure Sensor: Datasheet [Electronic resource]. – 2023. – Available at: <https://www.bosch-sensortec.com/media/boschsensortec/downloads/datasheets/bst-bme280-ds002.pdf> (accessed: 28.09.2025).
4. Zhengzhou Winsen Electronics Technology Co., Ltd. MQ-135 Air Quality Gas Sensor: Manual (Ver. 1.4) [Electronic resource]. – 2016. – Available at: [https://www.winsen-sensor.com/d/files/PDF/Semiconductor%20Gas%20Sensor/MQ135%20\(Ver1.4\)%20-%20Manual.pdf](https://www.winsen-sensor.com/d/files/PDF/Semiconductor%20Gas%20Sensor/MQ135%20(Ver1.4)%20-%20Manual.pdf) (accessed: 28.09.2025).
5. Zhengzhou Winsen Electronics Technology Co., Ltd. MQ-8 Hydrogen Gas Sensor: Manual (Ver. 1.6) [Electronic resource]. – 2021. – Available at: https://www.winsen-sensor.com/d/files/mq-8-%28ver1_6%29---manual.pdf (accessed: 28.09.2025).
6. Analog Devices. DS3231M ± 5 ppm, I²C Real-Time Clock: Datasheet [Electronic resource]. – 2015. – Available at: <https://www.analog.com/media/en/technical-documentation/data-sheets/ds3231m.pdf> (accessed: 28.09.2025).
7. Espressif Systems. ESP32-S3 Series: Datasheet (Ver. 2.0) [Electronic resource]. – 2021. – Available at: https://www.espressif.com/sites/default/files/documentation/esp32-s3_datasheet_en.pdf (accessed: 28.09.2025).
8. XLSEMI. XL4015 – 5A 180 kHz 36 V Buck DC-DC Converter: Datasheet [Electronic resource]. – [n.d.]. – Available at: https://www.elecrow.com/download/XL4015_datasheet.pdf (accessed: 28.09.2025).

AN ANALYSIS OF THE COMBUSTION PATTERNS OF GAS FOUNTAINS WAS CONDUCTED

Samchenko Taras,

Doctor of philosophy, senior researcher,
Institute for Scientific Research on Civil Defense
of the National University of Civil Defense of Ukraine

Chernysh Roman,

Candidate of technical sciences.
National University of Civil Defense of Ukraine

Pozdnyakova Mariia,

National University of Civil Defense of Ukraine

A gas fountain fire is a complex man-made emergency that can lead to major economic and environmental losses. Among the many methods used to extinguish burning fountains, it is not possible to single out one truly effective and universal one [1].

In addition, most methods are based on the use of fire extinguishing powders, which negatively affect the skin, respiratory organs, and central nervous system of a person [2], as well as the environment [3].

In works [1, 4], existing methods and devices for extinguishing gas fountains, their main disadvantages and advantages are considered. In work [5], the authors proposed to use high-velocity pulsed liquid jets for extinguishing gas fountains and presented the results of previous experimental studies on extinguishing a model fire source of a gas fountain.

The aim of the article is to reveal the patterns of the influence of a high-velocity liquid jet on a gas fountain during its extinguishing.

In real conditions, the outflow of a gas fountain jet is turbulent. During the outflow of gas from the well, a turbulent layer of mixing of gas and ambient air is formed on the initial non-burning area of the jet surface.

Thus, the combustion of a gas fountain is characterized by the presence of a stabilization zone in which combustion occurs, which is unstable. In this zone, the fuel concentration is greater than the lower concentration limit of ignition, and the speed of the gas flow is equal to the linear speed of flame propagation. A change in equilibrium in this zone can lead to the cessation of combustion.

Let us consider each of the listed mechanisms in more detail. The rate of any chemical reaction, including combustion, depends on temperature. This dependence is governed by the Van't Hoff equation [6]:

$$V_2 = V_1 \cdot \gamma^{\frac{T_2 - T_1}{10}}$$

where V_2 – reaction rate at temperature T_2 , V_1 -reaction rate at temperature T_1 , $\gamma = (2 \div 4)$ - temperature coefficient of reaction.

Thus, when the temperature decreases by 10 °C, the reaction rate decreases by $(2 \div 4)$ times. This decrease is significant, especially for chain reactions (namely, combustion is one of these reactions). Chain reactions develop in an avalanche-like manner and also die out in an avalanche-like manner. Therefore, a sharp cooling of the combustion zone can lead to a complete cessation of combustion.

When water enters the combustion zone, it boils. Due to the high specific heat of vaporization - 2256 kJ/kg, when water boils, heat is effectively removed from the combustion zone.

Thus, when a high-speed liquid jet is applied to extinguish a gas fountain, the combustion zone is cooled and isolated, as well as the combustion products are diluted. In addition, when a certain transverse flow velocity is reached at the entrance to the gas fountain, its extinguishing will occur due to flame failure.

References

1. Vinogradov S.A. Analysis of methods for eliminating fires in oil and gas fountains / Vinogradov S.A., Hrytsyna I.N. // Materials of the XIII All-Ukrainian Scientific and Practical Conference of Rescuers, September 20-21, 2011 - Kyiv, 2011. - P. 202-205.
2. Kuskovets S.L. Assessment of the impact of fire extinguishing agents on the environment / S.L. Kuskovets, O.M. Kukhnyuk // Bulletin of the National University of Water Management and Environmental Management. Section of Technical, Agricultural, Physical-Mathematical and Other Sciences. – 2009. – V. 3 (47), part 3. – P. 136-414.
3. Fundamentals of Ecology: Environment and Technogenic Impact: Textbook / [Skorobogatyi Ya.P., Oshchapovskyi V.V., Vasilechko V.O., Kuskovets S.L.]. – Lviv: Novyj Svit-2000, 2008. – 224 p.
4. Hrytsyna I.M. Problems of extinguishing fires of oil and gas fountains / Hrytsyna I.M., Vynogradov S.A. // The unification of theory and practice is a guarantee of increasing the combat capability of operational and rescue units: materials of the scientific and technical conference. – Kharkiv: UZZU, 2008. – P. 65-66.
5. Semko A.N. The use of pulse jets of high-speed liquid for extinguishing gas torches/ A.N. Semko, S.A. Vinogradov, I.N. Hrytsyna // Visnyk DonNU, Ser. A: natural sciences. – Donetsk, 2011. – No. 1. - P. 160-167.
6. Physical and colloid chemistry under the editorship. A. P. Belyaeva. - M: "GEOTAR-Media", 2008. - 704 p.

СИСТЕМА «ЛЮДИНА-МАШИНА», РОЗПОДІЛ ФУНКЦІЙ В ТАКИХ СИСТЕМАХ

Доля К. В.,

доцент кафедри автомобілів та транспортної інфраструктури д.т.н., доц.,
Національний аерокосмічний університет "Харківський авіаційний інститут"

Система "людина-машина" – це комплекс, в якому людина і техніка взаємодіють для досягнення спільної мети. Така система може бути як простою (наприклад, людина, що керує велосипедом), так і надзвичайно складною (космічний корабель, яким керує екіпаж).

Ключові аспекти системи "людина-машина".

1. Людина - головна ланка системи, яка приймає рішення, контролює процес і несе відповідальність за результат.
2. Машина - технічний пристрій, який виконує певні функції за командами людини або автоматично.
3. Зв'язок - канал, за яким здійснюється обмін інформацією між людиною і машиною. Це можуть бути кнопки, важелі, дисплеї, голосові команди тощо.
4. Середовище - умови, в яких функціонує система.

Важливо вивчати системи "людина-машина" для поліпшення ефективності (оптимізація взаємодії між людиною і машиною дозволяє підвищити продуктивність праці, знизити кількість помилок і підвищити безпеку), забезпечення безпеки (зменшення ризику виникнення аварій та інших негативних наслідків внаслідок помилок людини або технічних збоїв), розширення можливостей людини (за допомогою машин людина може виконувати завдання, які раніше були недоступні) й створенні більш досконалих речей.

Системи "людина-машина" мають свої прояви в багатьох системах оточуючих нас. Інженерія людського чинника відіграє ключову роль у проектуванні та оптимізації систем "людина-машина". Вона дозволяє:

- Визначити антропометричні характеристики користувачів -розміри тіла, сила, рухливість.
- Оцінити когнітивні можливості - сприйняття, увага, пам'ять, мислення.
- Проаналізувати фізіологічні реакції - серцебиття, артеріальний тиск, електроенцефалограма.
- Створити ергономічні робочі місця - забезпечити комфорт і безпеку користувачів.
- Розробити інтуїтивно зрозумілі інтерфейси - зменшити навантаження на користувача і підвищити ефективність роботи.

Сучасні тренди в системах "людина-машина" полягають в впровадженні у сучасне життя інтелектуальних систем при використанні штучного інтелекту для автоматизації рутинних завдань і підтримки прийняття рішень. Набирають актуальності питання управління системами думкою (протези).

Система "людина-машина" є невід'ємною частиною сучасного світу. Розуміння принципів її функціонування дозволяє створювати більш ефективні, безпечні та зручні системи, які покращують наше життя.

Розподіл функцій між людиною та машиною – це один з ключових аспектів проектування систем "людина-машина".

Він визначає, які завдання будуть виконуватися людиною, а які – машиною. Цей розподіл має значний вплив на ефективність, безпеку та задоволеність користувачів такої системи.

Фактори – чинники, що обумовлюють такий розподіл часто описано природними можливостями людського організму фізичними й морально-психічними. Розподіл функцій й дія спрямована на обрання «моральності» прийнятого системою рішень. На відміну від людини машина часто виконує задачі обчислень, збереження даних, але не прийняття рішень. Хоча аналіз зібраних даних й обрання можливих рішень часто передають машинам. Моделювання систем у стані проекту враховує сильні й слабкі сторони як машини так і людини, що значно підвищує ефективність системи.

Приклади розподілу функцій:

- Автомобіль - людина приймає рішення про маршрут, швидкість, обгін, а машина керує рулем, гальмами, акселератором.
- Промисловий робот - машина виконує повторювані рухи з високою точністю, а людина здійснює нагляд, програмування і усунення неполадок.
- Медичний діагностичний комплекс - машина збирає дані про пацієнта (аналізи, зображення), а лікар ставить діагноз і призначає лікування.

Сучасні тенденції в розподілі функцій полягають у збільшенні ролі машин. Автоматизація все більшої кількості завдань, пов'язаних з обробкою даних, контролем процесів. Поширюється кооперація людини і машини, що забезпечує спільне виконання складних завдань, де людина і машина доповнюють один одного. Є й приклади зменшення частки діяльності людини в таких системах й яскравий приклад це інтелектуальні системи. Системи делегування машині все більш складних рішень на основі аналізу великих даних.

Важливість правильного розподілу функцій із огляду на моральні й інші питання є над актуальним й потребує правильного розподілу функцій між людиною і машиною. Корегування розподілу впливає на продуктивність системи: за рахунок автоматизації рутинних операцій і використання переваг машин. Допомогає зменшити кількість помилок за рахунок зменшення навантаження на людину і використання машин для виконання точних операцій. Поліпшити умови праці фактом зменшення фізичного і психологічного навантаження на працівників. Збільшити безпеку людей від використання машин для виконання небезпечних операцій.

Розподіл функцій між людиною і машиною є складним процесом, який вимагає глибокого розуміння як людських можливостей, так і можливостей машин. Правильне рішення цього завдання дозволяє створювати ефективні, безпечні і зручні системи "людина-машина".

Список літератури

1. Геоінформаційні системи на транспорті : навч. посібник / К. В. Доля, О. Є. Доля ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. – 230 с.
2. Dolya, C. (2016). Methods of Establishing and Implementing the Optimal Fares for Passenger Transport / C. Dolya, O.Dolya, // American Journal of Traffic and Transportation Engineering — 2016. — №4, 60-67.
3. Dolya, C. (2016). Methods of Establishing and Implementing the Optimal Fares for Passenger Transport / C. Dolya, O.Dolya, // American Journal of Traffic and Transportation Engineering — 2016. — №4, 60-67.
4. Доля К., Доля О. Системне моделювання функціонування маршрутів. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Технічні науки. 2023. Том 34 (73) № 6. С. 238–243. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5941/2023.6/35>
5. Dolia Kostiantyn, Influence of the Seasonal Factor on the Long-Distance Passenger Correspondence, American Journal of Data Mining and Knowledge Discovery. Vol. 2, No. 4, 2017, pp. 96-101. doi: 10.11648/j.ajdmkd.20170204.11
6. Dolia K., & Kobrina N. (2022). Engineering patterns of changes in the parameters of functioning of intercity passenger transportation system. International Science Journal of Engineering & Agriculture, 1(5), 132–138. <https://doi.org/10.46299/j.isjea.20220105.14>
7. Gyulyev N. Engineering Patterns of Changes in the Parameters of Functioning of Intercity Passenger Transportation System / Gyulyev N., Dolia K., Dolia O. // International Journal of Intelligent Information Systems. – 2019. – Vol. 7, №. 6. –С. 48. DOI: 10.11648/j.ijis.20180706.11
8. Управління міським пасажирським транспортом : навчальний посібник / Х. : ХНУМГ, 2014. – 260 с.
9. Dolia V., Dolia K., Dolia O. Study of the passenger traffic parameters in air transport. *Збірник наукових праць Одеської державної академії технічного регулювання та якості*. 2023. № 2. С. 59–68. URL: <https://doi.org/10.32684/2412-5288-2023-2-23-59-68>
10. Dolia V.K., Dolia K.V., Dolia O.E. Determining Parameters of Functioning of Passenger Transport Routes by Means of Computer Simulation of Processes. *Science & Technique*. 2021;20(6):514-521. (In Russ.) <https://doi.org/10.21122/2227-1031-2021-20-6-514-521>
11. Понкратов, Д. П., & Доля, К. В. (2017). Система обмежень на параметри перевезень пасажирів громадським транспортом. *Вісник Національного університету Львівська політехніка. Динаміка, міцність та проектування машин і приладів*, (866), 216-220.
12. Доля, К. В., & Доля, О. Є. State regulation and legal support for entrepreneurial activities of business entities, which provided services for the carriage of passengers on public bus routes in Ukraine.
13. Шляхи удосконалення землеустрою, кадастру та геоінформаційного забезпечення в сучасних умовах: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч.

70-річчю кафедри управління земельними ресурсами та кадастру, 27-28 вересня 2016 р. / Харк. нац. аграр. ун-т. ім. В.В. Докучаєва. – Х.: ХНАУ, 2016. – 301с.

14. Доля К., Доля О. Системне моделювання функціонування маршрутів. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Технічні науки. 2023. Том 35 (74) № 1 2024. Ч. 2. С. 171–178. <https://doi.org/10.32782/2663-5941/2024.1.2/27>

15. Dolia, K., & Kobrina, N. (2024). Concerning the application of gravity modeling network analysis. *International Science Journal of Engineering & Agriculture*, 3(1), 75–81. <https://doi.org/10.46299/j.isjea.20240301.08>

16. Kobrina, N., Dolia, K., Dolia, O. (2024). Engineering Patterns of Changes in the Parameters of Functioning of Intercity Passenger Transportation System. In: Nechyporuk, M., Pavlikov, V., Krytskyi, D. (eds) *Integrated Computer Technologies in Mechanical Engineering - 2023. ICTM 2023. Lecture Notes in Networks and Systems*, vol 996. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-60549-9_40

17. Доля К., Доля О. Моделювання фінансових потоків в мережі маршрутів на прикладі залізничного транспорту. *Збірник наукових праць Одеської державної академії технічного регулювання та якості*. 2024. № 1. С. 56–62.

18. Доля К., Доля О. Системне моделювання функціонування маршрутів. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Технічні науки. 2023. Том 34 (73) № 6. С. 238–243. URL: [https:// DOI https://doi.org/10.32782/2663-5941/2023.6/35](https://doi.org/10.32782/2663-5941/2023.6/35)

19. Dolia, K., & Kobrina, N. (2024). Concerning the application of gravity modeling network analysis. *International Science Journal of Engineering & Agriculture*, 3(1), 75–81. <https://doi.org/10.46299/j.isjea.20240301.08>

20. Доля В., Доля К., Доля О. Модель функціонування авіаційної маршрутної мережі. *Наукоємні технології*. 2023. Т. 59, № 3. С. 315–324. <https://doi.org/10.18372/2310-5461.59.17952>

21. Dolia K., Dolia O. (2022). Modeling transport processes with geoinformative technologies [monograph]. Primedia eLaunch. <https://doi.org/10.46299/979-8-88722-628-6>

22. Dolia V., Dolia K., Dolia O. Study of the passenger traffic parameters in air transport. *Збірник наукових праць Одеської державної академії технічного регулювання та якості*. 2023. № 2. С. 59–68. URL: <https://doi.org/10.32684/2412-5288-2023-2-23-59-68>

23. Доля К., Доля О. Моделювання технології пасажирських маршрутних перевезень. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2023. Т. 40, № 3. С. 92–101. <https://doi.org/10.32684/2412-5288-2023-2-23-59-68>

24. Доля К. В., Доля О. Є. Аналіз сучасних наукових підходів до питання організації транспортних процесів в системах пасажирських перевезень: монографія / К. В. Доля, О. Є. Доля; Boston: Published by Primedia eLaunch. 2025. – 176 с. URL: <https://isg-konf.com/979-8-89692-748-8/>. ISBN – 979-8-89692-748-8, DOI – 10.46299/979-8-89692-748-8.

ВИЗНАЧЕННЯ СТАНУ ПІДГОТОВКИ ДЕТАЛЕЙ ПІД ЗВАРЮВАННЯ ЗА ВТОРИННИМИ ХАРАКТЕРНИМИ ОЗНАКАМИ ПОВЕРХНЕВИХ НЕМЕТАЛЕВИХ ВКЛЮЧЕНЬ В ЗВАРНИХ ШВАХ

Несін Віталій Володимирович

Провідний науковий співробітник
Український науково-дослідний інститут спеціальної
техніки та судових експертиз Служби безпеки України

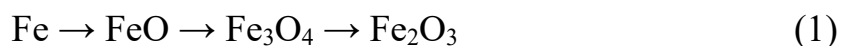
Чиста поверхня сталеві деталі без окисленого заліза існує не довго. Взаємодія із киснем повітря призводить до утворення на поверхні тонкого шару вюститу FeO . В подальшій взаємодії утворюється магнетит, що є комбінацією вюститу та гематиту та позначається Fe_3O_4 або $\text{FeO} \times \text{Fe}_2\text{O}_3$. Тривалий вплив кисню з повітря на поверхнєве залізо та шар вюститу призводить до стабільного утворення гематиту Fe_2O_3 , як переважного шару оксиду заліза на поверхні сталеві деталі.

Мета

Метою роботи є теоретичне визначення передумов наявності різного виду оксидів заліза в поверхневих неметалевих включеннях зварних з'єднань залежно від стану підготовки поверхні сталевих деталей перед зварюванням плавленням.

Виклад основного матеріалу

Оксид заліза є складовою неметалевих включень при зварюванні плавленням. Ці включення є дефектами 3 групи, відповідно до стандарту ISO 6520-1 [1]. Визначення складу включення за характерними ознаками дозволяє оперативно з'ясувати обсяги окислення поверхні кромки деталей до зварювання, які спричинили появу цих неметалевих включень. Окислення заліза на поверхні сталі можна представити послідовністю (1), описаною в роботі С.П. Пантейкова [2]:

Можливість визначення складу неметалевих включень за візуальними ознаками характерними для вюститу дозволяють виключити погану підготовку поверхні перед зварювання при проведенні аналізу відповідності процесу виготовлення виробів затвердженій технологічній послідовності. Процес окислення заліза на поверхні сталеві деталі в повітряній атмосфері (2) починається безпосередньо відразу після підготовки під зварювання. Відбувається така частина послідовності окислення заліза:

Тобто присутність вюститу або його відсутність в неметалевих включеннях свідчить про дотримання технології зварювання. При цьому відсутність візуальних ознак вмісту вюститу в поверхневих неметалічних включеннях

зварного шва свідчитиме про те, що зварювання деталей відбулося безпосередньо відразу після підготовки поверхні кромок.

Присутність у поверхневих неметалевих включень зварних з'єднань органолептичних ознак магнетиту (3) може свідчити про те, що час між операціями підготовки поверхні під зварювання та самим зварюванням був перевищений.

На цьому етапі формування існування магнетиту паралельно відбуваються процеси (2) та (4), які деталізують складний процес (3). Вюстит (FeO) та гематит (Fe_2O_3) утворюються та існують у цей період на поверхні сталі у вигляді магнетитної суміші ($\text{FeO} \times \text{Fe}_2\text{O}_3$).

Утворення переважного гематиту з вюститу у складі магнетиту (4) на поверхні сталевий заготовки свідчить про завершення сталого тривалого процесу окислення. Доступне для окислення залізо, значною мірою перетворюється на поверхні заготовки з магнетиту на остаточний гематит. Тобто весь процес, описаний перетворенням (1) виконаний.

Крім приведеної схеми окислення заліза (1) на поверхні сталі відбувається складний процес насичення оксидів водою з утворенням гідрооксидів. Відбуваються інші процеси, які не є предметом цього дослідження.

Наявність у поверхневих неметалевих зварювальних включеннях органолептичних ознак присутності гематиту свідчитиме про відсутність підготовки деталей перед зварюванням.

Висновок

Підсумовуючи приведені міркування зазначимо, що:

1. Відсутність ознак вюститу в поверхневих неметалічних включеннях засвідчує повне виконання приписів технологічного процесу зварювання сталевих деталей, підтверджує мінімальний проміжок часу між підготовкою поверхні та зварюванням.

2. Наявність вюститу в поверхневих включеннях засвідчує дотримання технологічного процесу зварювання сталевих деталей, щодо рекомендованого проміжку часу між підготовкою поверхні та зварюванням.

3. Наявність магнетиту в поверхневих неметалічних включеннях свідчить про недотримання технологічного процесу зварювання сталевих деталей. Зокрема про перевищення часу між операціями підготовки поверхні та зварюванням.

4. Наявність у поверхневих неметалічних включеннях в зварному шві гематиту свідчить про відсутність підготовки поверхні під зварювання.

Список літератури

1. ДСТУ EN ISO 6520-1:2015 Зварювання та споріднені процеси. Класифікація геометричних дефектів у металевих матеріалах. Частина 1. Зварювання плавленням (EN ISO 6520-1:2007, IDT; ISO 6520-1:2007, IDT)

2. Пантейков С.П. Розрахунок температур перебігу хімічних реакцій процесу ступінчастого відновлення заліза з гематиту газом СО і газифікації твердого вуглецю за мірами хімічної спорідненості речовин до кисню // International Science Journal of Engineering & Agriculture. 2022; 1(2): P.1-8. DOI: 10.46299/j.isjea.20220102.1 URL: <https://isg-journalsl.com/international-science-journal-of-engineering-agriculture/>

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ ТУРИЗМУ ДЛЯ РОЗВИТКУ КООРДИНАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Головач Інна Іванівна,
кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Ковальчук Вікторія Володимирівна
здобувач
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Розвиток координаційних якостей у молодших школярів є важливим аспектом фізичного виховання, оскільки саме в цьому віці формується основа рухових навичок, які впливають на подальший розвиток дитини. Засоби туризму можуть бути ефективним інструментом для розвитку фізичних якостей, зокрема координації, оскільки вони поєднують фізичну активність, елементи гри та взаємодію з навколишнім середовищем.

Шкільний туризм є важливою складовою позакласної спортивної роботи. Перебування на свіжому повітрі, дія сонця і дозованих фізичних навантажень під час подорожі – все це нормалізує діяльність центральної нервової системи, відновлює сили, підвищує працездатність [1].

На наш погляд, є певні особливості організації туристичних занять зі учнями молодшого шкільного віку, що потребують уваги: обов'язкове дотримання техніки безпеки, відповідність засобів туризму та завдань, використання ігор та елементів змагань, поступове ускладнення вправ, індивідуальний підхід, систематичність, інтерес, співпраця з батьками. У програмах фізичної підготовки до багатоденних походів для школярів є необхідна інформація (техніка безпеки, список спорядження) [2].

Нижче наведені практичні рекомендації щодо їх застосування для дітей молодшого шкільного віку:

За основу рекомендуємо взяти наступні види дистанцій зі змагань пішохідного туризму. Смуга перешкод – це коротка динамічна дистанція насичена технічними етапами, які встановлені на природних і штучних перешкодах.

Крос-похід – це довга дистанція, що імітує похідні умови. Представляє орієнтування по картосхемі при подоланні маршруту, подолання природних перешкод, технічних етапів, а також спеціальних завдань.

Рятувальні роботи – передбачають надання першої долікарської допомоги умовно потерпілому, виготовлення транспортного засобу для транспортування по штучних і природних перешкодах [3].

1. Безпека під час занять:

Забезпечте належне обладнання (шоломи, мотузки, страхувальні системи) та навчіть дітей правильно ним користуватися. Починайте заняття з розминки, для запобігання травм. Постійно контролюйте виконання завдань, особливо під час роботи з висотою чи мотузками.

2. Вибір відповідних засобів туризму:

Туристичні естафети. Організуйте естафети з такими елементами, наприклад, переправи через «річку» (імітація за допомогою мотузок), переправа через річку вброд; переправа через річку по колоді; рух по жердинах; проходження «болота» (по умовним островам), траверс схилу з альпенштоком; підйом по скельній ділянці або схилу; подолання канави/струмка з використанням підвішеної мотузки (маятник); транспортування потерпілого.

Орієнтування на місцевості. Використовуйте прості завдання з орієнтування за допомогою компаса або картки, що розвиває просторову уяву та координацію.

Скелелазіння на низьких перешкодах. Використовуйте невисокі скельні стінки або природні перешкоди для розвитку рівноваги та точності рухів.

Мотузкові переправи. Навчіть дітей базовим навичкам роботи з мотузками, наприклад, переправі через «ущелину» або «річку».

3. Поєднання рухливих ігор та елементів змагань:

- Гра «Туристична стежка / Екологічна стежка».

Створіть маршрут з різними завданнями (переправи, перешкоди, орієнтування, квести), які діти повинні подолати командою.

- Естафети з туристичним обладнанням. Використовуйте туристичне спорядження (рюкзаки, мотузки, карабіни) для створення веселих та корисних завдань.

- Гра «*Шукачі скарбів*». Організуйте пошук «скарбів» за допомогою картки, компаса або підказок, що розвиває координацію та логічне мислення.

4. Поступове ускладнення завдань:

Починайте з простих завдань, таких як ходьба по лінії або переправи через невисокі перешкоди.

Поступово ускладнюйте завдання, додаючи елементи балансу (наприклад, ходьба по колодах), точність рухів (кидання мотузки на ціль) чи швидкість виконання.

Включайте завдання, які вимагають одночасної роботи рук і ніг, наприклад, лазання по сітці чи переправи з використанням мотузок.

5. Розвиток командного духу:

Організуйте завдання, які вимагають взаємодії між дітьми, наприклад, переправи в парах чи групах.

Навчіть дітей допомагати один одному під час подолання перешкод, що розвиває не лише координацію, а й соціальні навички.

6. Використання природного середовища:

Важливо проводити заняття на свіжому повітрі, використовуючи природні перешкоди (дерева, каміння, пагорби, яри, струмки).

Спостерігаючи за природою діти навчаються бути уважними до деталей рельєфу та використовувати природні орієнтири.

7. Мотивація та зацікавленість:

Використовуйте елементи гри, щоб зробити заняття цікавими для дітей.

Заохочуйте дітей за успішне виконання завдань, наприклад, вручайте символічні нагороди (значки, сертифікати).

8. Регулярність та систематичність:

Проводьте заняття регулярно, щоб діти могли вдосконалювати свої навички.

Поступово вводьте нові завдання та ускладнюйте вже відомі.

9. Індивідуальний підхід:

Враховуйте рівень фізичної підготовки кожної дитини та підбирайте завдання відповідно до її можливостей.

Забезпечте можливість кожній дитині досягти успіху, щоб підтримувати її мотивацію.

10. Співпраця з батьками:

Обов'язково залучайте батьків до організації заходів, наприклад, туристичних змагань, походів чи прогулянок на свіжому повітрі.

Участь батьків у позакласних заняттях з елементами туризму зробить яскравий емоційний фон, підтримає настрій дітей та змотивує на співпрацю (наприклад, вязання туристичних вузлів, приготування їжі на вогні, встановлення намета).

Для учнів молодшого шкільного віку у позакласній роботі також використовують засоби екологічного туризму. Використання різних форм організації екологічного туризму з учнями молодшого шкільного віку веде до покращення показників фізичного стану означеного контингенту та формування мотивації до позакласних занять з фізичного виховання [4].

Використання засобів туризму для розвитку координаційних якостей молодших школярів не лише покращує рівень їхньої фізичної підготовленості, сприяє розвитку та вдосконаленню рівноваги, точності, гнучкості, стрибучості, спритності, а також впливає на формування командного духу, логічного мислення та любові до природи. Головне — забезпечити безпеку, індивідуальний підхід та цікавий формат занять.

Список літератури

1. Арєф'єв В.Г. Практикум учителя фізичної культури / В.Г. Арєф'єв, О.В. Андрєєва. Н.Д. Михайлова / 2-е вид., переробл. та доп. – К.: – «Міленіум», 2021. – 341с.

2. Головач І.І. Оздоровчий туризм. Робочий зошит для проведення практичних та самостійних робіт студентів закладів вищої освіти. [Електронний ресурс] : Навч. посібник Київ, 2022. – 184 с. – Access mode: <https://elibrary.kubg.edu.ua/cgi/users/home>

3. Активний туризм: [Електронний ресурс]: метод. рекомендації до практичних занять для студентів напряму підготовки 6.140103 „Туризм” денної форми навчання / уклад.: І.М. Рудєв. К.: НУХТ, 2015. 78 с.

4. Круцевич Т., Андрєєва О., Благій О., Погасій Л., Головач І. Умови реалізації програми позакласних занять з використанням засобів екологічного туризму. Актуальні проблеми і перспективи розвитку фізичного виховання, спорту і туризму. Колективна монографія за ред. Н. Пангелової. Переяслав, 2020. С. 157-167.

Scientific publications

MATERIALS

The VII International Scientific and Practical Conference
«Current problems of modern inventions and theories»

Sofia, Bulgaria
(October 13-15, 2025)